

BİLİNMEYEN YÖNLERİYLE
OSMANLI
BAHRİYESİ

DOÇ. DR. ŞAKİR BATMAZ

Bilinmeyen Yönleriyle
(19. Yüzyıl)
OSMANLI BAHRİYESİ
Doç. Dr. Şakir BATMAZ

Doç. Dr. Şakir BATMAZ

1969 yılında Nevşehir’de dünyaya gelen Şakir Batmaz, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 1991 yılında mezun oldu. Lisansüstü çalışmalarını Erciyes Üniversitesi’nde devam ederek “II. Abdülhamid Devri Donanması” adlı doktora tezi ile Türk deniz tarihi alanında çalışmalara başladı. 2004 yılında yardımcı doçent ve 2008 yılında ise doçent unvanını aldı. Şakir Batmaz’ın yakın dönem Osmanlı deniz teşkilatı, eğitim müesseseleri, merasim ve teşrifat tarihi üzerine kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Batmaz, evli ve bir çocuk babasıdır.

BİLİNMEYEN YÖNLERİYLE
(19. YÜZYIL)

OSMANLI BAHİRİYESİ

DOÇ. DR. ŞAKİR BATMAZ

Bilmeyen Yönleriyle
OSMANLI BAHRİYESİ

Copyright © Yitik Hazine Yayınları, 2010

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Salih GÜLEN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-9944-766-17-3

Yayın Numarası
35

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gazicişir / İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Ocak 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşuğı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey / İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Yitik Hazine Yayınları
Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5
34676Üsküdar / İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88Faks: (0216) 318 52 20
www.hazineyayinlari.com

hazine@hazineyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
TERSANE-İ AMİRE	13
Tenzil Merasimi ve Müneccimbaşılık	14
Padişahın Merasim İçin Tersaneye Gelişi	16
Merasim Sonunda Dağıtılan Hil'at ve Atiyyeler	18
Gemiye İsim Konulması ve Tarih Düşülmesi	20
Tersane-i Âmire'de Personelin Çalışma Şartları.....	22
Tersane Camii ve Personelin İbadeti Meselesi	23
Tersane Fırını ve Ermeni Hamurkârların İhracı	24
Tersane Zindanı ve Bayramlarda Suçluların Affı.....	26
Divanhane'de Yabancı Misafirlerin Ağırlanması.....	27
Valide Sultan'ın Tersanede Mevlid Okutturması	29
Sûr-u Hümayûnda Tersanede Sünnet Yapılması	30
Sultan Düğünlerinde Tersanede Ziyafet Verilmesi	32
Tersane Ürünleri Uluslararası Sergilerde.....	33
DONANMANIN SEFERE ÇIKIŞI.....	37
Eyüp Sultan'da Buhari-i Şerif Okunması	37
Sancaklara Mushaf-ı Şerif Asılması	38
Donanmanın İaşe Tedariki	39
Kabirlerin Top Atışıyla Selamlanması.....	40
Gemilere İmam ve Papaz Tayini Meselesi	43
Gemilerde Suç ve Ceza	44
Gemilerde Günlük Hayat	45
Gemilerde Yapılan Dini Merasimler.....	47
Gemilere Sancak ve Flama Çekilmesi	48
Fetihlerde Gemilerden Zafer Topu Atışı	49

BAYRAM VE KANDİL KUTLAMALARI.....	51
Toplar ve Kandillerle Bayramın Karşılanması	51
Bayramlarda Birer Maaş İkramiye Dağıtılması	54
Deniz Erlerine Dağıtılan Kurban, Aşure, Şeker	55
Bahriye Matbaasında Mushaf-ı Şerif Tab'ı	56
Ramazanda Yıldız Sarayı'nda İftar Verilmesi	58
Pentekostes Bayramı'nda Mızıka Talebi	60
BAHRİYE PERSONELİ.....	63
Osmanlı Sarayında Yabancı Müşavirler.....	64
Woods Paşa'nın İngiliz Personele İltiması	67
Ödenemeyen Maaşlar Kaybolan İtibar-ı Devlet.....	68
II. Abdülhamid'in Açtırdığı Tüccar Kaptan Mektepleri	71
Muhbir-i Sürûr'da Torpido Mektebi Açılması	73
Elektrik Mektebinin Açılması Gayretleri	74
Yurt Dışına Gönderilen Bahriye Zabıtları.....	75
Bahriye Zabitanının İçinde Bulunduğu Durum.....	79
Bahriye Nezareti Personelinin Çalışma Şartları.....	81
Personelin Etek Öpme Âdetini Terk Edişi	83
Resmî Yazışmalarda İlginç Gelenekler.....	84
Bahriye Kıyafetlerindeki Değişim ve Denetim	84
BAHRİYE MEKTEBİ.....	89
Padişahların Mektepte Talebeyi İmtihanı	89
Bahriye Talebesine Kâğıthane'de Verilen Piknik	91
Ayios Nikolaos Kilisesi Cemaatinin Abdülhamid'e Duası.....	93
Üç Aylarda Talebeye Seyahat İndirimi	94
Bahriye Mektebi Personeline Verilen Nişanlar	95
DONANMA VE GEMİLER	113
Abdülmecid'in Portsmouth'a Gönderdiği Fırkateynler.....	113
Portsmouth Limanı'nda Ölen Bahriye Askerleri	117
Abdülaziz'in Zırhlı Gemi Merakının Sebepleri.....	120
Donanma Politikasındaki Yanlışlıklar ve Mali İflas.....	126
Sultan Hamid Haliç'te Zırhlıları Çürüttü mü?.....	129
1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Yaşanan Hezimet	132
Dünyanın İlk Denizaltıları Osmanlı'da	134
Ertuğrul Fırkateyni ile Alâkalı Bazı Arşiv Belgeleri.....	135
İngilizler Sultan Osman ve Reşadiye'yi Neden Vermedi?.....	142

Surre Gemisindeki Fakir Dağıstanlılar	144
Bahriyeliler Uluslararası Kayık Yarışlarında	147
BAZI TEŞRİFAT VE MERASİM KAİDELERİ.....	151
Çimariva: Padişaha Gemide Resm-i Selam	153
Yabancı Hükümdarlara Gemi Tahsisi	156
Yabancı Hükümdar ve Elçiler İçin Top Atışı	157
Selamlama Merasiminde İngiliz Nizamnamesi'nin Kabulü.....	159
Alman İmparatoru Wilhelm'in İstanbul Ziyareti.....	160
Yabancı Hükümdarların Yevm-i Mahsus Merasimleri	162
Yabancı Hükümdarların Vefat Merasimleri.....	164
Fevaid Vapuru'yla Yunan Kralına Gönderilen Atlar	166
SONSÖZ.....	167
BAZI BAHİRİYE TERİMLERİ	169
EKLER.....	171
Deniz Müzesi Arşivi Mektûbî -511-103	172
Deniz Müzesi Arşivi Şûra-yı Bahrî-275-22-A	173
Deniz Müzesi Arşivi Mektûbî-739/35	173
Deniz Müzesi Arşivi Mektûbî - 731/52	174
Deniz Müzesi Arşivi Şûra-yı Bahrî - 217-13/A	174
Deniz Müzesi Arşivi Mektûbî - 359/37	175
Deniz Müzesi Arşivi Mektûbî -359/68	175
KAYNAKÇA.....	177
İNDEKS	187

ÖNSÖZ

Osmanlı Bahriyesinin gelişimindeki zorlu süreç göz önüne alındığında, Türkiye Selçuklu Devleti veya Beyliklerden tevarüs eden güçlü bir bahriyenin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu sebeple karasal yönetimdeki kudret ve kabiliyet yanında uzun süre denizlerde eşdeğer bir gelişme kaydedilememiştir. Zamanla Tersane-i Amire'nin kuruluşu, tersaneden denize gemi indirme merasimlerinde, donanmanın sefere uğurlanış ve karşılanışında bütün devlet erkânıyla birlikte bizzat padişahın da bulunması, cömertçe dağıtılan hil'at ve atiyeler, tersane içindeki Divanhane binasının yerli ve yabancı devlet adamlarının uğrak yeri olması gibi misaller devletin bahriyenin gelişimine ne kadar ehemmiyet verdiği birer göstergeleridir.

19. asırla birlikte bütün dünya, milliyetçi düşüncelerle çalkalanırken, özellikle denizcilikte buharın ve çeliğin verdiği özgüvenle başdöndürücü gelişmeler yaşanmaktadır. Yelken devrinin estetik ancak bir o kadar tehlikeli gemileri ve onların imal edildiği tersaneler, yenedünya düzeninde önemlerini kaybederken demir ve çelik sadece mukavemet ve güven telkin etmekle kalmamış, geleneksellik karşısında teknolojinin de bir anlamda zaferi olmuştur. Osmanlı Devleti, bütün bu gelişmeleri bütüncül bir yaklaşımdan ziyade cüzleriyle değerlendirerek değişim adına sık sık adımlar atmış ancak her seferinde maddi ve manevi olarak büyük bedeller ödemesine rağmen bir türlü beklediğini bulamamıştır. Özellikle Sultan Aziz'in içinde bulunulan gerçeklerle uyuşmayan donanma politikası devleti mali iflase sürükleyecek kadar vahim neticeler doğurmuştur. Ancak bütün sıkıntılara rağmen devam edegelen bazı âdet ve merasimlerin tavizsiz uygulanışı, hatta yenilerinin ihdas edilmesindeki gayenin fertlerin müşterek duygu ve hissiyat etrafında kenetlenmelerinin sağlanarak millet olma duygusunun aşılması olduğu söylenebilir. 1919 senesinde velâdet kutlamaları yapacak maddi imkânın olmadığı bir ortamda Kale-i Sultanî ahalisinin isteği kırılmayarak...

Ahalinin *şevk ü hevâhin* 'übûdiyetkârîsi münkesir olmamak, halkın yaralı olan yüreklerine merhemâne olacağı... ifadeleriyle gemilerden sadece bir nevbet top atışı için müsaade verilmiş olmasının başka açıklamasının olması mümkün değildir. Bahriyede II. Abdülhamid devrinde Kâğıthane piknikleri, Yıldız Sarayı iftarları, kayık yarışları, Bahriye Mektebi ve tersanede verilen ziyafet-i seniyyeler, bayramlarda askerlere şeker ve kurban dağıtılması gibi birçok yeni âdetin başlatılması ise onun "Evlâd-ı Şahanem" diye hitap ettiği bahriye personelinin gönünü kazanma düşüncesinin neticesi olduğunu söylenebilir. Yine Abdülhamid döneminde denizlerde uluslararası teşrifat ve merasim kaide-lerinin hassasiyetle uygulanması gayretleri Osmanlı Devleti'nin diğer devletler nezdinde itibar kaygısı taşımasından kaynaklanmaktadır. Sırp ve Karadağ prenslerinin rukûblarına tahsis ettikleri son sistem gemiler, yabancı hükümdarların yevm-i mahsus merasiminde ihmalkâr davranan veya yanlışlık yapan personeli cezalandırması örnekleri bu kaygıyla izah edilebilir.

Bu eserde ayrıca son yüzyılda bahriye teşkilât yapısı, Müslüman ve gayrimüslim personelin içinde bulunduğu durum, mektepleşme gayretleri ve donanma politikaları da incelenmeye çalışılmıştır. Ortaya konulan hususlar Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Beşiktaş Deniz Müzesi Arşivi'nde bulunan belgeler ve defterler ağırlıklı olmak üzere dönemin kaynak eserleri ve gazeteleri ile tetkik eserlerden faydalanılarak oluşturulmuştur. Özellikle Deniz Arşivi'nde bulunan ve eserde kullanılan birçok belgenin ve jurnal defterlerinin bir örneğinin Osmanlı Arşivi'nde bulunmaması işlenen pek çok konunun ilk defa günümüz okuruna ulaşmasını sağlamıştır. II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde açılan ve yeni bulunan belgelerle ortaya konulan Tüccar Kaptan Mektebi, Torpido Mektebi ve Elektrik Mektebi bahriye tarihimizin yanı sıra Türk Eğitim Tarihi açısından da mühim bir katkı niteliğindedir. Aynı zamanda II. Abdülhamid devri bahriye politikası ve Haliç'te yatan zırhlılarla alakalı belgelerde bu döneme ilişkin bugüne dek süregelen yaklaşımları da değiştirecek mahiyettedir. Abdülhamid'in Bahriye Nezareti ve Donanma Kumandanı ile yazışmalarını ihtiva eden irâdeler ilk defa ortaya konulmuştur. Seyir Journallarına göre 1850 yılında Mir'at-ı Zafer ve Sürâğ-ı Bahri Fırkateynlerinin Portsmouth seyahati ve bu seyahatte personellerinin ölüm sebebine ilişkin bugün bilinenlerin aksine bu elim olayın sebebinin veba değil mevsim değişikliğinden olduğu ortaya

konulmuştur. Yine seyir jurnallerine göre donanmanın İstanbul'dan sefere çıktıktan sonra her bir gemi içinde personelin günlük hayatı, ibadet ve iaşesi, merasim kaidelerini uygulama gayretleri ve özellikle de Osmanlı Devleti'ni kuran gazi derviş ve alperenlerin kabirlerinin yüz yıllarca toprakla selamlanarak, Fatihalar okunması, seferden önce Eyüp Sultan Camii'nde donanmanın muzafferiyeti için -bugün unutulmaya yüz tutan- Buhari-i Şerif okunması, gemi sancaklarına Mushaf-ı Şerif asılması, gibi âdetler de ilk defa ele alınan konulardandır.

Bütün bu gayretler bahriyemizi sevdirmeye, yakın zamana kadar devam edegelen birçok âdet ve merasimi gün yüzüne çıkararak unutulmamasını sağlama, bazı tarihi hadiselerle belgeler ışığında yeni yaklaşımlar sunmadan ibarettir. Eserin arşiv taraması kısmında Beşiktaş Deniz Arşivi'nin değerli personeline, kaleme alınışında ise görüş ve düşüncelerini her zaman önemseyişim eşim Kezban Hanım'a şükran hislerimi sunmak isterim.

Doç. Dr. Şakir BATMAZ

Ekim 2009 Kayseri

TERSANE-İ AMİRE

Osmanlı Devleti'nde *tersane* kelimesi gemilerin inşa ve teçhiz edildiği teşkilatlı bir müessese için kullanıldığı gibi 16. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın ortalarına kadar Piri Reis'in *Kitab-ı Bahriye*'sinde çizilen plana dayalı olarak gemilerin inşa edildiği gözler olarak da kullanıldığını görmekteyiz.¹ Gemilerin inşa ve teçhiz edildiği teşkilatlı bir müessese olarak ilk *tersane* tabiri *Galata Tersanesi* için zikredilmiştir. Galata Tersanesi'ne *Tersane-i Amire* denilmesi ise daha sonralarıdır.²

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra bir müddet Kadirga Limanı tersane olarak kullanılmış, daha sonraları Haliç'in Aynalıkavak semtinde birkaç gözden ibaret olan ilk Galata Tersanesi inşa edilmiştir.³ Kanunî Sultan Süleyman döneminde gemileri çekecek, üstleri kapalı, göz tabir edilen kızakların sayısı iki yüze çıkarılmış, ayrıca ambar ve mahzenler yapılmak suretiyle Galata Tersanesi mükemmel bir hâle getirilmiştir.⁴ Galata Tersanesi'nin, "Tersane-i Amire" olarak kaynaklarda anılması Rodos'un fethedildiği 1552 tarihine rastlamaktadır.⁵ Kanunî Sultan Süleyman devrinde ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın kaptan-ı deryalığı sırasında tersane, Galata kıyılarından Hasköy'e kadar uzanmakta ve değişik semtlere açılan birçok kapıları bulunmakta

¹ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, TTK Yayınları, Ankara 1992, s.1-2.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın TTK tarafından 1984 yılında yayınlanan "*Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*" adlı eserinde Osmanlı Devleti'nde ilk muntazam tersanenin Gelibolu'da yapıldığı ifade edilirse de devrin kaynaklarında Gelibolu için tersane tabirine rastlanmadığı gibi İstanbul'un fethinden sonra da bu tabirin kullanılmadığı İdris Bostan tarafından belirtilmektedir. Bkz. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s.1.

³ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s.2.

⁴ Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s.397.

⁵ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s.2.

idi. Yine bu dönemde Büyük Piyale Paşa kaptanlığında Bahriye Baruthanesi yapılmış, paşa Baruthane civarında kendi ismi ile anılan büyük bir cami inşa ettirmiştir.

Gelibolu Tersanesi'nden başka Karadeniz, Marmara ve Akdeniz sahillerinde birçok gemi imal yerleri bulunmakta idi. Donanmanın ne tür ve sayıda gemiye ihtiyacı varsa tersane idaresi tarafından önceden oranın kadısına bildirilir, ihtiyaç duyulan malzeme ve personel ya geminin yapıldığı yerden tedarik edilir yahut da İstanbul'dan gönderilirdi. Ayrıca gemi yapımı için lazım olan kereste, zift, tente, demir, urgan, halat, gibi malzemeler tersane ocaklıklarından karşılanırdı. Ocaklık olan yerlere ferman gönderilerek gerekli malzemenin miktarı ve ne zaman teslim alınacağı bildirilirdi. Bu sistem içinde herkes vazifesini bilir ciddiyetle yerine getirmek için gayret ederdi. 17. yüzyılın ortalarına kadar her yıl kırk kalyon yapmak kanundandı.⁶

Tenzil Merasimi ve Müneccimbaşılık

Tersâne-i Âmire'de yapımı tamamlanan gemiler padişahın da hazır bulunduğu bir merasimle denize indirilmektedir. Bu merasimle ilgili olarak Osmanlı arşiv belgelerinde genellikle *tenzil* kelimesi kullanılırken bunun yanında *nüzûl* ve *ilkâ*'nında kullanıldığı görülür. Bu merasimler yalnız yeni yapılan gemiler için değil aynı zamanda mühim tadilat geçiren gemiler içinde yapılmaktadır. Tersâne-i Âmire'de ve diğer Osmanlı tersanelerinde yapımı tamamlanan gemilerin denize indirilme merasimi (tenzil)'nin ne zaman yapılacağı müneccimbaşından alınan zaîçe ile belirlenmektedir. Müneccimbaşı zaîçeyi sadece gemilerin denize indirilişi ile ilgili olarak vermez. Osmanlı Devleti'nde donanmanın sefere uğurlanış veya seferden dönüşü, sultanların düğünü, ordunun sefere çıkması, sadrazamlara mühür verilmesi gibi mühim olayların vakit tayini için hep birinci veya ikinci müneccime müracaat edilerek uğurlu vaktin belirlenmesi istenilirdi.⁷ Gemi inşalarının muhtemel olarak tamamlanacağı tarihler öncelikli olarak padişaha bildirilerek bu tarihlerde denize indirilmesi hususunda irâde çıkardı.

Padişahın irâdesinin çıkmasından hemen sonra Kaptan Paşa bir yazı ile müneccimbaşıya müracaat ederdi. Yazıda gemilerin muhtemel denize

⁶ Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s.444.

⁷ Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık müessesesi ile ilgili olarak bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, TTK Yay., Ankara 1945, s.369-372.

indirilme tarihleri belirtilerek bu tarihler içinde münasip bir vakti belirleyerek bildirmesi tembih olunurdu. Gemilerin denize indiriliş törenlerine kaç gün kaldığına ilişkin münecimbaşı tarafından verilen ve uğurlu vakti gösteren zâiçe, Bâbîâlî'ye takdîm edilirdi. Daha sonra zâiçe, bir yazı ile Bâbîâlî tarafından tekrar padişaha arz edilirdi. Padişah tarafından, zaiçedeki tarihte merasimin yapılması için çıkan irâde-i seniyye üzerine sadrazam davet edileceklerle teker teker merasimin yapılacağı tarihi bildirirdi.⁸ Osmanlı idaresi tarafından münecimbaşının zaiçede belirttiği tarihe riayet edilmesi âdettendir. Bazen münecimbaşının kendisine merasimin yapılması için uygun olan zamanların bildirilmesine rağmen buna dikkat etmediği ve bu tarihten birkaç gün sonrası için zaiçe gönderdiği görülmektedir. Bu durum gemilerin denize indirilme merasimlerinde fazla bir sıkıntı teşkil etmezken donanmanın seferden dönüşü veya sefere çıkışı için yapılacak merasimlerde sıkıntı çıkartmıştır. Zira donanma bu tarihte sefere çıkmak veya seferden dönmek için uğurlu vakti beklemek zorunda kalmıştır.⁹

Bazen de padişahların bu müesseseyi önemsemedikleri ve İslam akidesindeki yerini tartışarak gönderilen zaiçeyi muameleye koymadıkları görülür. Bunlar arasında en dikkat çekici tavrı ortaya koyanlar Sultan I.Abdülhamid ve Sultan III. Selim'dir. I.Abdülhamid, sadrazamlara mühür-i humâyun vermek için birinci ve ikinci müneccimin tarih vermesi üzerine şunları ifade eder.

*Evvel ve sani (müneccimler) kavî-i nücumâ itibaren yazmışlar. İlimlerinde hangisinin mahareti zahir ise zahiren ona göre amel ve hareket gerektir. Yoksa hakikat-ı hal, alim-ül gayb olan Allah'a malumdur.*¹⁰

III. Selim'in tahta çıkışından sonra kısa süre içinde Tersane-i Amire'de başta Selimiye Kalyonu olmak üzere kırk beş parça gemi inşa edilmişti. Her gemi yapımı bittikten sonra denize indiriliyordu. Bazen üç geminin birden denize indirildiği oluyordu. Merasimlerden evvel münecimbaşının gemilerin denize indirilmesine ilişkin zaiçe göndermesi üzerine III. Selim bu zaiçenin kenarına devrini aşacak şu sözleri yazmıştı:

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) *Sadaret Teşrifat*, Defter No:437, (*Defter-i Âidât-ı Müteferrika*, 1241), s.16.

⁹ BOA, HAT, Belge No: 176/7658.

¹⁰ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s.371.

“Her gün Cenab-ı Allah’ın günüdür. Benim asla nüciime itikadım yoktur. Tevekkeltüülâllah ne gün münasip görürseniz donanma çıksın. Cenk da-
hi ne gün münasip ise olsun.”¹¹

Padışahın Merasim İçin Tersaneye Gelişi

Geminin denize indirileceği gün yaklaşınca *avize* veya *askı* denilen âdete göre denize indirilecek olan gemi, padişah ve devlet erkânı tarafından gönderilmiş olan kumaşlarla donatılırdı. Avize âdeti, padişahın müsaadesi ile olur ve başta padişahın sonra diğer mühim devlet erkânının hediye kumaşları gemiye asılırdı.¹² Avizeler gemide teşrifat defterine önceden kayıtlı olduğu şekilde yerlerini alırdı. Bu askılar merasimin sonunda geminin mühendisi, mimarı, ustaları ve işçileri arasında uygun bir şekilde paylaştırılırdı.

Tersâne-i Âmire’de yapılan tenzil merasimine genellikle padişahlar katılmakla birlikte bu merasimi seyretmek için zaman zaman padişahın yanında annesi valide sultanın da geldiği görülür. Kaptan Paşa tarafından padişah ve valide sultanın Tersâne-i Amire’ye gelişi yolculuğunda zahmet çekmemesi için harap olan yolların, caddelerin ve kaldırımların önceden tamiri yapılırdı.¹³ Padişah, valide sultan ve devlet erkânının yanında İstanbul’da bulunan yabancı sefaret görevlileri de bu merasime katılmakta olup davet onların talebi doğrultusunda yapılmaktadır. 24 Ağustos 1894 tarihinde Tersâne-i Âmire’de yapılacak olan tenzil merasiminde bulunmak için Rusya’nın Dersaadet Ateşenavâli (Deniz Ateşesi), Bahriye Nezareti’ne bir dilekçe ile müracaat etmiştir. Durum II. Abdülhamid’e iletilmiş onun müsaadesini beyan eden irâdesi alınmıştır. Bu tür merasimlere diğer devletlerin sefaret görevlilerinin yapmış olduğu müracaatların genellikle kabul edildiğini görmekteyiz. Ancak padişahın mutlaka bununla ilgili irâdesinin çıkması gerekmektedir.¹⁴ Bu merasimlerde sefaret görevlilerinin bulunması ile yapılan mutantan gösteriler, dağıtılan hil’at ve atıyyelerle Osmanlı Devleti’nin zenginlik ve ihtişamının sergilenmesinin amaçlandığı söylenebilir.¹⁵

¹¹ Enver Ziya Karal, III. Selim’in Hatt-ı Hümayunları (1789-1807), Ankara 1988, s.70.

¹² Uzunçarşılı, Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, s.490.

¹³ BOA, A.MEKTÛBÎ, Belge No: 76/46.

¹⁴ BOA, Y.MTV, Belge No: 103/50.

¹⁵ Zarif Orgun, “Osmanlı İmparatorluğunda Kaptan Paşalara ve Donanmaya Yapılan Merasim (Teşrifat-ı Kadime)”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, C:1, S.2, 1941, s.135.

Gemilerin denize indirileceği gün sadrazam, kendi dairesi ricaliyle birlikte Tersâne-i Âmire'ye gelirdi. Tersâneye ondan daha evvel gelmiş olan şeyhülislâm tarafından karşılandıktan sonra şeyhülislâmın ikâmet etmiş olduğu yere geçerek padişah gelinceye kadar burada beklerlerdi. Padişah geldiğinde devlet erkânı ile beraber iskele başında padişahı karşılarlardı. Padişahın sandalı iskeleye yanaştığında *Zeminpusî Töreni* yapılırdı. Padişah sandaldan indikten sonra binek taşına kadar yürür ve burada atına bindirilirdi. Padişah atla merasim zamanına kadar istirahat edeceği çadır veya kalyona giderdi. Bu tür merasimlerde tersaneye gelen padişah burada kendisi için sürekli hazır tutulan bir kalyonda veya önceden tefriş edilmiş bir çadırdaki kalırdı. Bu esnada karşılayanlar kalyon içerisinde padişaha selam durur, şeyhülislâm ise kalyonun küpeştesinin yukarısında padişahı karşılardı. Padişahın huzurunda biraz durulduktan sonra izni ile dışarı çıkılırdı. Buradan dârü's-saâde ağasının mevkisine gidilerek kahveler içildikten sonra Sadrazam, şeyhülislâm ile birlikte kendi istirahatgâhlarına çekilirler ve kalyonun denize indirilme vakti gelinceye değin orada istirahat ederlerdi.¹⁶

Padişahın burada oturacağı taht merasimden önce tefriş edilirdi. 1802 yılında üç ambarlı bir geminin denize indirilme merasimi için yapılan hazırlıklar arasında III. Selim'in burada oturacağı taht-ı Hümâyûnun tefrişi için al çuka, minderlik ve pembe baha üç yüz seksen buçuk kuruşa satın alınmıştır.¹⁷ Tenzil vakti geldiğinde Tersâne-i Âmire Emîni geminin yanına gider, padişahın izni ile şeyh efendi dua eder ve hazırlatılan kurbanlar kesildikten sonra gemi denize indirilirdi. Bundan sonra denize indirilen gemiye isim verilirdi.

Tersâne-i Âmire emîni kalyona çıktuktan sonra sadrazam ve şeyhülislâm padişahın huzuruna davet edilirdi. Sadrazam ve şeyhülislâma padişahın iltifatı olarak kürk ve Tersâne-i Âmire emînine de fer ve giydirilirdi. Bundan sonra dışarı çıkılarak padişahın dönüşünde de gelişinde olduğu gibi merasim icra olunurdu. Merasime kaldığı yerden devam edilerek sadrazam, huzurunda âdet olan hil'atleri giydirip atiyeleri verdikten sonra Bâbîâlî'ye dönerdi.¹⁸ O gün padişahın Tersâne-i

¹⁶ BOA, *Sadaret Teşrifat*, Defter No:437, (*Defter-i Âidât-ı Müteferrika*, 1241), s.19.

¹⁷ BOA, C.BH. Belge No: 1281.

¹⁸ BOA, *Sadaret Teşrifat*, Defter No:437, (*Defter-i Âidât-ı Müteferrika*, 1241), s.19; Teşrifatî Naim Efendi Tarihi'nde Padişahın Tersâne-i Âmire'ye gelişi ve

Âmire'ye geliş gidişinde ve merasim boyunca Divânhaneye önünden şenlik topları atılırdı. Bu topların barutları (barut-ı siyah) önceden Cebehane-i Âmire'den tedarik edilirdi.¹⁹

Merasim Sonunda Dağıtılan Hil'at ve Atiyyeler

Merasimin sonunda verilen hil'at atiyyelerin bir kısmı Padişah tarafından kalan kısmı Sadrazam tarafından takdim edilirdi. Merasimin sonunda Padişah tarafından Sadrazam, şeyhü'l-İslam ve Tersâne Emîni'ne takdim edilen hil'atler şu şekildedir:²⁰

1 libâs Devletli Sadrazam Efendi Hazretleri'ne seraser kürk ve üstlük,

1 libâs Semahetli şeyhü'l-İslam Efendi Hazretleri'ne ferve,

1 libâs Saadetli Tersâne Emîni Bey Efendi Hazretleri'ne çukaya doh-te erkân samur.

Huzûr-ı Humâyûn'da sadrazam, şeyhü'l-İslâm ve tersâne emînine takdim edilen hil'atlerden sonra Sadrazam da öncelikle Tersâne-i Âmire ricaline olmak üzere hademelere, Kaptan Paşa Dairesi ahalisine ve Mehterana, Camialtı'nda hil'at ve atiyyelerini birer birer takdim ederdi.

Tersâne ricâli arasında öncelikle Tersâne-i Âmire Emîni ve maiyeti bulunmaktadır. Ayrıca Tersâne-i Âmire Kethudası, tersane ağası ve kalyonlarla ilgili vazifeliler de tersâne ricâli arasındadır. Miktarları tam olarak tespit edilmemekle birlikte tersâne-i âmire ricali, gemilerin inşa ve tamirinde tam kadro olarak tersânede görev yaparlar ve her biri farklı olarak aylık alırlardı. Diğer yerlerden gelirleri olmakla birlikte gemi inşasından sonra hil'atte almakta idiler. 2 Ağustos 1702'de Âsitâne-i Saâdet kaymakamına ve İstanbul gümrük eminine hitaben yazılan hükümden yeni inşa edilen büyük Kapudâne-i Hümâyûn kalyonunun denize indirilmesi sırasında 27 kişiye hil'at giydirildiği anlaşılmaktadır.²¹ Bu sayı sürekli olarak değişmektedir.

kalyon'da kalışı ile ilgili olarak bilgi vermektedir. Azız Berker, Teşrifatı Naim Efendi Tarihi, *Tarih Vesikaları Dergisi*, C:3, S:14, Birinciteşrin 1944, s.152.

¹⁹ BOA, C.BB, Belge No: 3121.

²⁰ BOA, *Sadaret Teşrifat*, 437, (*Defter-i Âidât-ı Müteferrika*, 1241), s.19.

²¹ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriyesi Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, TTK Yay., Ankara 1992, s.32-33.

1825 yılına ait teşrifat defterine göre böyle bir merasimden sonra Tersâne ricaline verilen hil'at sayısı 23'e inmiştir.²²

Gemi inşa ve tamirleri yanında Tersâne-i Âmile'deki diğer işlerde çalışan san'atkârlar olup bunlar neccar, kalafatçı, pâru-tıraş, had-dad, meremmetçi, tûc-ger, makaracı, üstüpücü ve kumbaracılarından vs. ibarettir. Tersâne-i Âmile halkı arasında bulunan san'atkârların miktarı, gemilerin inşası sırasında kâfi gelmediğinden ücretle halk arasından aynı meslekleri icra eden san'atkârlar da çalıştırılıyordu.²³ Merasim sonunda Camialtı'nda sadrazam tarafından takdim edilen hil'atler arasında Tersâne san'atkârları da bulunmaktadır. Bunların yanında ayrıca yeni indirilen geminin kaptanı, Donanma Baş Ağası, Manda Ağası gibi zevat da vardır. Merasimde gemilerin yapımına emeği geçen Tersâne-i Âmile'de ve diğer yerlerde vazife yapan hademelere²⁴, Teşrifâtî Efendi ve diğer teşrifat görevlilerine²⁵ son olarak da mehter takımına dağıtılmıştır.²⁶ Zaman zaman Tersâne-i Âmile'de inşa edilen gemilerin yabancı mimarlar marifetiyle tamamlandığı görülmektedir. Bu gibi durumlarda merasimden hemen sonra hil'at ve atiyyeler dağıtılırken yabancı mimarlara da bir kakum kürk takdim edildiği görülür. Mukaddime-i Zafer kalyonunun denize indiriliş merasiminden hemen sonra kalyonun yapımında 2-3 yıl çalışan Fransız mimara kakum kürk verilmiştir.²⁷

Osmanlı donanmasına ait gemilerin Avrupa veya Amerika Birleşik Devletleri tezgâhlarında sipariş ile yapılmasının ardından Osmanlı idaresine teslimleri esnasında da bulunulan o ülkede bir merasimin yapıldığı görülür. Gemiye almaya giden Osmanlı yetkilileri, eğer varsa orada bulunan Osmanlı sefir, ateşenaval ve ateşemiliterleri ile birlikte ilgili firmanın temsilcilerinin katıldığı bu merasimden hemen sonra gemi denize indirilerek teslim edilir. Yurt dışına sipariş verilen gemilerin Osmanlı donanmasına katılmasının ardından ayrıca tersanede tenzil merasimi yapılmaz.

²² BOA, *Sadaret Teşrifat*, 437, (*Defter-i Âidât-ı Müteferrika*, 1241), s.24.

²³ Bostan, *age*, s.66, 71.

²⁴ BOA, *Sadaret Teşrifat*, 437, (*Defter-i Âidât-ı Müteferrika*, 1241), s.15.

²⁵ BOA, *Sadaret Teşrifat*, 437, (*Defter-i Âidât-ı Müteferrika*, 1241), s.19.

²⁶ BOA, *Sadaret Teşrifat*, 437, (*Defter-i Âidât-ı Müteferrika*, 1241), s.19.

²⁷ Ahmed Vâsîf Efendi, *age*, s.393.

Resim: 1 Söğütlü Yatı'nın Denize İndirilme Merasimi-Yıldız Albümü

Gemiye İsim Konulması ve Tarih Düşülmesi

Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam eden tenzil merasimin sonuna doğru denize indirilen gemiye isim konulurdu. Merasimden önce padişaha beş-on isim yazılarak sunulur ve o da içlerinden birini seçerek merasimde gemiye o ismi koyardı. Gemilerin “*Mevcut ve Nâ-Mevcut Esami Defteri*” takdim edildikten sonra *Nâ-Mevcut Esami Defteri*’nden bir ismi padişah seçerdi. Bazen de defterdeki isimlerden başkasını koyabilirdi.²⁸

Osmanlı Devleti’nde gerek kadirga gerekse kalyon dönemlerinde gemiler, reislerinin adıyla anılır ve kayıtları reislerin adına tutulurdu. 18 yüzyılın başlarından itibaren kalyonları özellikle baş ve kış figürleriyle adlandırmaya ve daha sonra bilinen isimleri vermeye başlamışlardır. Tespit edilebilen ilk kayıt 1715 tarihli akrep kışlı 40 metre uzunluğundaki kalyona aittir. 1717 senesinde tutulan bir kayıta ise figürlü pek çok kalyona rastlanmaktadır.²⁹ Yelken devrinde Türk donanmasına ait harp

²⁸ İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, Bilge Yayınları, İstanbul 2005, s.443.

²⁹ İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz Deniz Politikaları, Teşkilât, Gemiler*, Küre Yayınları,

gemilerinin hiçbirisi büyükamirallerin yahut büyük zafer kazanılan mevki-lerin isimlerini taşımamıştır. Batmak veya feshedilmek suretiyle donanma kadrosundan çıkan gemilerin isimleri yeni yapılanlara verilerek o adı yaşatmak âdeti ise Osmanlı bahriyesinde sürekli uygulana gelmiştir. 18. yüzyılın başlarında Osmanlı tersanelerinde yapılan kalyonlara “en kuvvetli” sıfatına uygun isimler konulmakta idi. 18. yüzyılın ortalarına doğru ise hamasî manalar ifade eden terkipli adlar kullanılmaya başlanılmıştır. Mesela 1740 senesine ait bir vesikada Nehnek-i Bahrî adı görülür. Ayrıca bu dönemde; Berid-i Zafer, Nusretnâme, Berr-i Bahrî, Şehbaz-ı Bahrî, Tavus-ı Bahrî, Burc-ı Zafer, Peleng-i Bahrî, Gazal-i Bahrî, Seyyar-ı Bahrî, Feth-i Zafer, Serheng-i Nusret, Seyyad-ı Bahrî, Berid-i Fütûh, Rehber-i Nusret, Anka-yı Bahrî, Nesim-i Zafer, Rehber-i Nusret, Nüvid-i Fütûh, Melike-i Bahr ve Peyk-i Zafer verilen isimler arasındadır.

Bu dönemde Allah’tan yardım ve zafer dileyen dua mahiyetindeki isimler de yavaş yavaş gemilere verilmeye başlanılmıştır. Feyz-i Hüda, Mazhar-ı Tevfik, Feth’ül-Fettah, Nusret-i Yazdan, Avnillah gibi. 18. asrın sonlarına doğru Mansure, Mesudiye, Memduhiye gibi adlardan hükümdar adlarına geçilmiştir. İlk defa III. Selim döneminde yapılan üç ambarlı gemiye “Selimiye” adı verilmiş ve bunu II. Mahmud zamanında yapılan “Mahmudiye” üç ambarlısı takip etmiştir.³⁰ Bundan sonra Osmanlı donanmasında ait gemilerde “Aziziye, Hamidiye, Reşadiye” isimlerine rastlanmaktadır. II. Mahmud, Tersane-i Amire’de yapımlarını takip ettiği gemilerin denize indiriliş merasimlerine de giderdi. Hatta 1836 senesinde tamamlanan yeni bir geminin tenzil merasiminde bulunmak üzere iki oğlunu da yanına alarak maiyeti ve Kaptan Ahmed Fevzi Paşa ile birlikte İzmit’e gitmiş ve Kaptan Paşa’ya iltifat ederek inşası biten gemiye “Fevziye” adını vermiştir.³¹ Ayrıca tenzil merasiminde geminin isminin verilmesi ile davetli olanlar arasında tarih düşürme âdeti de vardı. İnşası 1835 senesi Mayıs’ının başlarında tamamlanmış olan Nusratiye gemisi için 26 Mayıs Pazartesi günü tenzil merasimi yapılmıştı. Merasim günü Nusratiye Kalyonu’nun yakınına padişah için büyük bir çadır kurulmuş, sadrazam, şeyhülislam, serasker paşa, Damat

İstanbul 2007, s.145.

³⁰ Ali Haydar Alpagot-Fevzi Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Harp Sanatına Hizmeti*, Kısım 3, Bahriye Matbaası, İstanbul 1939, s.41-42.

³¹ Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, İstanbul 1965, s.191.

Halil Rifat Paşa, Kaptan-ı Derya Çengeloğlu Tahir Paşa ile diğer devlet ricali merasim sahasına gelmişlerdi. Kâğıthane’de Sadabat Kasrı’nda bulunan II. Mahmud, yanına oğulları Abdülmecid ve Abdülaziz Efendileri alarak saltanat kayığı ile Aynalıkavak’a gelmiş ve kendileri için hazırlanan çadıra geçmişti. Kalyonun denize indirilme merasiminde dualar, Fatihalar okunmuş, kurbanlar kesilmişti. II. Mahmud yapılan eseri takdir etti. Kalyonun denize indirilmesi münasebetiyle merasimde bulunan bazı kimseler tarih düştü:³²

Müderresinden Zühdü Galip Efendi:

*Buldu bu tarihi Galip birden eylerken nuzûl
At gibi gemsiz koşup indi gemi*

Tersane-i Amire Müdürü Lebib Efendi:

Nusratiye ne güzel eyledi deryaya nuzûl

Bahriye Ruznamecisi Saffet Efendi:

Nusratiye ne güzel indi su gibi deryaya

Sahaf Seyyid Hızır Efendi:

İndi bahre Nusratiye Kalyonu

Tersane-i Âmire’de Personelin Çalışma Şartları

19. yüzyılda tersanede Müslüman ve gayrimüslim personel sabah erken saatlerde işbaşı yapmakta idi. Çalışma saatleri, aylara ve mevsimlere göre değişmekte olup özellikle yaz aylarında artarken, kış aylarında ise birkaç saat daha azalırdı. Mart-Ekim aylarında sabah saat 07.30’dan akşam 16.30’a kadar toplam dokuz saat, Nisan-Eylül ayları arasında sabah saat 07.00’den akşam 17.00’e kadar toplam on saat, Kasım-Şubat ayları arasında sabah saat 08.00’den akşam 16.00’ya kadar toplam sekiz saat olarak belirlenmiştir.³³

Muvakkit oda denilen içinde çekmeceli bir masanın olduğu odaya giren personel ellerindeki pulu masanın çekmecesine bırakarak çalışacağı yere geçirdi. Bu personelin işe geliş saatlerini tespiti için önem taşımakta olup geç gelenler pulunu farklı bir çekmeceye bırakır, bunların

³² Şehsuvaroğlu, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, s.191.

³³ Deniz Müzesi Arşivi (DMA), Tersane, Belge No:392/6-A.

kayıtları bir defterde tutulur ve maaşlarından geciktikleri gün ve saat adedince kesinti yapılırdı. Bu odada üç haneli bir çekmece ve amelenin geliş-gidiş zamanlarını takip edebilmek için duvarda bir ezanî saat bulunurdu. Çekmecenin birinci hanesi işe vaktinde gelenlerle beş dakikaya kadar geç gelen ameleye ait olup, amele elindeki şahsına ait markayı buraya atardı. İkinci hanesi ise beş ile on beş dakika arasında geç gelenlere aitti. Üçüncü çekmece hanesi de on beş ile otuz dakika arasında geç gelenlerin markalarını atmaları için tanzim edilmişti. Yarım saatten sonra işe geç gelenler öğle paydosuna kadar alınmazdı. Tersanenin diğer mevkilerinde ve liman haricinde çalışacak amele, sabahları muvakkithaneye gelemeyeceğinden, fabrikalar idaresi tarafından gönderilen pusula esas alınırdu. Bu işlem öğle yemek paydosu ve akşam iş çıkışı sonrası da devam ettirilirdi. Her akşam paydosunda amele muvakkit odasından markalarını alıp çıkardı. Tersanenin diğer mevkilerinde ve liman haricinde çalışan amele, sabahları muvakkit odasına gelemeyeceğinden, bağlı buldukları fabrikalar idaresi tarafından gönderilen pusula esas alınırdu.³⁴ Devletin son döneminde tasarruf ilkesi bütün birimlerinde olduğu gibi Tersane-i Amire’de de sıkı sıkıya uygulanmış ve işlerin ne kadar yoğun olursa olsun bu saatler arasında yapılmasına dikkat edilmiştir. Sebep olarak da fazla mesainin bütçeye yüklediği külfetin yanında çalışma veriminin düşüşü gösterilir. Görüldüğü üzere Tersane-i Amire teşkilatında ciddiyetle üzerinde durulan konu çalışma saatlerine riayetdir. Tersane-i Amire’de askerî personelin yanında maaşlı olarak çalışan memurlar ve ücretli olarak çalışan *muvazzaf amele* sınıfı mevcuttu. Bunlardan amele olarak çalışan gayr-i müslimlerin cizyeden muaf tutuldukları görülür.³⁵ Gayr-i Müslim amelenin çoğu Ermeni olup az bir kısmını da Rumlar teşkil etmektedir. Yahudi ise sadece birkaç tanedir.³⁶

Tersane Camii ve Personelin İbadeti Meselesi

Camialtı Meydanı’na ismini veren tersanenin en büyük camisi III. Ahmed’in Sadrazamı Çorlulu Ali Paşa tarafından 1707 yılında yaptırılmıştır. II. Mahmud devrinde tamir gören cami, 1885 senesinde

³⁴ DMA, Tersane, Belge No:392/7-A.

³⁵ Ali İhsan Gencer, *Bahriyede Yapılan İslâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâretinin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara 2001, s.297.

³⁶ Kaori Komatsu, "1896'da Osmanlı Bahriyesi'nde Yabancılar ve Gayr-i Müslimler", *Tarih ve Toplum*, S.139, s.21.

masrafları bizzat II. Abdülhamid tarafından karşılanarak, amele, asker ve zabitanın cemaatle namaz kılması gayesiyle kısmen onarılmış, kısmen de yeniden inşa edilmiştir. Tamirattan sonra caminin kitabesine şu ibare düşülmüştür:³⁷

Zînet-efzâ-yı makâm-ı mu‘alla-yı hilâfet-i İslâmiye ve erîke pirâ-yı Saltanat-ı Seniyye-i ‘Osmâniye es-Sultân bin es-Sultân el-Gâzî Abdulhamîd Hân-ı Sâni Hazretleri’nin nev be nev sâha arâ-yı husûl olan âsâr-ı hayriye-i Hilâfetpenâhileri’ne ilâveten işbu câmi’-i şerîf bin üç yüz on iki sene-i hicriyesi Recebü’l-Müfferred’in de inşâ olunmuşdur.

Bu tarihten itibaren Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa ve kendisinden sonra gelen bahriye nazırları caminin alt katında nazırlara tahsis edilen odaya gelerek tersane işleri ile burada meşgul olmuştur. Çorlulu Ali Paşa Camii’nin önünde deniz içerisinde kalmış beş metre yükseklikte olan mermer merdivenler bulunmakta idi. Padişahlar denizden bu merdivenleri kullanarak Camialtı Meydanı’na çıkar, bu camide namazını kılıp Aynalıkavak Sarayı’nda dinlenmeye giderdi.³⁸ Tersane-i Amire’de bu camiden başka sıbyan kışlası ile imalat fabrikalarının arka tarafından küçük bir mescit ve havuzlar arasında Kasımpaşa havuzunun hemen yanında yine bir cami daha bulunmakta idi. Hafta içi cuma günü Müslümanlar, pazar ise Hristiyanlar için tatil olup mecburî bir durum ortaya çıkmadıkça hepsinin dinî görevlerini rahatlıkla yerine getirmeleri temin edilmiştir. Ayrıca diğer günlerde personelin namazlarını kılmaları için gerekli tolerans tanınmakla birlikte namazdan sonra vaktinde işinin başında olmayan ameleye de isimlerinin kayıtlı olduğu deftere bu durum işaretlenmek suretiyle ceza verilmiştir.³⁹

Tersane Fırını ve Ermeni Hamurkârların İhracı

Personelin temizlik ihtiyacı tersane içinde bulunan iki hamam tarafından karşılanmakta idi. Abdülhamid devrinde çevre semtler halkının hamam ihtiyacını Tersane-i Amire ahali için yenilenen iki hamamdan birisinin kendilerine tahsis edilerek karşıladıkları görülür.⁴⁰ Ayrıca

³⁷ DMA, Mektûbî, Belge No:575/46-4.

³⁸ *Taşkızak Tersanesi*, DKK Yay., İstanbul 1999, s. 15.

³⁹ DMA, Tersane, Belge No:392/15-A.

⁴⁰ DMA, Mektûbî, Belge No:880/66.

Abdülhamid tersane içinde bulunan ve personelin ekmek ihtiyacının karşılandığı fırında çalışan Ermeni hamurkârların işlerine son verilerek memleketlerine gönderilmiştir. II. Abdülhamid'e Ermeni komitacılar tarafından yapılan suikastın ardından devlet dairelerinde ve özellikle de mühim yerlerde çalışan Ermenilerin Abdülhamid'in iradesiyle işten çıkarıldıkları görülür. Bunların başında İdare-i Mahsusa, acenteler, Haliç Vapurları İdaresi, Duyûn-u Hümâyûn ve demiryolları gelmektedir. Buralarda görev yapan Ermenilerin görev ve rütbeleri varsa aldıkları nişanların yazıldığı müfredat defterinin gizlice hazırlanarak Yıldız Sarayı'na gönderilmesi istenmiştir.⁴¹ Bunun üzerine İstanbul Kumkapı Ermeni Patriği bizzat sultandan ricada bulunarak işten çıkarılan Ermenilerin tekrar alınması için aracı olmuştur. Hariciye Müsteşarı Artin Paşa tarafından da Ermenilerin ayrıldıkları işlere tekrar dönebilecekleri hususunda bir ilanda bulunulmuştur.⁴² Ancak tersane fırınlarında çalışan Ermeni hamurkârların tersanedeki görevlerine dönmelerine dair bir kayda rastlanılmamıştır.

Resim: 2 Tersane Fırını ve Değirmeni- Yıldız Albümü

⁴¹ DMA, Mektûbî, Belge No:921/86.

⁴² DMA, Şûrâ-yı Bahrî, Belge No:509/19a.

Tersane Zindanı ve Bayramlarda Suçluların Affı

Tersane zindanı, Tersane-i Amire'nin içinde olup burada değişik suçlardan mahkûmları bulundurmaktaydı. Bu zindan 16 asırda üç bölümden oluşmakta olup birinci bölümde gemi inşasında çalışan sanatkârlar, ikinci bölümde hiçbir sanatı olmayıp kürek çekmeye mahkûm olanlar, üçüncü bölüm ise hastane olarak kullanılıyordu. Etrafı yüksek duvarlarla çevrili olup dışarıdan sadece içerideki binaların çatıları görünebilen zindan duvarlarında pencere olmayıp ışığı tepede bırakılan camlardan alıyordu. Zaman zaman tamir gören zindan, Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın buyrulduzu ile harap olan eski zindanın yerine yenisi inşa edilmiştir.⁴³

Zamanla buraya gönderilen mahkûmların suçlarında da değişiklikler arz ettiği görülür. Buraya hangi suçtan dolayı gönderildiğine dair Ferman-ı Âlî ile gelen mahkûmun öncelikle künyesi kaydedilir. Ardından da üzerindeki eşyaları bir tutanakla teslim alınır. Bunlar bir demir sandığa konularak muhafaza edilir. Yanında kesici bir alet olmamasına dikkat edilir. Ayrıca üzerinde bulunan para, ihtiyacı oldukça verilir. Tersane zindanında bulunan mahkûmların buradaki hayat şartları Avrupa zindanlarına göre son derece iyidir. Gerek beslenmelerine gerekse buldukları yerin temizliğine dikkat edilir. Suçlular hastalanmaları hâlinde gerek görülürse Bahriye Hastanesine gönderilir.⁴⁴

1849 yılında İstanbul Tersanesi'ni ve tersane zindanını ziyaret eden Sir Adolphus Slade'nin Toulon Tersanesi'ndeki zindanla burayı mukayese ederek hatıratında verdiği bilgiler son derece mühimdir. Slade, tersane zindanının o tarihteki vaziyeti hakkında şunları yazar:

Ben Türk tersanesinin meşhur kürek mahkûmları ve esirler zindanına gitmeye niyet ettiğimde bu korkunç manzara için kendimi kuvvetli tutmaya çalıştım. Liman Reisi beyle görüştüğümde sonra buraya gidip de tüyler ürperici bir zindan yerine sükûnetli, pek intizamlı bir hapisane görünce en büyük hayal kırıklığına uğradım. Sizi temin edebilirim ki Fransa'nın Toulon Tersanesi'ndeki kürek mahkûmları, İstanbul zindanındaki mahkûmlardan ve esirlerden yüz kat daha fena bir hâldedir. Bu iki zindan halkımın birbirine benzeyen tek şeyi yiyecekleridir. Toulon Tersane zindanındakilerin mutlaka tahta üzerinde yatmaları şarttır. İstanbul'dakiler ise yatakta da yatabilirler.

⁴³ Bostan, XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire, s. 12.

⁴⁴ DMA, Şûrâ-yı Bahrî, Belge No:41-11a

Toulon'dakiler küme küme bir yere zincire vurulurken İstanbul'dakiler yalnız ikişer ikişer zincire vurulmuşlardır. Toulon zindanındakilerin dinini kimse düşünmez, İstanbul zindanında farklı dinlerden olanlar için bir cami, bir kilise ve bir de sinagog vardır. Toulon'dakilerin sayısı binlerce iken İstanbul'dakilerinki yüz kişiyi geçmez. Toulon'dakilerin dört sene veya bütün bir ömür mahbus kalıp kurtulma ümidi olmamasına karşılık İstanbul Tersanesi zindanındakiler çok kere Kaptan Paşa tarafından affedilip serbest bırakılırlar.⁴⁵

Bayram ve kandil günlerin yanında culûs-u hümayûn kutlamalarında da padişahın iradesiyle tersane zindanında yatan mahkûmların affedildiği görülür. Herhangi bir suçlu zindanda geçireceği sürenin üçte birini doldurmuşsa ismini ve mahkûmiyet sebebinin içeren pusula padişaha sunulur. Onun da münasip görmesi hâlinde affedilerek zindandan salınır. Bu âdet uygulanırken siyasi suçlularla yüz kızzartıcı suç işleyenlerin bu aften istisna tutulduğu görülür.⁴⁶

Divanhane'de Yabancı Misafirlerin Ağırlanması

Padişahın tersaneyi ziyareti esnasında dinlendiği ve tersanenin yönetildiği yer Divanhane'dir. 1864 yılında Sultan Abdülaziz'in emriyle yenilenen Divanhane binası II. Abdülhamid döneminde de kullanılmıştır. Yabancı devlet adamları, amiral, ateşenaval ve sefirlerin Osmanlı Devleti'ni ziyaretlerinde mühim uğrak yerlerinden biri Tersane-i Amire'dir. Bu ziyaretlerde öncelikle Divânthane önünden top atışı yapılması teşrifat kaidesi gereğidir. II. Abdülhamid döneminde Divânthane binasında bu misafirler için ziyafetler tertip edilmiş hatta burada konaklama imkanı sağlanmışır.⁴⁷

29 Nisan 1893 tarihinde İstanbul'a gelen Fransa'nın Bahr-i Sefîd Donanması amirali ve diğer subaylara Divanhane'de bir ziyafet verilmiştir. Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul sefirinin de hazır bulunduğu davet, saat beş buçukta başlamış, misafirler bir süre dinlendikten sonra yemek salonuna geçmiştir. Bahriye Mızıkası'nın da eşlik ettiği bu davet nihayetinde misafirler, Abdülhamid'e dualar ederek ayrılmıştır.⁴⁸

⁴⁵ Besim Özcan, "Osmanlı Bahriyesinde Bir İngiliz Müşavir: Sir Adolphus Slade", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 43, Ağustos 1997, s.39.

⁴⁶ DMA, Mektûbî, Belge No:657-26

⁴⁷ Halûk Şehsuvaroğlu, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, İstanbul 1965, s.288.

⁴⁸ DMA, Mektûbî, Belge No: 810/18.

30 Mart 1896 tarihinde Bulgaristan prensinin İstanbul ziyaretinde Divanhane'yi ziyaret etme ihtimali üzerine donanmayı teşkil eden gemilerden prensin geçeceği köprü üzerine asker çıkarılarak resm-i selam yapılması münasip görülmüştür. Ayrıca zırhlı Donanma-yı Hümâyûn gemilerinden Mesudiye, Hamîdiye, Aziziye ve Osmaniye Fırkateyn-i Hümâyûnları'nı ziyaret etmesi program dâhilinde olması ihtimaline karşın adı geçen gemilerde temizlik yapılmaya başlanmıştır.⁴⁹

Resim: 3 Divanhane'nin Dahili Görünüşü-Yıldız Albümü

1894 yılı haziran ayında Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Sırp Kralının ziyaretinin bir bölümünü de tersaneye ayırdığı görülür. Onu karşılamak için hazırlanan Haliç'te hazır bulundurulmuş Sultaniye Vapuru ile karşılamaya katılacak olan sefir ve görevli memurlara Teşrifât-ı Umumiye Nazırı tarafından o gün sabah sekizde tersanede hazır bulunmaları tebliğ edilmiştir.⁵⁰ İstanbul'a geldikten sonra 2 Temmuz günü Sırp Kralının Tersane-i Amire'ye yaptığı ziyaret Mâbeyn-i Hümâyûn'a hususi bir yazı ile şu şekilde bildirilmiştir:⁵¹

⁴⁹ DMA, Mektûbî, Belge No: 1009-13.

⁵⁰ DMA, Mektûbî, Belge No: 80/27.

⁵¹ DMA, Mektûbî, Belge No: 882/17.

Müsâfir-i Hâss-ı Hazret-i Pâdişâhî Sırbistan Kralı Hazretleri bugün saat sekizde maiyet-i mevcudesiyle Divânthane-i Âmir'e gelerek beş dakika kadar ârâm ve istirâhat ve ba'dehu derun-ı Tersane-i Âmir'e azimetle Fabrika-i Hümayûnları güşt ü güzâr ve hakkında icrâ olunan ihtiramât ve tekrîmat-ı layikadan dolayı şükran ve memnuniyet-i hususiye izhar ederek saat dokuz buçukta avdet eylemiş olmağla arz-ı beyan-ı keyfiyete ibtidar kılını ol babda.

Kralın tersane ziyareti bir buçuk saat sürmüş ve bu sürede Divânthane'de dinlenmiş, fabrikaları gezmiştir. Ancak bu ziyaret esnasında ilginç bir hadise cereyan etmiş ve kralın maiyetindeki generallere tahsis edilen filika batma tehlikesi geçirmiştir. II. Abdülhamid'in de duyduğunda teessüfle karşıladığı bu durumun evvela filikanın tahtalarının çürümüş olmasından kaynaklandığı zannedilmiş, ancak yapılan tahkikat neticesinde olayın hiç de öyle gelişmediği anlaşılmıştır. Buna göre Sırp Kralı'nın rükûbuna tahsis edilenden başka maiyetine de iki adet filika verildiği ancak teklif eden kimse olmadığı için maiyetinde bulunanların hepsinin bir filikaya binmesinden dolayı oluşan ağırlık sebebiyle batma tehlikesi atlatıldığı ortaya çıkmıştır.⁵²

Valide Sultan'ın Tersanede Mevlid Okutturması

Osmanlı Devleti'nde Hazreti Peygamber'in dünyaya geldiği Rebi'ül-evvel ayının on ikinci günü Sultanahmet Camii'nde mevlid okutulması âdeti asırlar boyunca devam etmiştir. Mevlid okunma merasimin yapılacağı gün ve saat bir yazı ile isimleri önceden tespit edilen devlet erkânına bildirilirdi. Resmî elbiselerini giymiş olan erkân, mevki ve rütbelerine göre camide yerlerini alırdı. Diğer zamanlar camide mevki, rütbe ve mesleğe göre saf ve yer ayrılmazdı. Mevleviyet derecesine ulaşmış ilim adamları, müderrisler sıralarına göre mihrabın sağ tarafında, vezirler ise mihrabın solunda otururdu. Şeyhülislam ise mihrabın tam karşısında yer alırdı. Sonraki safları diğer ileri gelenler teşkil ederdi.

Padişahın mahfil-i hümayûna⁵³ geldiği cemaate özel bir işaretle bildirilince camidekiler hep birlikte ayağa kalkar ve yine bir işaretle

⁵² DMA, Mektûbî, Belge No: 882/29.

⁵³ Mahfil-i Hümayûn: Camilerde Padişah için ayrılmış hususi yer.

otururdu. Mevlidin okunup bitmesinden sonra padişah, mevlid okuyanlara, kürsü şeyhlerine, müezzinlere hılatler giydirdir, ardından cemaate şeker ve şerbet dağıtılırdı.⁵⁴

Padişah, şeyhülislâm ve devlet ricalinin katıldığı bu dinî merasim dışında aynı akşam Bahriye Mektebi'nde ve Tersane-i Amire'de de mevlit okutturulmakta idi. Sultanahmet Camii'nde mevlid seher vaktinden sonra başlarken diğer mekânlarda ise akşam yapılır. O akşam âdete göre mevlid-i şerif kıraatinin ardından Tersane-i Âmire Kışlası'nda bulunan neferlere pilav ve zerde ikram edilmektedir. 23 Aralık 1864 tarihinde bizzat Pertevniyal Valide Sultan'ın emriyle tersanede günler öncesinden mevlid kandili için hazırlıklar yapılmaya başlanılmıştır. Öncelikle Tersane-i Âmire Kışlası'nda kalan 4.000 nefere pilav ve zerde masrafı olarak 15.000 kuruş tahsis edilmiştir. Dört yüz kıyye şerbetlik şeker ve pirinç masrafından ayrı olarak o gece kullanılacak olan demirbaş mutfak eşyaları tersaneye gönderilmiştir. Bunlar şu şekildedir:

10 adet şerbet tevziî için güğüm (*Üzerlerinde Vakf-ı Celîl-i Hazret-i Abdülazîz Han yazılıdır*), 15 adet şerbet için tas, 25 adet tepsi, 25 adet şeker ile ufak tepsilere konulacak billur tabak, 25 adet kapaklı billur bardak, 2 çift buhurdan ve gülsuyu kabı (gülabdan), külâh şekerî dağıtmağa ipekli.)⁵⁵

Mevlid ikramlarının en sonu ise padişahın gönderdiği 10.000 külâh mevlid şekerinin bahriye erlerine dağıtılmasıdır.⁵⁶

Sûr-u Hümâyûnda Tersanede Sünnet Yapılması

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın ortalarına kadar en muhteşem şenlikler padişah çocuklarının sünnet kutlamaları için yapılmakta idi. Bu kutlamalar yalnızca saray içinde kalmayıp İstanbul'un her köşesinde özellikle Boğaziçi'nde bulunan yalıların bahçelerinde, bazen de taşrada yapılırdı. Bu kutlamalar çoğunlukla birden fazla şehzade için yapıldığından sünnet edilenlerin yaşları da farklı olurdu. Padişah

⁵⁴ Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilâtımız*, Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, 1001 Temel Eser, s.152.

⁵⁵ DMA, Mektûbî, Belge No: 64/3, (24 Receb sene 81);Metinde () olarak gösterilen kısım arşiv belgesinde o kısmın yırtık olmasından dolayı okunamamıştır.

⁵⁶ DMA, Mektûbî, Belge No: 1391/15.

sünnet merasiminin ilk günlerinde çocukları şehrin dışında bir yerde hazırlanan şenlik süslerini görmeye götürürdü.⁵⁷ Sûr -ı Hümâyûn merasimlerinin yapılacağı mahalle saray halkı ve sünnet olacak çocukları götürmek için önceden iki adet gemi tahsis olunurdu. Gemiler saray iskelesine yanaşarak davetlileri alır ve herkes tamamlandıktan sonra hareket ederdi.⁵⁸ Merasim yerine genellikle Osmanlı bahriyesinin şöhretli gemilerinden Mahmudiye Kalyonu'nun mızıkası gönderilir ve merasim sonuna kadar mızıka, burada gösteriler yapardı.⁵⁹

Dolmabahçe Sarayı önlerine, Bebek ve Büyükdere ile Tophane sahillerine yerleştirilecek salları ile gece Boğaziçi'nde "fişenk" gösterileri yapılırdı. Bu sallardan atılacak fişenklerin bir kısmı Tersane-i Amire'den bir kısmı ise Tophane-i Amire'den tedarik edilirdi.⁶⁰ Osmanlı Devleti'nde en iyi havai fişek ustaları Mısırlılardı. Fişenk gösterisi hemen hemen bütün kutlamalarda yerini almış olup bazı dindar kişileri kızdırsa da hacca gidenler salimen geri döndüklerinde dahi fişek gösterileriyle kutlanırdı. Ayrıca bu işte Türklerin namı da Avrupalı seyyahlarca zikredilmektedir. Bunların yanında Yahudi fişek ustaları da vardı. Bazen Avrupa'dan fişek ustalarının getirildiği de olurdu. Bunun sebebi ise yenilik ve gelişmeleri takip etme gayretidir.⁶¹ Sûr-u Hümâyûn'da aynı zamanda Tersane-i Amire'de bulunan Rîştehane'de de bahriye erleri arasında sünnet olmayanlar için başka bir merasim daha düzenlenmektedir. 1836 yılında daha önceden tespit edilen altı nefere Tersane-i Amire hazinesinden sünnetlik elbiseler alınmıştır. Bu işle bizzat Bahriye Askerî Elbise Müdürü Mustafa Ağa ilgilenmiş 62.645, 5 kuruş 17 paraya alınan bu yeni sünnetlik elbiselere ödenmiştir. Bu âdetin sadece tersaneyle sınırlı kalmadığı Bahriye Mektebi öğrencilerinin de dâhil edildiği görülür. 19 Haziran 1870 tarihinde sûr-u hümâyûnun on beşinci günü Bahriye Mektebi öğrencilerinden sünnet olacakların isimlerinin kaydedildiği defter, öğrencilerle birlikte Gümüşsuyu Kışlası'na gönderilmiştir.⁶²

⁵⁷ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s.185-186.

⁵⁸ DMA, Mektûbî, Belge No:94-77.

⁵⁹ DMA, Mektûbî, Belge No:94-39.

⁶⁰ DMA, Mektûbî, Belge No:94-39.

⁶¹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü*, s, 195.

⁶² DMA, Mektûbî, Belge No:94-88.

Sultan Düğünlerinde Tersanede Ziyafet Verilmesi

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde birçok merasimin daha sade bir şekilde yerine getirildiği görülmektedir. Özellikle Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde devlet kurumlarında tasarrufa gidilirken saray ve çevresinde yapılan kutlamalarda ise bu husus göz ardı edilmiştir. Zaman zaman halkın da tepkisine sebep olan bu kutlamalar II. Abdülhamid ile beraber biraz daha farklılık arz etmeye başlamış ve merasimlerde sadelik göze çarparken özellikle asker ve zabıtlere verilen ziyafetlerle bir anlamda bu merasimlere meşruiyet kazandırılmıştır.

17 Mayıs 1858 Perşembe günü yapılan düğün merasimi hakkında Cevdet Paşa, 4 Haziran Perşembe günü Cemile Sultan ile Mahmud Paşa'nın ve 11 Haziran Perşembe günü Münire Sultan ile İlhami Paşa'nın evlilik merasimleri hakkında şunları anlatır: *İlhami Paşa'ya Vaniköyü'ndeki Mustafa Paşa Yalısı, Mahmud Paşa'ya da Emirgün'da Giridli Mustafa Paşa Yalısı hazırlandı. Hâlbuki Karadağ'da vuku bulan hezimet ve Girid ihtilali haberleri halkı yeterince rahatsız etmiş olup böyle hazırlıklar halk nazarında pek çirkin kabul ediliyordu. Kutlamalar iki hafta devam etti ve evvelkilerden daha tekellüflü oldu. Viükela çadırlarından da Dolmabahçe'ye kadar yolun iki tarafına meşaleler dizildi. Bütün sahralar çadırlarla doldu ve çadırlar kandillerle süslenip grinde beş defa şenlik topları atıldı. Devlet erkânının sahilhane kapıları dahi kandillerle süslendi. Çalgılar çalmır, cambazlar oynar idi. Viükela çadırlarının önündeki kandil sayısını her geçen gün arttırmakta idi. Kandil ve fenerlerin adedi bazılarında altışar yüze bazılarında ise sekiz, dokuz yüze kadar çıkardı. Bu sene fazla olarak çadırlarının önünü çimen döşediler. Bazıları ise limon ve çiçek saksıları ile tezşin etti.*⁶³

Sultan düğünlerinde sarayda yapılan bu merasimlerden başka II. Abdülhamid devrinde bahriye, Tersane Haddehane Mektebi talebelerine ve tersanede görev yapan erlere ziyafet verilmesi âdet hâline gelmiştir. Mart 1898 tarihinde II. Abdülhamid'in ikinci kızı Naime Sultan'ın evliliği dolayısıyla pilav, zerde ve un helvasından oluşan bir yemek tersanede verilmiştir.⁶⁴

⁶³ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Yay. Cavid Baysun, C.2, TTK. Yay., Ankara 1986, s.49-50.

⁶⁴ DMA, Mektûbî, Belge No: 1155-2.

Tersane Ürünleri Uluslararası Sergilerde

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde düzenlenen uluslararası sergilere Osmanlı Devleti'nin de Tersane-i Amire'de imal edilen ürünlerle katıldığı görülür. Bunda maksat bu tür sergilerde teşhir edilen en son yeniliklere haiz alet ve edevatı tanımaktan ziyade, Osmanlı Devleti'nin gelişen deniz teknolojisine ayak uydurduğunun ortaya konulması çabasıdır. Eğer oluşturulan teknik heyetlerle bu sergilere katılıp deniz teknolojisinde geline son nokta takip edilmiş olsaydı özellikle Abdülaziz devrinde bu uğurda harcanan onca para maksadına ulaşmış olurdu. 1862 yılında Londra'daki sergiye tüfek, kurşun, kapsül, yeni icat toplar harp aletleri seçilerek önce tecrübeleri yapılmış ardından da resimleriyle Padişah Abdülaziz'e sunulmuş sonra da Londra Sefiri Kostaki Bey'e bir heyetle gönderilmiştir.⁶⁵ Mesela 1870 senesinde Napoli şehrinde denizciliğe ait aletlerin tanıtımının yapılacağı sergiye Osmanlı Devleti de tersaneden eşya göndererek katılmak üzere karar almıştır. Ne tür şeyler gönderileceği hususunda yapılan müzakereler neticesinde seçilen ürünler Floransa Sefâret-i seniyyesine bildirilerek burada vazife yapan Osmanlı şebkenderinin bu iş için görevlendirilmesi istenilmiştir.⁶⁶ Sanayi-i Bahriye Sergisi'ne gönderilecek olan malzemelerin ulaştırılması için Bahriye Kol Ağaları'ndan Hasan Efendi vazifelenmiştir. Bu görev boyunca aylık kırk lira maaş alması ve gidiş geliş masrafı olarak da kendisine altmış lira verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu durum Maliye Nezareti'ne bildirilmiş ve serginin açıldığı tarih üzerinden hayli vakit geçtiği bir an önce malzemelerin yola çıkması gerektiği bunun içinde talep edilen tahsisatın ödenmesi istenilmiştir.⁶⁷

1875 yılı başlarında Amerika ve Viyana'da düzenlenen sergilere teşhir için gönderilen eşyalar arasında bir sandal da bulunmaktadır. Viyana'ya gönderilen sandal yerine bundan sonraki sergilere daha güzel bir kayık yapılarak gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁸ Mayıs 1875'te Paris'te düzenlenen sanayi-i bahriyeye ait sergiye de Osmanlı Devleti bazı alet ve edevatla katılmıştır.⁶⁹ Aynı gayretlerin II. Abdülhamid

⁶⁵ DMA, Şura-yı Bahri, Belge No: 36a/196a.

⁶⁶ DMA, Mektûbî, Belge No: 105/96.

⁶⁷ DMA, Şûrâ-yı Bahri, Belge No: 54/21a.

⁶⁸ DMA, Mektûbî, Belge No: 184/113.

⁶⁹ DMA, Mektûbî, Belge No: 184/114.

devrinde de devam ettiği görülür. 1884 yılında Londra’da düzenlenen sıhhiye sergisine bahriye askerlerinin üniformalarından bazı numunelerin gönderilmesine karar verilmiştir. Londra’ya gönderilecek olan üniforma örnekleri önceden Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi’nde çizdirilmiş ve bunlar padişaha takdim edilmiştir.⁷⁰

Bu sergilerin içinde belki de en mühimi Amerika’nın Chicago şehrinde Ekim 1893 yılında düzenlenen olmuştur. Sergi için bahriyeye ait ne tür malzemelerin teşhir edileceğinin tespiti amacıyla İmalat Komisyonu tarafından bir çalışma başlatılmıştır. Eşyaların hazırlanması için yapılan masraf bir sonraki senenin bütçesinden ödenmek şartıyla Ticaret ve Nafia Nezâreti tarafından karşılanmıştır.⁷¹ Hazırlıklar tamamlandıktan sonra o istikamete giden ilk gemiye Ticaret ve Nafia Nezâreti tarafından gelen memurların kontrolünde bunlar yüklenmiştir.⁷² Yirmi sandık kadar olan bu alet ve edevatın gümrüğe bildirilmeden doğruca gemiye yükletilmesi üzerine durum Rüsûmât Emânet-i Celîlesi tarafından Şûrâ-yı Bahriye’ye bildirilerek gönderilen eşyanın cins ve miktarının bildirilmesi istenilmiştir.⁷³ Chicago’daki sergide teşhir edilen eserler arasında Tersane-i Amire’ye komisyon tarafından dört ayrı dalda madalya ve berat verilmiştir. Bu ödüller;

Tersane-i Amire yapımı oyma abanoz kütüphane ve oyma yazı masası,

Tersane-i Amire yapımı 26 mil hızında üstün nitelik gösteren torpidobot,

Tersane-i Amire personeli tarafından yayınlanan “Matematik ve Deniz” konulu ilmi eser,

Tersane-i Amire yapımı üstün nitelikli sandal, elektrikli dümen, kumanda düğmesi ve kayık içindir.⁷⁴

II. Abdülhamid devrinde Tersane-i Amire’de yapılan alet, edevatın ve diğer bazı ürünlerin teşhir edildiği bu tür sergilerin zaman zaman İstanbul’da da açılması için uygun bir mekân yapma çalışmalarına

⁷⁰ DMA, Mektûbî, Belge No: 428/43.

⁷¹ DMA, Mektûbî, Belge No: 708/63.

⁷² DMA, Mektûbî, Belge No: 712/10.

⁷³ DMA, Mektûbî, Belge No: 811/7.

⁷⁴ *Taşkızak Tersanesi*, DKK Yay., İstanbul 1999, s. 17.

girildiği görülür. Ancak masrafların nereden karşılanacağı mesele teşkil etmiştir. 1893 yılında yapılması planlanan bu mekânın inşa masrafları ile alakalı olarak İdare-i Mahsusa'nın Haydarpaşa – Kadıköy - Kalamış hatlarıyla Pendik'e ve Adalar'a giden vapurların dönüş ücretlerinden zâbitân-ı askeriye ve diğer yolculara mahsûs adî ve mevki biletlerinin her birine onar para zam yapılmıştır. Bu zamdan onbaşı rütbesine kadar askerlere verilen yirmi paralık biletler istisna tutulmuştur. Böylece senelik üç yüz bin kuruşluk gelir elde edileceği Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'da hesap edilip padişaha sunulmuştur. Sergi için yapılacak olan binanın bir kısmını teşkil edecek olan küçük köşkler hariç diğer kısımlarının taş, tuğla ve demirden inşa edileceğinden bunlar için gerekli demirin hariçten satın alındığı takdirde tersane ustaları tarafından işlenebileceği bildirilmiştir. Abdülhamid'in başkanlığında Orman ve Ma'adin Nazırı Selim Efendi'nin nezareti altında oluşturulan komisyonda bu hususlar ele alınmış, biletlere ait zammın martın on beşinden itibaren başlatılmasına karar verilmiştir.⁷⁵ Komisyona daha sonra Bahriye Dairesi'nden birinin de katılması kararlaştırılmış ve bu durum Şûrâ-yı Bahriye'ye yazılmıştır. Şûrâ-yı Bahriye de bu vazifeye 24 Nisan 1893 tarihinde Fabrika-i Hümâyûnlar Komisyonu Reisi Mîralay Bedri Bey'i tayin etmiştir.⁷⁶

⁷⁵ DMA, Mektûbî, Belge No: 7173/1.

⁷⁶ DMA, Mektûbî, Belge No: 790/75.

DONANMANIN SEFERE ÇIKIŞI

Osmanlı bahriyesinde seferlere hazırlık kış aylarında başlardı. Donanmanın tersaneden hareket etme zamanı yaklaştığında, tersane geleneklerine göre kaptanpaşa baştardasına fener takılır, denize açılmaya bir hafta kaldığında ise hareket işareti olarak flandra çekilirdi. Beşiktaş'a demirledikten bir veya birkaç gün sonra yahut bazen aynı gün Karadeniz ve Akdeniz'den hangi tarafa gidelecekse oraya doğru hareket ederdi. Donanmanın Beşiktaş önünde kalacağı müddet kanunen en fazla üç gündü. Buradan hareket ettikten sonra Yedikule önünden asker almak için bir iki gün burada durur bazen de aynı gün sefere devam ederdi.⁷⁷ Tıpkı tenzil merasiminde olduğu gibi donanmanın sefere çıkışında da müneccimbaşından zaiçe alınırdı. Sefer gününün tespitinden sonra Yalı Köşkü'nde padişahın da katıldığı bir merasim tertip edilirdi.

Eyüp Sultan'da Buhari-i Şerif Okunması

Sefere çıkmadan önce Ebu Eyyûbe'l-Ensârî Türbesi'nde donanmanın selâmeti için Buhârî-i Şerîf ve Neccârî-i Şerîf okunmaktadır. Kütüb-i Sitte denilen meşhur altı hadis kitabının birincisi olan Buhari-i Şerif, hangi niyetle baştan sona okunursa o niyetin gerçekleşeceği yönünde bir inanış vardır. Gemiciler için okunma maksadı ise geminin batmaktan korunması ve zaferle geri dönmesidir. İlk defa ne zaman yapılmaya başlandığı bilinmeyen bu merasimin talep eden imamlar arasından seçilenlerce yerine getirildiği görülür. İmamların vefatı veya değiştirilmeleri gibi hâllerde durum öncelikle Bahriye Islahat ve Tedkikât-ı Muhâsebât Komisyonu'na iletilmektedir. Bu komisyon yeni bir imam atanması için hemen çalışmalara başlardı.⁷⁸ II. Abdülhamid devrinde Eyyûbe'l-Ensârî Türbesi'nde türbedarlık görevini yapan Hacı Ahmed, Emin ve Mahmud Efendilerin vefat etmeleri sebebiyle bu hizmet Abdi,

⁷⁷ Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s.440.

⁷⁸ DMA, Mektûbî, Belge No:412/27.

Halid ve Mehmed Halid Efendilere verilmiştir. Abdi, Halid ve Mehmed Halid Efendiler verdikleri dilekçe ile Neccârî-i Şerîf okuma işini de yapmak istediklerini beyan etmişler bunun üzerine her birine Bahriye Muhasebesi'nden aylık altışar kuruş maaş bağlanmıştır.⁷⁹

Sancaklara Mushaf-ı Şerîf Asılması

Piri Reis zamanından beri devam etmekte olan geleneğe uygun olarak, seferde her türlü belanın def'i için gemi adedince Mushaf-ı Şerîf muşamba bir sargı içine konarak kenarları dikilirdi. Dikişten sonra bu paketler balmumuna batırılır, iki rekât namaz kılınarak Fâtîha Sûresi eşliğinde gemilerin en yüksek yeri olan grandî direğinin tepesine çekilirdi.⁸⁰

Donanmada bulunan gemilerdeki saltanat sancaklarının alemlerinde bulunan özel yere, sefere çıkmadan önce gümüş mahfaza içinde birer küçük Mushaf-ı şerîf takılması âdetti. Bu minik Mushaf-ı Şerîf "Sancak Kur'ân'ı" ya da "Sancak Mushafı" olarak adlandırılmıştır. Mahfazalar, silindir, kare, üçgen, dikdörtgen, altıgen ve sekizgen olabilmektedir. Bir alem de bazen bir bazen daha fazla Kur'ân mahfazası bulunabilir. Genellikle mahfazanın maden cinsi alemle aynı olmaktadır. Bununla beraber tombak alem üzerinde gümüş mahfaza kullanıldığı da olmuştur. Altıgen ya da sekizgen Sancak Kur'ânlarında, sayfaların karşılıklı kenarları arası 40-50 mm. civarındadır. Mushafın ince ve hafif olması için çok ince kâğıtlara yazıldığı görülür. Yazı olarak daha çok Nesih Gubarisi tercih edilmiştir. En ince kâğıda, çok küçük harflerle yazılan Sancak Kur'ân'ının yazımı oldukça zordur. Okunmak için yazılmadıklarından çoğunlukla şöhreti bilinmeyen hattatlar tarafından kaleme alınmışlardır. Saray için özel olarak yapılanlar dışında ciltleri mutevazıdır. Gerileme döneminde, padişahların sefere katılmaması sebebiyle sancak kullanımındaki azalmadan dolayı, sancak Kur'ânı da daha az yazılır olmuştur. Bu sebeple günümüze ulaşabilmiş Sancak Kur'ânlarının pek çoğu 16. ve 17. yüzyıllara aittir.⁸¹

Padişahın sefer hakkında *İrâde*'sinin çıkmasıyla birlikte Beşiktaş'ta bekleyen ve alay sancaklarıyla donatılan gemilerde bulunan

⁷⁹ DMA, Şûrâ-yı Bahrî, Belge No:189-70a.

⁸⁰ Çetinkaya Apatay, *Ertuğrul Fırkateyninin Öyküsü*, İstanbul 1997, s.106.

⁸¹ Müge Kılıçkaya, *İstanbul Deniz Müzesindeki Osmanlı Dönemi Sancakları*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s.5.

mürettebat; serenlere, küpeştelere, direklerin tepesine dizilerek uğurlama merasimindeki yerlerini alırlardı. Bu esnada Mızıka-yı Hümâyûn, “*Ey gaziler yol göründü...*” veya “*Sivastopol önünde yatan gemiler...*” gibi veda havaları çalar, gemilerin etrafı askerleri sandallarla uğurlamaya gelen yakınları tarafından çevrenirdi.⁸² Donanmanın Boğaziçi’nden geçişi esnasında sahillere toplanan ahali ellerini açarak gözyaşları içinde dualar eder, evlerin damlarından, köşklerden bayraklar, mendiller sallardı. Bu hüzünlü veda töreninin nihayetinde mürettebat, 21 pare top atışıyla padişah-ı rû-yı zemin ve İstanbul ahalisini son defa selamlayarak Ahırkapı önlerinde nöbet yerlerine geçer, “*Yelken Alesta Arma! (Yelkenleri Açmaya Hazır Olun!)*” nidasıyla yeni bir sefere yelken açardı.⁸³

Donanmanın İaşe Tedariki

18. asrın sonlarına doğru sefere çıkacak olan gemilerin mürettebatına altı aylık kumanya olmak üzere er başına iki kile pirinç, bir kile mercimek, üç okka zeytinyağı verilirdi. Bu usul, bazı mahzurları görüldüğünden 1793’te kaldırıldı. Er başına günde kâfi miktarda pirinç, sadeyağ, zeytin, tuz, soğan, sirke ve peksimet verildi ve bunlardan her bir er için yetmiş yedi günlük verilmesi usulü benimsendi. İlk defa olarak Bahr-i Zafer kalyonu ile Hüma-yı Zafer Fırkateyni’ne aynı yıl içinde “kuzina” denilen birer mutfak yapılarak bütün mürettebatın yemeği bir kazanda pişirilmeye ve aynı zamanda yedirilmeye başlanmıştır. Ayrıca ekmek, et ile taze sebzenin dağıtılması ile ilgili yeni usul de benimsenmiş ve günü gününe temin edilmiştir.

Personelin su ihtiyacı geminin çeşitli yerlerinde bulunan su sarnıçlarından temin etmekte idi. Mesela Mecidiye kruvazöründe kıçta, baş köprüsü altında, dördüncü bölük mangası altında ve kıçta hilat ambarı altında olmak üzere toplam 19,2 tonluk tatlı su sarnıçları bulunmaktaydı.⁸⁴ Bu sarnıçlarda su tükenirse uğranılan limanlardan doldurulmaktadır. İlk yapılan kalyonlardan birinin mühimmat denilen seyir levazımı şu şekildedir:

İki adet pirinç pusula, kandiller, on adet kum saati, altı adet küçük pusula, dört adet büyük fener.

⁸² Apatay, *Ertuğrul Fırkateyninin Öyküsü*, s.106.

⁸³ Apatay, *aynı yer*.

⁸⁴ *Mecidiye Kruvazör-i Hümayunu*, Beşiktaş Deniz Müzesi, Asar-ı Atika, s.113-114.

Zamanla teknoloji geliştikçe gemi levazımâtının da yeni sisteme göre değiştirildiği görülür. Jurnal, gemilerde olayların kaydedildiği resmî defterlerdir. Seyir hâlinde tutulan jurnallere “seyir jurnalı” denilir. Bu jurnallerde genellikle rüzgârın durumu, kat edilen mesafe, hava gibi olaylardan bahsedilir.⁸⁵ Gemilerde seyir defteri tutma usulü 1796 senesinde başlamıştır. Bütün hepsine bahriye kaideleri ve jurnal defterleri dağıtılmıştır. Bu kumandanların ellerinde Piri Reis’in Kitab-ı Bahriye’sinin kopyaları bulunmakta idi. Her gemi kumandanı kendi tecrübelerine göre buradaki haritaları yorumlardı.⁸⁶

Kabirlerin Top Atışıyla Selamlanması

Donanmanın İstanbul’dan sefere çıktıktan sonra ilk uğrak yeri Gelibolu’dur. Gelibolu’da su ve peksimet ikmalî yapıldıktan sonra Akdeniz’e doğru ilerleyen gemilerin seyir jurnallerinin başında, önünden geçerken bir adet top atışı yapılarak selamlanması gereken bazı kabirlerin isimleri yazılıdır. Bu âdet gemiler Akdeniz’e çıktıktan sonra da devam etmiş ve Akdeniz’e kıyısı bulunan Osmanlı coğrafyasındaki bu tür önemli kabirler mutlaka selamlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin kuruluşuna ve gelişmesine hizmeti geçen şahısların kabirleri önünden geçen gemiler, her biri için ayrı ayrı bir adet top atışı ile selamlandıktan sonra bütün mürettebat güvertede toplanıp dua etmişlerdir. İlk selamlanan kabir Yazıcızâde Mehmed Efendi’ninkidir. Mehmed Efendi II. Murad devri gazi dervişlerinden olup “Muhammediye” adlı eseri kaleme almıştır. 1850 yılında İngitere’ye gitmek için İstanbul’dan ayrılan Mir’at-ı Zafer Fırkateyni’nin seyir jurnalinde ilk olarak selamlanan kabir şu şekilde anlatılmaktadır:

“5 Ağustos 1850: Sekiz buçuk kararlarında Gelibolu ulaşınca Yazıcı Mehmed Efendi Hazretlerine bir adet top atıldığında söz konusu mahalde 22 kulaç suya iskele göz demiri atıldı.”⁸⁷

⁸⁵ Süleyman Nutkî, *Kâmûs-ı Bahrî*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1333, s.208.

⁸⁶ Şehsuvaroğlu, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, s.66.

⁸⁷ *Mir’at-ı Zafer Fırkateyninin Seyir Jurnalı*, s.2.

Resim: 4 Zırhlı Osmaniye Fırkateyn-i Hümayunu Efradı- Yıldız Albümü

Donanma, buradan sonra Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin yüz elli adım ilerisinde yatan kardeşi, Yazıcızâde Ahmed-i Bican Efendi'nin kabrini de birer topla selamlar. Bundan sonra Akbaş Baba'ya, Nara burnunda Nara Baba'ya, Çanakkale geçilirken Havuzlar önünde Saka Baba'ya, Bozcaada'da medfun Dede'ye, Soğanlık'ta gömülü Baba'ya ve Bozcaada'ya ulaşıncaya kadar bütün kabirlerin birer topla selamlanması ve her seferinde dualar edilmesi âdettendir. Bu selamlama merasimi bütün Osmanlı sahillerinde devam eder. Cezayir açıklarına gelindiğinde burada medfun, Dede selamlanır. Mir'at-ı Zafer'in jurnalinde bu durum şu şekilde ifade kaydedilir:

13 Ağustos 1850: Sabahleyin saat iki buçuk kararlarında Gelibolu önlerinden kalkıp burada gömülü Yazıcızâde Hazretlerinin ruhuna Fatiha okunup, bir top atılmış, poyraz rüzgârıyla Nara'ya doğru yol verilmiş, sonra Akbaş Baba Hazretlerine bir top atılmış, Nara Burnu geçilirken Nara Baba Hazretlerine bir top ve Çanakkale geçilirken Havuzlar önüne Saka Baba Hazretlerine bir top atıldı ve bir Fatiha okundu, Bozcaada'da gömülü Dede'ye dua edilip bir top atıldı.

9 Eylül 1850: Cezayir açıklarında saat 04.30 kararlarında Veli Dede Hazretleri ruhuna bir Fatiha okundu ve bir pare top atıldı.⁸⁸

17 Temmuz 1888 tarihinde Kale-i Sultâniye Liman Reisi Muavini'nin İstanbul'a gönderdiği yazıda topla selamlama merasiminin aksatılmasıyla alâkalı ilginç bir olay anlatılmaktadır. Yazıda Babakale'de medfun bulunan Mahmud Baba adındaki zata geçen her gemiden top atılarak selamlama yapıldığı, sancak hediye edildiği ifade edildikten sonra bir süreden beri bu âdetin yerine getirilmediğinden bahsedilmektedir. Devamında kısa süre önce çıkan lodos fırtınasında Mahmud Baba'nın türbesinin çatısının yıkılmış olduğu, ayrıca mübarek günlerde sancak çekilen gönderinde harap olduğu, mezarın az bir ücretle tamir olabileceği ayrıca gönderin de yenilenebileceği anlatılmaktadır.⁸⁹

Osmanlı donanmasının bu âdeti yıkılışına kadar büyük bir hassasiyetle devam ettiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da sürmüş, bu defa, Çanakkale şehitleri de bu selamlama merasimine ilave edilmiştir. 1932 yılında Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliği tarafından hazırlanan "Akdeniz Boğazı Giriş ve Çıkışında Çanakkale Şehitleri Hakkında Yapılacak Askerî Merasime Dair Talimat"ta ticarî ve askerî gemilerin Çanakkale Boğazı'ndan geçerken yapacakları merasim hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre Gelibolu Yarımadası üzerinde bulunan Çimentepe ve Alçıtepe'de yatan şehitlere hürmeten harp gemileri ve ordu mensuplarını taşıyan ticarî gemilerin nöbetçi vardiyadan başka bütün personelin gemilerin merasim yerinde toplanarak günlük elbiseleri ile bir dakika selam duruşunda bulunması istenilmektedir. Merasim, Boğalı ile Domuzdere arasında olup buraya yaklaşmadan evvel zabıtlar tarafından personel toplanıp Çanakkale harp menkıbeleri anlatılır ve sancak mezestre (yarıya indirme) edilir. Merasimde harp gemileri filo hâlinde buldukları zaman kumandan gemisinden bir adet selam topu atılır. Filo hâlinde olunmadığında boru ile ticaret gemileri üç uzun düdük ile borazanı bulunmayan harp gemileri ise batarya düdüğünü kullanarak selamlama yapar.⁹⁰

⁸⁸ *Mir'at-ı Zafer Fırkateyninin Seyir Jumali*, s.4, 17.

⁸⁹ DMA, Şûrâ-yı Bahrî, Belge No:318-101a.

⁹⁰ *Akdeniz Boğazı Giriş ve Çıkışında Çanakkale Şehitleri Hakkında Yapılacak Askerî Merasime Dair Talimat*, Deniz Matbaası 1932, s.1-4.

Gemilere İmam ve Papaz Tayini Meselesi

Seyahat esnasında gemilerde süvari, tabip, eczacı, imam, mühendis müzika takımı, zabitan, tercüman, memur nefer gibi personel vazife yapmaktadır. Bunlar maaşlarını elden ve düzensiz olarak almaktadır. Bazen biriken kaimeler süvari bey tarafından toplu olarak verilmekte ise de genellikle hep birkaç aylığı eksik olmaktadır. Personelin buldukları limandan İstanbul'a giden gemiler vasıtasıyla yakınlarına mektup gönderdiğini görmekteyiz. Ayrıca Seyahat esnasında personele bazen okuma yazma, bazen de dinî bilgilerini geliştirmek amacıyla akaid-i diniye dersleri verilmektedir. İlk defa III. Selim döneminde çıkarılan bir kanunname ile gemilerde görevlendirilen imamlar, vakit namazlarını kıldırmanın yanında, askere dualar ettirir, dinî ve ahlâkî bilgiler vererek maneviyatlarının sürekli yüksek olmasına gayret gösterirdi. Alay imamları gibi ulemadan seçilen gemi imamları bilgilerine göre sınıf-ı evvel, sınıf-ı sâni ve sınıf-ı salis gibi gruplara ayrılırlardı.⁹¹ II. Abdülhamid'in, bütün mürettebatın namazlarını toplu olarak kılmaları ve ardından Zafer Duası'nı okumaları hususundaki hassasiyeti mucibince, bahriyede görev yapan imamların sayısı kısa sürede arttırılmıştır.⁹² Bahriye Nezâreti'nin de bu hususla alakalı gemi kaptanlarına gönderdiği tâlimâtta: "*Her hâl ve mahâlde farz ibadetlerin hüsn-i ifasına dikkat ve riayet etmek lâzıme-i İslâmiye ve insaniye olduğundan umûm gemi mürettebatının beş vakitte farz namazlarını cemaatle ifa eylemelerine dikkat olunacaktır*" şeklinde ikazda bulunduğu görülür.⁹³

Gemi imamları, her gün sabah ezanından bir saat evvel uyanarak abdest alıp hazırlıklarını yaparken güzel sesli bir eri, pruva çanaklığına çıkartarak sabah ezanı okuturlardı. Mürettebat hava müsait ise güvertede, değilse top ambarında namaz için toplanırdı. Bu esnada imam, seyir subayından veya yardımcısından kible istikametini öğrenir ve edilecek sabah namazı süresince rotanın aynı kalmasını rica ederdi.

Osmanlı bahriyesinde görev yapan Müslüman mürettebatın yanı sıra Hristiyan mürettebatın da dinî görevlerini yapmaları amacıyla zaman zaman geri dönmeseler de- gemiden ayrılarak kiliselere gitmelerine müsaade edilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Hristiyan

⁹¹ Mustafa Birol Ülker, "Osmanlıdan Cumhuriyete Askeri İmamlar", *Tarih ve Medeniyet*, Nisan 1999, s.61.

⁹² Ülker, *Askeri İmamlar*, s.61.

⁹³ Apatay, *Ertuğrul Fırkateyninin Öyküsü*, s.108.

teb'adan bahriyeye asker alma işlemi ilk defa 1845 senesinde yapılmıştır. Ağustos 1847 tarihinde Kaptan Paşa kumandasında Akdeniz seferine çıkmak üzere Yenikapı önlerinden hareket eden donanmada hayli miktarda Hristiyan personel bulunmaktadır. Donanmada vazife alan bu gayrimüslim personel Yortu günü olması sebebiyle donanma Gelibolu'ya girdiği bir sırada dinî ayinlerini yerine getirebilmek maksadıyla dışarıda bir kilisede ayin için Kaptan Paşa'dan izin istemişlerdir. Bundan dolayı da donanma, Gelibolu'da üç gün oyalanmak zorunda kalmıştır. Hristiyan personelin gemilerden ayin maksadıyla ayrılmalarından dolayı bazı firar hadiselerinin meydana geldiğini öne süren Kaptan Paşa, dağılmayı önlemek maksadıyla Hristiyan personelin gemi içinde küçük bir kamarada tayin edilecek papaz nezaretinde ibadet yapmalarının daha iyi ve yerinde olacağını, zaten bu usulün evvelce uygulandığını fakat Hristiyan personelin donanma hizmetinden çıkarılmasından sonra bu usulün de kalktığını ifade eden bir yazıyı 31 Ağustos 1847 tarihinde Sadaret'e sunmuştur. Sadaret makamı durumu gözden geçirerek bu işin şer'i yönden incelenmesinin ve dolayısıyla Meşihat'ın fikrinin alınmasının lazım geldiği yolunda bir yazı ile durumu Sultan Abdülmecid'e bildirmiştir. 18 Eylül 1847 tarihinde çıkan irâdede "... Gemilerin demirli iken dışardan bir papaz getirilip Hristiyan taifesinin icra-yı ayin yapmalarının yerinde olacağı fakat yelken üzerinde iken gemilere papaz tayin edilip edilmeyeceği keyfiyetine Meşihat'ın karar verebileceği ve bu karara göre hareket edileceği..." belirtiliyordu. Padişahın bu iradesi üzerine sadaret durumu Meşihat'e havale ederek bu husustaki fikrini sormuştur. Meşihat makamının bu husustaki görüşü ise yapılan siyasi baskılar ve milliyetçilik hareketlerinin sebep olduğu kaostan dolayı menfi olmuştur. Bu suretle devrin Kaptan-ı Deryası Damat Halil Rifat Paşa tarafından öne sürülen harp gemilerine papaz tayini hususu şer'an uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.⁹⁴

Gemilerde Suç ve Ceza

Osmanlı bahriyesinde personelin genellikle firar, içki içme, kanun ve nizamnameler ile üstlerine karşı gelme, adam yaralama gibi suçlardan dolayı cezalar aldığı görülmektedir. Seyahat esnasında gemide en çok işlenen suçların başında ise karaya çıkan gemi personelinin sarhoş

⁹⁴ Gencer, *Bahriye Nezaretinin Kuruluşu*, s. 250-253. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ali İhsan Gencer, "Harp Gemilerine Papaz Tayini Meselesi", *Doğumunun 100.Yılında Atatürk'e Armağan İÜEF. Yay., İstanbul 1981 s.351-366.*

olarak geri dönmeleri gelmektedir. Bunlar zincire vurularak cezalandırılmıştır. Bunun yanında günlük talime katılmayan nefere 18 usturpa vurulmuştur.⁹⁵

Gemilerde Günlük Hayat

Gemiler Kumkapı'dan hareketlerinden yaklaşık altı buçuk saat sonra Gelibolu'ya ulaşır. Her gün güneşin ilk ışıkları ile birlikte sancaklar keşide olunup gurubuyla birlikte aşağı alınır, ardından bütün mürettebat "Padişahım çok yaşa!" duasını yapar. Sabah ilk yapılan iş, geminin temizliğidir. Zira gidilen yabancı bir limanda yerel idarecilerin ve halkın aileleriyle donanma gemilerini ziyaret etmesi, içini gezmesi âdettendir. Seferin ilk günlerinde gemi yıkılırken ilerleyen günlerde aynı zamanda harp aletlerinin temizliğinin yapılmaya başlandığı da görülür. Ayrıca sık olmasa da gemilerin bazen taş ve kumla yıkandığı, bazen de yıkama yerine pas pas yapıldığı olur. Selçuklu'dan intikal eden ve Ahiler arasında yaygın olan inanışa göre Nuh Tufanı'nda müminleri kurtardığı için kutsal sayılan gemilerin üzerinde personel abdestsiz dolaşmaz, geminin içine farkında olmadan çer-çöp atmak dahi günah sayılırdı.⁹⁶ Bu inanışın izlerini Osmanlı donanmasında da görmek mümkündür.

Sabah temizliğinin ardından gemide talim yapılmaktadır. Seyahatin ilk günlerinde tüfekte atış talimi yapılır. Asker ve zabitler bu talimi ayrı ayrı yapmakta olup zabitler gemide görev yapan mühendislerle beraber atış talimi yapar. Özellikle acemi askerlere nişan talimi için pruva sütununun sancak tarafında bulunan palasarteye veya zabitler için küpeşteye nişan tahtası konulmuş ve atışlar buraya yapılmıştır. Yaklaşık olarak bir saat süren bu talimler hemen hemen her gün düzenli olarak yapılmaktadır. Ayrıca sık sık olmasa da zabitler tarafından başa nişan konup yalpa-i havada nişan alma taliminin yapıldığı görülür.

Tüfekte atış taliminin yapılması yanında top, kılıç, rampa, ayak ve rakam talimleri de gemide mutad olarak yapılan talimlerdenidir. Top talimi özellikle herkesin muharebe zamanında bulunacağı mevki öğrenmesi ve seri hareket etmesi açısından ehemmiyetlidir. Bu sebeple her bir top için görevli zabit ve askerin isimleri bir pusulaya yazılarak

⁹⁵ Ceride-i Bahriye'nin bütün sayılarında "Bahriye Divan-ı Harbinin İcraatı" başlığı altında gemilerde işlenen suçlar hakkında bilgi verilmektedir.

⁹⁶ Kadir Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü", *C. Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, C.7/1, s.268.

herkesin görebileceği bir yere asılır. Büyük toplar, şişhane topları, kılıç ve mitralyöz talimlerinde askerin başında mutlaka bir zabıt hazır bulunur. Topların başında hazır bulunan bu kıdemli zabitin emri olmadıkça atış talimi başlamaz.

Her üç ayda bir gemi süvarisi tarafından gece top atışı talimi de yaptırılır. Eğer bu atış talimlerinin meskûn mahalde yapılması icap ediyorsa mutlak surette mahallî yönetimden izin alınması gerekmektedir. Yabancı limanlarda da mahallî hükümetin nizam ve kanunları doğrultusunda, ahaliyi rahatsız etmeyecek şekilde talim yapılması uygun görülmüştür. Bu talimlerde sarf edilen top, barut, humbara ve şişhane tüfeği

Resim: 5 Mürettebat Eğitim Halinde -Yıldız Albümü

fişeginin miktarı geminin günlük vukuat jurnaline kaydedilir. Donanmanın seferden önce teçhizi esnasında cephanesine kaç adet barut sandığı istif edebileceği tersane zabitanı tarafından bir raporla Harbiye Dairesi'ne bildirilir. Bu raporun bir nüshası gemi süvarisine verilir. Bu talimlerde müsaade edilenden fazla top kullanılması katiyen yasaktır.⁹⁷ Gemide asker sabah kılıç talimi de yapar. Bu talim üç siper, iki kesiş ve bir saplayıştan ibarettir.⁹⁸ Kılıç talimi genellikle top ve tüfek taliminden sonra yaptırılmaktadır.

⁹⁷ 1297 Tarihli Bahriye Kanunname-i Hümayunu (51.52.53.54. Madde), s 74.

⁹⁸ Bahriye Top Talimi, (Tarihsiz), Tarihi Deniz Arşivi İhtisas Kütüphanesi, s.70.

Bunların yanında her bir bölükten acemi erlere kürek talimi yaptırılmaktadır. Yine çok sık olmasa da personele seyahat esnasında yangın (harik) taliminin yaptırıldığı da görülür. Bu talimde gemi mürettebatı, kampananın çalmasıyla birlikte sus borusunun sesini işitir. Herkes bulunduğu yerde durur. Gardiyanların yangın mevkiini ilan için çaldığı düdüğü müteakip söylenen nidayı dinlerler. Böylece yangının geminin neresinde çıktığı bütün personel tarafından anlaşılır. Yangın başta ise mümkün mertebe geminin kıcı rüzgâra doğru çevrilir ve yangını söndürmek için önceden hazırlanan ecza şişeleri veya su kullanılır. Seyr-i sefain memuru veya muavinleri petrol ve buna benzer maddelerin saklandığı mahallerin anahtarlarını süvariye teslim eder. Ayrıca kumandanın oradan uzaklaştırılması sağlanır. Topçu zabiti ve muavinleri cephaneliklerin anahtarlarını süvarinin yanında emrine hazır bulundurur. Yangının bulunduğu yere yakın olan yerlerdeki cephanenin uzak bir mahalle sevkine nezaret ederler. Cerrah ise hastaların gemide güvenli bir yere nakli ile eczanın korunması, icabı hâlinde denize atılması ile görevlidir. Sefine Emîni, mahpusların prangalarının fora edilerek localarından çıkarılıp uygun bir mahalde nöbetçi nezaretinde tutulmalarını sağlar.

Kâtipler ise paralarla gemiye ait resmi evrakların tahliyesi ile ilgilenir. Yangın taliminin haftada en az bir defa yapılması gerekmektedir.⁹⁹

Gemilerde Yapılan Dini Merasimler

Gurup vaktinden sonra sancaklar aşağı indirilerek personel yoklama usulüne göre tabur olur. Üç defa “Padişahım çok yaşa!” duasının yapılması âdettendir. Askerler talimden sonraki zamanlarını okuyup yazmaya ve akaid-i diniye öğrenmeye ayırmıştır. Özellikle gemide bulunan imamlar, personelin eğitiminde ve dinî bilgileri öğrenmelerinde görev yapar. Ayrıca cenaze namazlarının kıldırılması da gemi imamlarının vazifeleri arasındadır. Zaman zaman gemi personelinin hastalık veya kaza ile öldüğü görülür. Böyle durumlarda öncelikle gemi süvarisine bilgi verilir. Ölen personelin mevcut eşyası, varsa nakit akçesinin miktarı ile ilgili tanzim edilen defter dönüšte Bahriye Nezareti’ne takdim edilir. Eğer ölüm hadisesinin sebebini tahkik için resmî keşif yapılması icap ederse gemi süvarisi bulunduğu yerin karantina memuruna müracaat eder. Keşif neticesi Bahriye Nezareti’ne

⁹⁹ *Mecidiye Kırwazör-i Hümayunu*, s.41-43.

bildirilir.¹⁰⁰ Cenaze yıkayıp kefenlendikten sonra namazı kıldırılarak bir filikaya bindirilip (makas gülle) bağlanıp denize bırakılır. Yahut gemi yabancı bir limanda veya karaya yakın bir mahalde ise cenaze namazının ardından umumiyetle birkaç zabitin nezaretinde filika ile karada uygun bir mahalle götürülerek gömülür. Ancak yabancı bir limanda demirlenmiş olmasına rağmen cenazenin karaya defnedilmek yerine denize bırakıldığı da görülmektedir. Ölen personelin ardından gemide mevlit okunması da âdettendir.

Bayramların ise gemide hem düzenlenen merasimler hem de yapılan hususi yemeklerle kutlandığı görülür. Ramazan bayramında sabah gemi fırınında askere taze ekmek pişirilerek dağıtılır ve asker için bir miktar buğday karaya çıkarılarak güzelce dövülüp gemiye getirilerek keşkek yemeği pişirilir. Daha sonra saat iki sıralarında bölüklere ayrılan bahriye askerleri güvertede tabur olup süvari bey, “Bayramınız mübarek olsun!” dedikten sonra dağılarak bir miktar asker zabitle birlikte gezmek için karaya çıkar. Kurban bayramlarında ise süvari beyin karadan aldıracağı kurbanlık koyunlar kesilerek, pişirilip askerlere yedirilir. Cuma günleri bahriye askerleri yeni elbiselerini giymekte olup, gemi limanda demirli ise de dışarıdan ziyaretçi kabul edilmez.¹⁰¹

Gemilere Sancak ve Flama Çekilmesi

Sancaklar donanmanın sefer çıkışı ve gemilerin tersaneye indirilişi esnasında çekilmekte idi. Ayrıca seferde bulunan donanma gemilerine de sancak çekmişlerdir. Abdülmecid devrinin başlarından itibaren gemilere çekilen sancaklar II. Mahmud ve III. Selim dönemlerinde kullanılandan biraz farklılık arz etmiştir. Önceki dönemlerde kullanılan ay-yıldız, hilal ve sekiz şualı yıldız olarak kullanılmaya başlanılmıştır.¹⁰²

Donanmaya ait gemilerin gerek Osmanlı limanlarında gerekse yabancı limanlarda buldukları zamanlarda çekilecek sancaklar Rumî takvime göre mart ayının 9. gününden eylülün 10. gününe kadar sabahları saat birde ve eylülün 11’inden martın 9’una kadar saat üçte çekilirdi. Ancak gemi seferde iken sancaklar gemi kumandanının istediği saatte çekilirdi. Havanın müsait olduğu zamanlar güneşin doğuşu ile

¹⁰⁰ 1297 (1879-1880) *Tarihli Bahriye Kânûnnâme-i Hümayûnu* (5. Bab, 1. Fesil, 103. Madde), s.128.

¹⁰¹ *Mir’at-ı Zafer Fırkateyni’nin Seyir Jurnalı*, s.14.

¹⁰² Fevzi Kurtoglu, *Türk Bayrağı ve Ay-Yıldız*, Ankara 1938, s.126.

sancaklar keşide olunup gurubu ile birlikte baş ve kıçta nöbetçi olan askerlerin dört tüfek atışı ile aşağı indirilirdi.¹⁰³ Gemi demirli iken babafingo sancakları yerine alay sancakları keşide olunurdu. Arife günlerinde alay sancakları bayram günlerinde ise kıç sancağı çekilirdi. Gemi herhangi bir limanda karantinaya çekildiğinde pruva sancağına sarı flama çekilirdi. Karantinadan çıkıldığında pruva sütunundaki flama aşağıya alınırdu. Osmanlı konsolosu gemiye geldiğinde pruva sütununa ay yıldızlı sancak çekilirdi. Herhangi bir yabancı ülkenin limanında demirli iken geminin grandı sütununa veya pruva direğine o ülkenin bandırası çekilirdi. Burada kral veya kraliçenin gemisinin limana gelmesi durumunda babafingo çubukları mezestre olunup alay sancakları açılır sonra geldiğinde pruva, kontra mizana sütunlarına ay-yıldızlı sancak ve grandı sütununa kral veya kraliçenin bandırası çekilirdi.¹⁰⁴

Fetihlerde Gemilerden Zafer Topu Atışı

Osmanlı ordusu veya seferde bulunan donanma tarafından herhangi bir yer fethedildiğinde veya bir sulh antlaşması imzalandığında yapılan kutlamalar içinde topla yapılan selamlamanın elbette ki ehemmiyetli bir yeri vardır. Sadece İstanbul'da değil Osmanlı Devleti'nin bütün siyasî sınırları içinde kutlamalar yapıldığı, kaleler ve gemilerden 21 pare top atıldığı görülür. Fütuhat veyahut Devlet-i Aliyye için mühim gelişmelerde vali, ordu ve donanma kumandanlarının ortak görüşüyle münasip miktar meserret topu atılmaktadır. Lakin bu hususta ittifak olmazsa top atılmaz. Yabancı ülkelerde bulunan gemiler oralarda cari olan usule göre top atar. Atılacak topların âdeti on dokuz pareyi geçmemesi gerekir.¹⁰⁵

5 Ekim 1854 tarihinde Elmalı'da Ruslara karşı yapılan mücadelede elde edilen muzafferiyet üzerine Sivastopol'a geri dönüldüğü Süleyman Paşa tarafından gönderilen telgrafta belirtilmektedir. Bir Fransız gemisi tarafından gelen galibiyet haberi üzerine bununla ilgili kaleme alınan varakanın bir sureti padişaha takdim edilmiştir. Buna göre Sivastopol'un tamamen alınması haberinin yakın olduğu ifade edilerek zafer haberinden dolayı o akşam vaktinden itibaren gemilerden ve değişik mevkilerden beş nöbet top atılarak bu haber ahaliye

¹⁰³ 1297 (1879-1880) *Tarihli Bahriye Kânûnnâme-i Hümayyînu*, (11. fasıl, 1. Madde), s.26.

¹⁰⁴ 1297 (1879-1880) *Tarihli Bahriye Kânûnnâme-i Hümayyînu*, (11. fasıl, 1. Madde), s.26.

¹⁰⁵ 1297 (1879-1880) *Tarihli Bahriye Kânûnnâme-i Hümayyînu*, (4. Madde), s.6.

duyurulmuştur.¹⁰⁶ İstanbul'da yapılan gösteri ve kutlamaların yanında İzmir Valisi tarafından İstanbul'a gönderilen yazıda Elmalı Zaferi'nin İzmir'de de şenliklerle kutlandığı ve münasip mevkilerden topla selamlama yapıldığı anlatılmaktadır.¹⁰⁷ 27 Ocak 1855 tarihinde vuku bulan muharebelerde Elmalı ve İkizman'da olduğu gibi Osmanlı askeri galip gelmiş ve bunun Tophâne-i Âmire'den yirmi pare top atışıyla ilan olunması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁸ 14 Aralık 1865 tarihinde sulh müzakerelerini kapsayan kongrenin imzalanmış olduğu haberi İstanbul'a telgrafla bildirilmiş ve bu durumun Devlet-i Aliyye'nin şeref ve şanını müceb olduğundan Dersaadet'te olduğu gibi buralarda da top atışı ve şehir-âyîn yapılması ve top bulunmayan mahallere başka şekillerde kutlanması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁶ BOA, A.AMD., Belge No: 52/63.

¹⁰⁷ BOA, A.MKT.MHM., Belge No: 59/87.

¹⁰⁸ BOA, A.MKT.NZD., Belge No: 160/1.

¹⁰⁹ BOA, Y. MKT. UM, Belge No:233/74.

BAYRAM VE KANDİL KUTLAMALARI

Tersane-i Âmire' de tenzil, donanmanın seferden gidiş ve dönüşü gibi önemli, geniş katılımlı merasimlerin yanında sık sık yapılan ve diğerlerine göre daha sade olan merasimler de vardır. Senede birer defa kutlanan ramazan ve kurban bayramlarının yanında Regaip, Berat, Miraç ve Mevlit kandilleri gibi. Tersane'de kandil veya bayram gibi dinî günlerde yapılan merasimlerin merkezi, Divânthane binasının önüdür. Bayram kutlamalarının yapıldığı yerlerden biri olarak Tersane-i Âmire'de arife günü ikinci vaktinden itibaren ramazan bayramının üçüncü, kurban bayramının ise dördüncü günü akşamına kadar top atışının yapıldığı görülür. Divânthane önünden sadece bu şekilde bayramlarda değil padişahın ziyareti, donanmanın sefere çıkışı ve dönüşü ile velâdet kutlamalarında da top atışları yapılmaktadır. Top atışı için gerekli olan barut, Tersane-i Amire Kethüdası tarafından Cebelhâne-i Âmire'den talep edilmektedir.¹¹⁰

Toplar ve Kandillerle Bayramın Karşılanması

Osmanlı Devleti'nde bayramlar ve arife günleri bahriyede yapılan merasimler içinde top atışının önemi diğer merasimlere göre belki biraz daha fazladır. Zira top atışı âdeta bayramla bütünleşmiştir. Kurban ve ramazan bayramlarının arife günleri donanma gemilerinden ikinci vaktinden bayram sonuna kadar alay sancakları keşide olunup beş vakt 21 pare top atışı yapılır. Eğer donanma yabancı bir ülkede ise o vakt bayramın ilk günü sabah alay sancakları keşide olunup ikinci vakti 21 pare top atışı yapılır. Bu merasimin icrası için bir gün evelden orada bulunan kumandana veya yerel idareciye resmen haber verilmesi gerekmektedir.¹¹¹ Osmanlı dâhilinde yapılacak olan merasimler için sadrazam tarafından önceden Meşîhat, Bâb-ı Ser-askerî, Bahriye

¹¹⁰ BOA, C.BH., Belge No:1926.

¹¹¹ 1297 Tarihli Bahriye Kânûnnâme-i Humâyûnu, (15 Madde), s.9.

Nezâreti ve Tophane-i Âmire Müşîriyeti'ne gerekli hazırlıkların yapılması hususu tebliğ edilir. Buna göre; ser-asker paşa, ser-askerînin bulunduğu mevkilerde; kaptan paşa, Tersâne-i Âmire ve Donanma-yı Hümâyûna ait gemilerde; müşîr paşaya, Yaya müşîrlerinde; Tophane Müşîri, Tophane-i Âmire ve Bahr-i Siyâh Boğazi'nda bulunan tabyaların uygun olan yerlerinden top atışının yapılması için hazırlıklara başlar. Ayrıca mu'tad olduğu üzere cami ve mescitlerin minareleri kandillerle süslenir. Arife günü muayyen zamanlarda önceden tespit edilen mahallerden top atışı yapılır.¹¹²Top atışı arife gününden başlayarak ramazan bayramının üçüncü gününün akşamına, kurban bayramında ise dördüncü günün akşamına kadar her gün beşer nevbet yapılırdı. Bayram kutlamalarında diğer merasimlerde de yaşanan mühimmat ihtiyacı özellikle I. Meşrutiyet'in sonlarına doğru kendisini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştır. 1906 yılı ramazan bayramı kutlamalarıyla ilgili olarak Dâhiliye Mektûbî Kalemi tarafından Tophane-i Âmire Müşîriyeti'ne gönderilen ve II. Abdülhamid' tarafından da onaylanan yazıda¹¹³ sıkı malî politikalar çerçevesinde bayram kutlamalarında donanmaya ait gemilerin ve kalelerin olmadığı mahallerde top atışının yasaklandığı görülür. İftar ve imsak vakitlerinde ise top yerine fişenk ve tüfenk atılması istenilmiştir. Bu yeni uygulama ile ilgili Kastamonu Mutasarrıflığı tarafından gönderilen 31 Mayıs sene 1906 tarihli yazıda top yerine fişenk atılmasının geniş ve dağınık yerleşim mahallerinde hiçbir faydaya yol açmayacağı, halkın bundan haberdar dahi olmayacağı bildirilmiştir. Bu sebeple şimdiye kadar olduğu üzere yine top atılmasına müsaade buyurulması ve kâfi miktar barut gönderilmesi istenilmektedir. Kastamonu Mutasarrıflığı'nın yazı Dâhiliye Mektûbî Kalemi tarafından II. Abdülhamid'e iletilirken,

“Kastamonu Vilâyet-i Celîlesi'nden gelen tahrîrât üzerine iftar ve imsak vakitlerini ilan için top atılmasının lüzûmu bedhî ise de topçuluk fennini bilmeyen kisâna top atırılması kaza vukûuna sebep verdiğiinden başka beyhude hasâr-ı hazîneyi de mûceb olmakta..” denilmektedir.¹¹⁴

Kadir gecesinde donanmanın bütün gemileri arma, seren ve bordoları fenerler ile donatılır. Ayrıca padişahın saltanat veya tebdili kayıklarından biriyle camiye gitmesi durumunda saray-ı hümâyundan cami-i

¹¹² BOA, DH. MKT, Belge No: 247/64.

¹¹³ BOA, DH. MKT, Belge No: 1097/2.

¹¹⁴ Aynı Belge.

şerife kadar iki sıra filika dizilir. Donanma-yı Hümayun'un seren ve küpeştelerinden havaî fişekler atılarak "Padişahım çok yaşa!" duasıyla yirmi bir pare top atışı yapılır. Padişah camide bulunduğu müddetçe gemilerden peyderpey havaî fişekler atılır.¹¹⁵

Mevlid Kandili'nde de bütün gemilerin armaları, sancak ve iskeleleri birer sıra fener ile süslenir. Bu tür merasimlerde yapıldığı gibi, o gün akşamdan ertesi gün ikinci vaktine değin, her gün beş vakit yirmi birer pare top atışı yapılır. Ayrıca sabah, alay sancakları keşide olunur. Bu merasim yabancı limanlarda bulunan Osmanlı gemilerince de aynen uygulanır.¹¹⁶

Mevlid Kandili gecesi yapılan hazırlıklar için önceden sırasıyla, Sadr-ı Anadolu Semahetli Efendiye, Galata Kadısı Efendiye, İstanbul Kadısı Efendiye, Havâs-ı Refi'a Kadısı Efendiye, Devletli Ser-asker Paşa Hazretlerine, Devletli Kaptan Paşa Hazretlerine ve Tophane-i Âmire Müşîri Paşa Hazretlerine birer adet ferman gönderilir.¹¹⁷ Ayrıca -diğer merasimlerde de olduğu gibi- halktan gönüllü olanlar tarafından hane ve sahilhanelerde kandillerin yakılması istenilmektedir. Mahalle imamları bu hususlarda ahaliye gerekli ikazları yapmak üzere görevlendirilmiştir.¹¹⁸ Miraç kandilinde de hemen hemen aynı kutlamalar yapılmaktadır. 12 Ağustos 1849 tarihinde İstanbul kadısına gönderilen irâdede cami ve mescitlerin kandillerle tezyin olunması hususunun camilerinin kayyum-başlılarına bildirilmesi istenilmektedir.¹¹⁹

Bayram geceleri İstanbul Kadılığı'ndan gönderilen yazıya göre cami ve mescitlerin, Bahriye Dairesi, Heybeliada Bahriye Mektebi ve Tersane-i Âmire'nin de içinde olduğu devlet dairelerinin kandillerle aydınlatıldığı görülür. Bu durum bayramın son gününe kadar devam etmektedir.¹²⁰ Zamanla bu âdetin gayrimüslim teb'a haricinde isteyen herkesin mübarek gecelerde evlerini, sahilhanelerini kandillerle aydınlatabileceği şeklinde genişletildiği görülür.¹²¹ İstanbul'da kandil ve bayramlarda fişek atıldığı da görülür. Fişekler deniz üzerinden çeşitli büyüklükteki gemi ve sallardan atılırdı. Bunun yanında

¹¹⁵ 1297 Tarihli Bahriye Kânûnnâme-i Humâyûnu, (14. madde), s. 9.

¹¹⁶ 1297 Tarihli Bahriye Kânûnnâme-i Humâyûnu, (16. Madde), s.10.

¹¹⁷ BOA, A.MKT.NZD., Belge No: 24/101.

¹¹⁸ BOA, A.MKT.NZD., Belge No: 48/7.

¹¹⁹ BOA, A.MKT., Belge No: 206/84.

¹²⁰ BOA, DH. MKT Belge No: 931/66.

¹²¹ BOA, A.TŞF, Belge No: 29/79.

sahilden atıldığı da olurdu. II. Mahmud döneminde İstanbul'a gelen ve Kurban Bayramını izleyen Adolphus Slade bu fişeklerin halkın ya da ağaçların arasından fırlatıldığını ve kendisinin korku dolu anlar yaşadığını yazar.¹²²

Bayramlarda Birer Maaş İkramiye Dağıtılması

Bahriye personeline Ramazan Bayramından birkaç gün evvel genellikle birer maaş verilmesi âdettendir. Bunun için Bâb-ı Âlî'den Mâliye Nezâretine yapılan talep neticesinde bu iş için ayrılan tahsisat, dağıtılmak üzere gönderilir.¹²³ Bu ikramiye sadece İstanbul'da veya karada vazife yapan bahriye personelinin değil, devletin muhtelif sahillerinde bulunan tersane veya gemilerin personelinin de kapsamakta idi. Ancak bu dağıtımın çok muntazam yapılmadığını Bahriye Nezareti'ne bu hususta gelen şikâyetlerin çokluğundan anlamak mümkündür. Mesela 1892 yılında Beyrut Bahr-i Sefid Defterdarlığı'na gönderilen yazıda Sakız'da bulunan bahriye personelinin bu ikramiyeden "Hoca yoktur!" diyerek istisna tutulduğu bildirilerek derhal bu yanlışlığın telâfisi istenir.¹²⁴

1895 yılında II. Abdülhamid'e sunulan yazıda Atina sahillerinde bulunan Hayreddin ve İzmir'de Fazlullah Vapuru mürettebatları ile Bahr-i Ahmer'deki bahriye askerlerinin bu ikramiyeden istifade edememeleri neticesinde durumu Bahriye Nezareti'ne şikâyet ettikleri ifade edilir. Bunun üzerine Maliye Nezareti tarafından 1893 yılına ait ayrılan kaynağın tamamen tükendiği ancak bu mağduriyeti gidermek için bir sonraki yıla ait bütçeden karşılanmak üzere birer maaş verilmesi hususunun bağlı buldukları Adana, Aydın, Hicaz ve Yemen defterdarlıklarına yazıldığı ifade edilir.¹²⁵ Bu ikramiyeyi verirken Maliye Nezareti'nin son derece zorlandığı da görülür. Bahr-i Ahmer'de bulunan personel bu dönemde zaten on iki aydır maaş alamamaktadır. Bayramın yaklaşması ile sadece yarım maaş verilebilmiştir. İzmir'deki Fazlullah Vapuru personeline bu dahi verilmemiş olup Maliye Nazırı bu durumu şu şekilde ifade eder: ¹²⁶

¹²² Özdemir Nutku, *Tarihimizden Kültür Manzaranı*, İstanbul 1995, s. 51.

¹²³ BOA, DH. MKT, Belge No. 66/3.

¹²⁴ DMA, Mektûbî, Belge No: 846-212.

¹²⁵ BOA, DH. MKT, Belge No: 92/56.

¹²⁶ BOA, DH. MKT, Belge No:65/3.

“Bunların Ramazan ve ‘îd-i fitr gibi eyyâm-ı mübâreke de istîfâ-yı istihkâkla tesviye ihtiyâç edememeleri ise ne rızâ-yı ileyhimâ ve ne de merhamet-i seniye-i hazreti hilâfet-phenâhiye tevâfuk edemeyeceği...”

Sarıyer açıklarında demirlemiş olan donanma idaresi, Kurban Bayramı'nın arifesinden dördüncü günü ikinci vaktine kadar çalmak üzere çalgıcılar kiralamıştır. 1854 yılında kırk iki nefer çalgıcı ve rakkase bayram süresince yaptıkları işin karşılığı olarak yedi yüz elli kuruş talep etmiştir. Bu tutarın ödenmesi için çalgıcıların Tersane-i Âmire'ye gönderildiği ve istenilen paranın fazla olup olmadığı araştırıldıktan sonra uygun görülürse Tersane-i Âmire Hazinesi'nden ödenmektedir.¹²⁷

Deniz Eplerine Dağıtılan Kurban, Aşure ve Şeker

Muharrem ayının girmesiyle birlikte bahriyede âdet olduğu üzere erlere aşure dağıtılması için padişah irade yayınlardı. Bunun ardından bahriye idaresi tarafından “*Asakir-i Bahriye-i Şâhâne'ye Aşure Tabh ve Tevzî'inde Hâk-pâ-yi Şâhâne'ye Takdîm Olunan Numunesiyle Beraber Gönderilen Cetvel*” hazırlanarak ikram edilecek aşurenin miktarı ve bir kap içinde numunesi padişaha gönderilirdi. Muharrem'in onuncu günü cetvelde beyan edildiği üzere aşurenin dağıtımı başlardı.¹²⁸ Dağıtım yerlerinden biri Bahriye Mektebi idi. Dağıtılan aşure mektep talebeleri tarafından bizzat padişaha götürülürdü. Bahriye ikinci sınıfının üçüncü ve dördüncüsü, mektep müdürü tarafından bu işle görevlendirilir ve sayıdan döndükten sonra her iki öğrenciye müdür odasında birer altın lira atıye olarak verilirdi.¹²⁹

Bayramda denizde bulunan veya tersanede vazife yapan deniz erlerine bizzat padişahın iradesi ile şeker dağıtılması da âdettendi.¹³⁰ Ayrıca özellikle II. Abdülhamid devrinde önemle uygulanan bir başka âdet ise Kurban Bayramlarında kurbanlık hayvan dağıtılmasıydı. Bu uygulamanın zaman zaman yolsuzluklara sebebiyet verdiği de olurdu. Dönemin Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa'nın çiftliğinden getirerek bahriye personeline dağıttığı kurbanlar üzerinden haksız kazançlar elde ettiği bu dönemde yaşayanlar tarafından anlatılmaktadır. İşin

¹²⁷ DMA, Mektûbî, Belge No:17-a.

¹²⁸ DMA, Mektûbî, Belge No:4-399a.

¹²⁹ Emin Yüce, *Meslek Hayatım*, (Basılmamış Hatırat), s.39.

¹³⁰ DMA, Mektûbî, Belge No: 856-4.

bir başka yönü ise maaşlarını her ay düzenli alamayan bahriye personelinin bu kurbanları satarak paraya dönüştürme gayreti içinde olmasıdır. Rami Paşa burada da devreye girmiş adamları vasıtasıyla erlerin sattığı koyunları ucuz fiyata toplatarak bir bayramda iki defa haksız kazanç elde etmiştir.¹³¹

Bahriye Matbaasında Mushaf-ı Şerif Tab'ı

Cülus merasimleri ve bayram kutlamaları ile ülke için sıkıntılı olayların ardından Bahriye Matbaasında tab edilen Kur'an-ı Kerim ve Mushaf-ı Şeriflerin dağıtılması âdeti devlet yıkılıncaya kadar devam etmiştir. Osmanlı Bahriyesinde yayıncılık çalışmaları ilk defa 19. yüzyılın ilk yarısının sonlarında Bahriye Mektebi'nde kurulan matbaada başlamıştır. Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz devrinde okutulan ders kitapları, senelik imtihan cetvelleri, haritalar asrın gelişimine uygun bir tarzda bu matbaada yürütülmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Kasımpaşa'da Divanhane'nin zemin katındaki bir oda matbaa ve mücellithane olarak kullanılmıştır. 1881 yılında ise buradan Kasımpaşa'nın Camialtı mevkiinde müstakil bir binaya taşınmış ve ilk deniz basım evi Matbaa-i Bahriye adıyla bu binada kurulmuştur.¹³²

Bahriye Nezareti'ne büyük tasarruf da sağlayan matbaanın kuruluşuyla ilgili olarak arşiv belgesinde şu bilgiler verilmiştir: "...*cümle edevât ve levâzımâtın mükemmel surette ikmâl edilerek hiçbir noksanı kalmaması ile donanma ve daire-i bahriyenin muhtaç olduğu cümle edevât ve defterlerin tabi ile tasarruf ve küllî menfaâtlere ihtisaline muvaffak olunmuştur...*"¹³³ Burada Bahriye Dairesi ve donanmanın muhtelif yerlerinde ihtiyaç duyulan defter ve diğer ihtiyaçların Bahriye Matbaası'nda tab'ıyla tasarruf edilerek büyük menfaatler sağlanacağı ifade edilmektedir. Önceden Bahriye Matbaası'nın müstakil bir müdürü yok iken ilk defa 1884 yılında Ali Fuad Bey müdür olarak getirilmiştir. Kısa sürede büyük bir ilerleme kaydedilmiş, hatta taş baskı eserler dahi basılmaya başlanmıştır. Burdurlu Hafız Osman ve Kayışzade Hafız Osman'ın nefis hatlarını taşıyan el yazmalarından basılan Kur'an-ı Kerim, cülus

¹³¹ Emin Yüce, *Meslek Hayatım*, s.19.

¹³² Bahri Noyan, *Deniz Matbaasının Tarihçesi, Hayat Tarih Mecmuası*, S.6, Temmuz 1969, s.36.

¹³³ DMA, Mektûbî, Belge No:973/65.

kutlamaları çerçevesinde Dar'ül-Aceze'de dağıtılmış hatta bir kısmı da Trablusgarp'a gönderilmiştir.¹³⁴ Bunun yanında Eyüb Sabri Paşa'nın *Mir'atü'l-Harameyn* adlı beş ciltlik büyük eseri Matbaa-i Ebüz-Ziya baskısından farksız bir şekilde basılmıştır.¹³⁵

Dönemin bahriyesindeki kültür ve bilgi seviyesini de yansıtmaya açıısından önem taşıyan Bahriye Matbaası'nda basılan diğer eserler yanında haritacılığında ilerlediği görülür. Bunlardan 18 Eylül 1896 tarihinde grave usulünde basılan Marmara denizi haritası ve 22 Ağustos 1898 tarihinde basılan İzmir Liman haritası en önemlilerindedir.¹³⁶

Zaman zaman yapılan bir âdet de bu matbaada Kur'an-ı Kerim ve Mushaf-ı Şerif bastırılarak devletin muhtelif yerlerine dağıtılmasıdır. Bu âdetten olmak üzere 1 Eylül 1903 tarihinde Bahriye Matbaası'nda bastırılan yüz adet Kelâm-ı Kadîm ile bin adet Eczâ-yı Şerîfe'nin dağıtılmak üzere Trablusgarp'a gönderildiği görülür.¹³⁷ Ayrıca II. Abdülhamid'e yapılan suikastın başarısız neticelenmesi üzerine bir şükran nişanesi olmak üzere beş bin adet Eczâ-yı Şerîfe dağıtılmıştır. 16 Ekim 1905 tarihinde Bahriye Matbaası'nda Kur'an-ı Kerim basılmasına bir süre ara verildiği görülür. Ancak basılması kararlaştırılan üç farklı Kur'an-ı Kerim'den bu tarihe kadar sadece birinin basıldığı kalan iki türün ise durumunun ne olacağı konusunda Maarif-i Umumiye Nezâreti'ne gönderilen tezkireye nezâret tarafından verilen cevapta Bahriye Matbaası'nda Kur'an-ı Kerimlerin basımına devam edilmesinde bir sakınca olmadığı belirtilmiştir.¹³⁸

Ayrıca Bahriye Muhasebesi tarafından Şûrâ-yı Bahriye Kalemi'ne verilen tezkirede II. Abdülhamid'in cülusunun yirmi beşinci sene-i devriyesinin bir hatırası olmak üzere 1882 senesi sonuna kadar toplam miktarı on bir milyon üç yüz yetmiş bir bin kûsur liraya varan ve gayet fakir ve aciz durumda olanların ödemeleri gereken vergi borcunun tamamıyla affı gündeme gelmiştir.¹³⁹

¹³⁴ DMA, Mektûbî, Belge No:1448/276.

¹³⁵ Noyan, Deniz Matbaasının Tarihçesi, s.36-37.

¹³⁶ DMA, Mektûbî, Belge No:1027/93; 1166/14.

¹³⁷ DMA, Mektûbî, Belge No: 1448-276.

¹³⁸ DMA, Mektûbî, Belge No: 1572-20.

¹³⁹ DMA, Mektûbî, Belge No: 949-166.

Ramazanda Yıldız Sarayı'nda İftar Verilmesi

Ramazanda sarayda askere ve talebeye iftar verme âdeti II. Abdülhamid devrinde ilk olarak uygulanmış ve bu iftarlara bizzat Sultan da katılmıştır. Yıldız Sarayı'nda verilen iftar yemekleri sadelik içinde ve her türlü israf ve gösteriştan uzak geçer. İftarlara geniş katılımın sağlanması için hem sarayın içi hem de bahçesi kullanılmıştır. Sultan Hamid'in de bizzat katıldığı bu iftarlarda sofrâ düzeninin ve yemeklerin resmî kabul-lerdekinin aksine her türlü gösteriştan uzak olarak hazırlandığı görülür.

Resim: 6 Selamlık Resm-i Alisine Mahsus Saka Neferatı-Yıldız Albümü

Bunda sultanın sadelikten hoşlanan ve israfı sevmeyen mizacının yanında ihtişamlı sofralarla kendi tebaasını etkilemek, onlar üzerinde otorite kurmak yerine gayet sade ve samimi bir ortam oluşturmaya dikkat ettiği de anlaşılır. Zaten Abdülhamid, yemeğe düşkün biri olmayıp umumiyetle sofrasında pilav, keskin sirkeli paça ve pırzola bulundururdu. Sütü ve zehirlenmeyi önleyici etkisinden dolayı yumurtayı her şeye tercih ederdi. Perhize fazlasıyla itina gösterirdi.¹⁴⁰ Yıldız Sarayı iftarlarında da yemekler genellikle bütün misafirler için aynı tür olup rütbe arttıkça yanına birkaç ilave yapılmakta idi. O dönemin şahitlerinden Bahriyeli Emin Bey Hatıratında yemek çeşitleri ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Sofralara birer bez örtü, küçük havlular, onar takım çatal kaşık, adam başına ikişer çörek ve ekmek konmuş bulunurdu. Ortada zeytin, peynir ve reçellerden oluşan iftariye de vardı. Yemekler, her sene hiç değişmemek üzere çorba, soğanlı yumurta (bir sahandaki beş yumurta vardır), sebze, pilav, yalnızca sade ekmek kadayıfı, su yerine de kovalar içinde bulunan limonatadan verilirdi. Binbaşidan livaya kadar rütbedekilerin sofrasında fazla olarak bir börek ve daha yukarıdakilerde muhallebi bulunurmuş. Fakat sofraların şekli ve tertibi aynı hâlde idi. Yalnız efrad tahta kaşıkla yerdi.”¹⁴¹

Ramazan iftarlarının başlıca konuğu askerî mektep talebeleri idi. Önceden mektepten iftara katılacak olanların isimlerinin deftere kaydedilerek gönderilmesi şu şekilde gönderilen bir yazıyla talep edilirdi:¹⁴²

“Heybeli Ada’da Mekteb-i Bahriye-i Şâhâne Nezâreti’ne

Ramazân-ı Şerîf’in yirmi dördüncü Cuma günü akşamı iftar-ı Seniyye-i Hazret-i Hilâfet-penâhi’ye davetli bulunan Bahriye Mekteb-i Harbiye-i Şâhânesi’nin emsali misilli ümera ve zâbitânın ve şâkirdân ve çavuşların isimleri ve onbaşı ve neferâtın dahi adetle rakamları yazılıp zîrlerine rütbe sırasıyla bir hülasa yazılıp ‘ale’l-usul defterinin tanzîm ve kâtib efendiye tevdi’an hemen yarın sabah buraya irsâli lâzım gelir.”

Bunlardan başka Ramazan boyunca İstanbul’da bulunan askerler de çağırılırdı. Verilen atıyyelerden dolayı isimlerini birkaç kez usulsüz olarak Esami Defteri’ne kaydettirenler olduğu gibi unutulmuş

¹⁴⁰ Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı-Hayat-ı Siyasiye ve Hususiyesi, 1911, s.484.

¹⁴¹ Emin Yüce, Meslek Hayatım, s.97-98.

¹⁴² DMA, Mektûbî, Belge No: 602-12.

çağırılmayanlar veya davetsiz olarak katılanların olduğu da görülürdü. Özellikle gemi kâtiplerinin iftara gelecek mevcut personel sayısını bildirirken bunu ellerinden geldiğince şişirip Saraya yanlış beyan vermeleri, Saray yetkililerinin ise buna kayıtsız kalmaları dikkat çekicidir

Yıldız Sarayı, bahçesinin etrafındaki yüksek duvarları, giriş kapılarındaki yüksek kuleleri, Türk, Arnavut, Arap ve Kürtlerden oluşan muhafız birlikleri ile çok iyi tahkim edilmiştir. Sarayın iç bünyesinde çeşitli görevlerle yükümlü Mabeyn Müşirliği ve Teşrifat Nazırlığının da olduğu on üç adet daire bulunmaktadır.¹⁴³ Sarayın “Tüfenkçi” denilen ve güvenliğini sağlayan muhafız birliklerine en çok Arnavutlar alınmıştır. Sarayın güvenliğinin sağlanması yanında Ramazan iftarları da bu daireler tarafından tertip edilmektedir. Atiyye, Osmanlı sarayında ve zengin konaklarında iftardan sonra konuklara verilen para olup Sultan Hamid’in iftar geleneğinin de vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu dönemde geciken maaşlardan dolayı asker ve zabıtların içinde buldukları maddî sıkıntılar göz önüne alındığında bu iftarlarda verilen atiyenin önemi daha iyi anlaşılır. 1880 yılına ait Yıldız Sarayında verilen iftara İstanbul’da bulunan bütün bahriye askeri ile bahriyede hizmet yapan kara ordusuna mensup askerlerin toplamı sekiz bin yüz altmış sekiz neferden ibaret olup bunlara verilen atiyenin toplamı ise sîm Mecidiye on dokuz kuruş hesabıyla kırk beş bin altmış kuruş beş paraya baliğ olmuştur.¹⁴⁴

Pentekostes Bayramı’nda Mızıkâ Talebi

1800’lü yılların sonunda İstanbul’da vefat eden yabancı sefir ve askerlerin cenaze alayları için yapılacak merasimde Osmanlı askerlerinin ve Bahriye Mızıkâ-yı Hümâyûnu’nun bulunması âdet hâlini almıştı. Bir anlamda Osmanlı idaresi gayrimüslimlerden gelen bu tür taleplere elinden geldiğince olumlu cevap vermeye çalışıyordu. Zaman içinde bu âdetin bütün Hristiyan cemaat için uygulama talepleri sıkıntı doğurmuştu. Hristiyanların Havarilerin üzerine Kutsal Ruh’un indiğine inandıkları bayramı (Gül Bayramı) İstanbul’daki kiliselerde kutlanırken cemaatin talebi üzerine buna Osmanlı askerlerinin ve Mızıkâ-yı Hümâyûn’un da katılması merasime katılan Osmanlı personeli arasında huzursuzluk çıkartıyordu. 1890 yılında

¹⁴³ Tahsin Paşa, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1933, s.19–20.

¹⁴⁴ DMA, Mektûbî, Belge No:389-51.

Beyoğlu'nda bulunan St. Mary Kilisesi avlusunda Gül Bayramı ayinlerinde silâh altında hazır bulunan askerlerin durumu artık bu usulün değiştirilmesi, her yere Bahriye Mızıkası-yı Hümayûn takımının gönderilmemesi hususunu gündeme getirmişti. Emniyet içinde ayin yapılabilmesi için bir miktar askerinin bulunmasıyla birlikte mızıkacı takımının gönderilmemesine karar verilmiştir.¹⁴⁵

Resim: 7 Bahriye Sıbyan Mızıkası-Yıldız Albümü

Bu bayramın yanında Paskalya'da da Hristiyan teb'anın Osmanlı Devleti'nde Müslümanların dinî günlerinde ve bayramlarını yirmi bir pare top atışıyla karşılamaları üzerine bazı taleplerde buldukları görülür. Bayramlarda ve kandillerde donanmaya ait gemilerden ve kalelerden top atışı sebebiyle yapılan merasimleri örnek göstererek 1880 yılında Hanya şehrinde bulunan Hristiyan ahali, Baş Vekâlet makamına gönderdikleri telgrafnamede benzer kutlamaların Paskalyada da yapılmasını istemiştir. Bu suretle gayrimüslim ahalinin memnun edileceği belirtilerek Paskalya'nın birinci günü sabah ve öğle vakitlerinde kilisede ayin icra edilirken kaleden yirmi bir pare top atılması hâlinde minnettar kalınacağı ifade edilmektedir.¹⁴⁶ Bu telgrafa 26 Nisan 1880

¹⁴⁵ DMA, Mektûbî, Belge No:59-37.

¹⁴⁶ DMA, Mektûbî, Belge No:76-42.

tarihinde Baş Vekâlet makamı tarafından verilen cevabî yazıda bu talebin münasip bulunmadığı şu şekilde ifade edilir.¹⁴⁷

9 Nisan sene 96 tarihli telgraf-nâmeleri alındı Paskalyalarda top endahı mesbûk olmadığı cihetle âdet-i kadîmenin muhâfazasıyla beraber bir uygun-suzluğa meydan verilmemesi Meclis-i Vükelâ kararıyla dirâyet-i müsellemlerine tevdi' olunur.

Osmanlı İdaresinin bu tür kutlamalarda üzerinde hassasiyetle durduğu bir husus da yabancı devletlerin kutsal günlerinde ilgili devletin konsoloslukları tarafından yapılmak istenen merasimlere yerel idarecilerin mani olmasıdır. 21 Nisan 1880 tarihinde Yortu günlerinde Girit adasında top atışının yapılması için Yunan konsolosunca yapılan müracaatın reddolunması üzerine Yunan kralına saygısızlık olur düşüncesiyle Osmanlı idaresi meseleye müdahale etmiş ve bu isteğin yerine getirilmesini sağlamıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁷ DMA, Mektûbî, Belge No:61-19.

¹⁴⁸ DMA, Mektûbî, Belge No:14-7.

BAHRİYE PERSONELİ

Osmanlı bahriyesinde modernleşme, nitelikli personel yetiştirme gayretlerini de beraberinde getirmiştir. Bu amaçla Abdülaziz dönemi sonuna kadar yurtdışından getirtilen ve kısa süre içinde sarayda müşavir olarak vazife alan yabancı teknik uzman ve amirallerin bahriye personelini yetiştirmede sınırlı katkı sağlamaları bu gayretleri sekteye uğratmıştır. I. Meşrutiyet'le beraber başlayan eğitim atağı ile tersane, Bahriye Mektebi ve eğitim gemilerinde açılan mekteplerde Rus ve İngiliz bahriye mekteplerine benzer müfredatta verilen dersler, beklenen neticeleri vermese de bahriyede modernleşme gayretlerinin en ehemmiyetli hamleleri olarak kabul edilmiştir. Ne yazık ki bugüne değin varlıkları henüz keşfedilmiş olan bu mektepler (Tüccar Kaptan, Torpido, Elektrik) II. Abdülhamid'in bahriyeye önem vermediği anlayışını da tamamen değiştirecek mahiyettedir. Bu zamana kadar tersanede bulunan Haddehane Mektebi'nde usul-i kadim üzere verilen eğitim anlayışı tamamen değişerek Sultan Abdülhamid'le beraber bahriye eğitimi dünyaya açılmıştır.

Ayrıca I. Abdülmecid'den itibaren bahrî alanda eğitim almak için yurt dışına gönderilen zabıt ve talebelerin portolon harita çiziminden sun'î kol ve bacak yapımına, torpido ve zırlı gemilerde, tersanelerde eğitime kadar birçok hususta yabancı teknolojiyi getirme gayretlerinin de özellikle II. Meşrutiyet döneminde netice vermeye başladığı görülür. Eğitimle meşakkatli ve zaman alan değişim süreci yanında, kılık ve kıyafetlerde, bazı âdet ve merasimlerde ise özellikle İngiliz eksenli ve sık aralıklı değişimler göze çarpar. Bütün bunların yanında bahriye personelinin ekonomik sıkıntıları, evlilik problemleri, ahlâkî yapılarının giderek bozulması, işret ve eğlenceye düşkünlükleri ile sıkça görülen yolsuzluklarla ilgili karşılaşılan birçok arşiv belgesinin yanında, gayretli ve ahlâkî yapısı düzgün personele ait dikkat çekici birçok belgeye de rastlanmıştır.

Osmanlı Sarayında Yabancı Müşavirler

Öncelikli olarak teknik personel ihtiyacının giderilmesi ve Tersane-i Amire'nin islahı ile gelişen savaş stratejilerinin öğretilmesi amacıyla 1800'lü yıllarda Osmanlı bahriyesinde yabancı müşavirler görevlendirilmiştir. Sir Henry Woods, Amiral Bucknam, Hobart gibi danışmanlar istihdam edilmişti.

Bunlardan Hobart Paşa, Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid devirlerinde bahriyemizde amiral rütbesi ve paşa ünvanıyla vazife almış, pek yararlı ve uzun hizmet yılları sonunda büyükamirallik (müşir) rütbesine kadar yükselmiş hakiki Türk dostu bir İngiliz deniz subayıdır. VI. Buckinghamshire Dükü'nün üçüncü oğlu olan Lord Auguste Charles Hobart (1822-1886), on yaşında iken Surrey'de bulunan meşhur Cheam adındaki okula gönderilmiştir. Denizciliğe olan hevesi üzerine, bir savaş gemisinin komutanı bulunan albay rütbesindeki amcazadesinin yardımıyla, 1835'te aynı teknede deniz talebesi olarak vazife almak suretiyle İngiltere bahriyesine katılmıştır. Uzun ve başarılı bir hizmet süresinden sonra albay rütbesine kadar yükselir.

1864 yılında İngiliz Deniz Kuvvetleri'nden kendi isteği ile ayrıldıktan sonra maceracı kişiliği ile Amerika iç savaşında vazife yapan Hobart, 1867 yılında dünya gezisinde iken geldiği İstanbul'da Hariciye Nazırı Keçecizade Mehmed Fuad Paşa ile tanışır. Askerlikteki maharetinden etkilenen Fuad Paşa, Sultan Abdülaziz'in de olurluğuyla Hobart Paşa'yı Girit adasındaki kaçakçılık ve isyan faaliyetlerini bastırmakla görevlendirir. Girit ablukası esnasında Fransız gemilerini de uluslararası hukuka aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle bölgeden uzaklaştırılması sonucunda, ablu-kadaki Türk donanmasının komutanlığına getirilmiş ve livalığa (tuğamiral) yükseltilmiştir.¹⁴⁹ Bunun üzerine İngiliz parlamentosundaki Yunan asıllı üyelerin kışkırtmasıyla Hobart, Türk Deniz Kuvvetleri'nde izinsiz görev aldığı gerekçesiyle, İngiliz Bahriyesi tarafından derhal geri dönmesi istenir. Bir yanda ülkesi diğer yanda ise her fırsatta sevgisini samimi cümlelerle tekrar ettiği Türkler arasında bir tercih yapmak zorunda kalan yaşlı amiral yapılan bütün tehditlere aldırmayarak dönmeme kararı alır.¹⁵⁰

1869 senesi Ocak ayında Girit adasındaki hareketler kesin bir safha-ya girmiştir. Rum asiler her zamandan fazla yiyecek, silah ve cephaneye

¹⁴⁹ Bahri Noyan, "Hobart Paşa'ya Dair", *Hayat Tarih Mecmuası*, S.3, Nisan 1970, s.29.

¹⁵⁰ Henry F. Woods, *Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde Kırk Yıl)*, Çev. Fahri Çoker, İstanbul 1976, s.254.

ihtiyaç duyar. Kaçakçılık yapan Enosis ve Girit isimli Yunan tekneleri, Şıra limanından aldıkları erzak ve silahları Girit'e sokmaktadır. Girit vali ve komutanı Hüseyin Avni Paşa, asilere son darbeyi vurmaya hazırlanırken, forsunu zırhlı Aziziye Fırkateyni'ne çekmiş olan Amiral Hobart da komutasındaki filodan iki vapurla beraber Enosis teknesinin peşine düşer ve Şıra Limanı'nda sıkıştırır. Limanda Enosis'ten hariç, biri Giritli olmak üzere iki tane daha Rum teknesi bulunmaktadır. Amiral Hobart, bir hafta süre ile abluka altına aldığı Rum teknelerinin Girit'e yardım götürmesini önlemiştir. Böylece yardım gelmesinden ümidini kesen adadaki asi hükümet, isyana son vermiş, Hobart Paşa'da 31 Ocak 1869'da emrindeki filoyla Girit'e gelerek Osmanlı Devleti'ni büyük bir harbin içine sokmadan Müslüman ahalinin sevinç gösterileri arasında adayı Rumlardan teslim almıştır. Bu başarısı ölümüne kadar sevgi ve güven beslediği Padişahı Sultan Abdülaziz tarafından birçok nişanlarla taltif edilmiş ve ferikliğe (koramirallik) yükseltilmiştir. İngiltere ise kendisine olan kırgınlığını hala sürdürmektedir. İngiliz Amirallik Dairesi'nin ileri gelen yüksek rütbeli bir subayından almış olduğu yarı resmi bir mektupta dönmediği takdirde tamamen bahriyeden çıkarılacağı yazılmıştır. Takdir beklerken karşılaştığı bu muamele üzerine son derece hiddetlenen Hobart Paşa cevabi mektubunda "...istediğin kadar sil, lanet olsun..." tarzında ağır bir ifade kullanır. Bu mektup Avam Kamarası'nda aleyhinde kullanılmış ve ismi deniz subayları listesinden silinerek uzun yıllar listeye tekrar konmamıştır.¹⁵¹

II. Abdülhamid'in Osmanlı tahtına oturmasından sonra da donanmadaki görevine devam eden Hobart Paşa, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Karadeniz'deki Türk donanmasının komutanlığına getirilmiştir.¹⁵² Asar-ı Tevfik isimli sancak gemisiyle Karadeniz'i Rus öncü birliklerinden temizlemiş, ona bağlı diğer küçük harp tekneleri ise karadan Batum'u sarmak üzere ilerleyen Rus ordularını durdurmuştur. Burada seyyar olarak görev yapan Hobart, bu faaliyetleri neticesinde İngiliz hükümeti tarafından tekrar hizmete alınarak anavatanına çağırılmıştır. Ancak o bu çağrıyı yine dikkate almamıştır. Bu davranışı karşısında hislenen II. Abdülhamid memnuniyetini aşağıdaki sözlerle dile getirmiştir;

"... Hobart Paşa hayli müddetden beri Saltanat-ı Seniyyenin hizmetinde bulunduğú hâlde şimdi harp esnasında bu hizmetten ayrılmayı vicdananen kabul

¹⁵¹ Noyan, Hobart Paşa'ya Dair, s.30-31.

¹⁵² Woods, Türkiye Anıları, s.206.

edemeyeceğinden Devlet-i Aliyye’de kalmayı tercih ile devleti tarafından haiz olduğu rütbeyi terk edeceğini beyan etmiş ve adı geçen paşanın şu vakitte Saltanat-ı Seniyye’ye gösterdiği hizmet taktire şayan bulunmuş olduğundan durumun İngiliz Sefaretine bildirilmesiyle beraber Paşa’nın gösterdiği bu fedakarlıktan dolayı Bab-ı Ali’ce uygun görülecek bir suretde taltifi...”¹⁵³

Sultan Abdülhamid, Hobart Paşa’nın Osmanlı Devleti’ndeki görevinden ayrılmayı vicdanen kabul etmemesinin yani savaş esnasında Osmanlı Devleti’ni zora sokmak istememesinin takdire şayan olduğunu ifade ederek bu hareketinin mükafatlandırılmasını istemektedir. 1880 yılında Yanya ve Morto sahillerinde vazife yapan Hobart Paşa, aynı zamanda bahriye nezareti kurmay dairesi başkanlığı görevini de yürütmüştür. 1885 yılında Londra’ya yaptığı ziyaretle İngiltere ve Osmanlı Devleti’nin Afganistan bunalımı sebebiyle bir antlaşma yapması hususunu savunmuş, ancak bir başarı sağlayamamıştır.¹⁵⁴

Hobart Paşa, Osmanlı bahriyesinde yaptığı bu samimi ve gayretli hizmetler esnasında 17 Mart 1886 tarihinde yakalandığı akciğer hastalığının tedavisi için İstanbul’dan izinli olarak ayrılarak Riviera’ya gidip birkaç ay dinlenmiştir. Fransa üzerinden yaptığı dönüş yolculuğu esnasında 19 Haziran 1886 tarihinde ölmüştür.¹⁵⁵ Bizzat kendi hayatını kaleme aldığı “Hayatımdan Skeçler” adlı eserinde; “Türkler gibi efendilere hizmet etmek hiç zor değil. Çünkü hizmetlerindeki yabancılara özellikle son derece nazik ve müşfik muamele ediyorlar. İzzet-i nefislerini rencide edecek bir harekette bulunulmazsa ve öğüt verirken fazla tenkit edilmezse kendileriyle geçinmek çok kolay. Müşavir sıfatıyla ileri sürdüğüm teklifler daima iyi niyetle benimsenmiştir. Sultan beni yaverlerinden biri gibi taltif etmiş ve beni bir arkadaş gibi kendisine yakın görmüştür...” ifadeleriyle Türklere olan sevgisini ortaya koymuş, Sultan Abdülaziz ile olan yakınlığını da dile getirmiştir.¹⁵⁶ Ancak samimi hizmetleri sadece Abdülaziz’in değil II. Abdülhamid’in de sevgisini kazanmasına sebep olmuş olacak ki Haydarpaşa Protestan mezarlığına gömülmek istediğini belirten vasiyeti padişahın kulağına gittiğinde derhal Hobart’ın naaşını İstanbul’a

¹⁵³ DMA, Mektûbî, Belge No:284/151.

¹⁵⁴ Yusuf Mardin, “Osmanlı Donanmasında İngiliz Paşalar”, *Yıllar Boyu Tarih*, S.10, Ekim 1982, s.31.

¹⁵⁵ Noyan, Hobart Paşa’ya Dair, s.32; Ölüm tarihi ile ilgili kaynaklarda 21 Haziran 1889 geçse de mezar taşında yazılan 19 Haziran 1889 esas alınmıştır.

¹⁵⁶ Mardin, Hobart Paşa’ya Dair, s.31.

getirterek 24 Temmuz 1886 tarihinde rütbesine uygun parlak bir askerî törenle gömülmesini temin etmiştir.¹⁵⁷

Woods Paşa'nın İngiliz Personele İltiması

Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlı Bahriyesi'ne hizmet için İngiltere'den getirilen Amiral Sir Henry F. Woods da, Hobart Paşa gibi saltanat değişikliğinden sonra yeni padişah II. Abdülhamid'in onayı ile görevine devam etmiştir. Sir H. Woods, öncelikle 1869 yılında göreve başladığı Osmanlı bahriyesinde müşavir olarak Heybeliada Deniz Okulu'nda ders vermiştir. Ardından Hüdavendigâr Okul Gemisi'nde komutanlığa getirilmiştir. Torpido ilmindeki bilgisi sebebiyle sahillerin müdafaasında torpidonun kullanımı ile alakalı çalışmalar yapması kendisinden talep edilmiştir. Askerî görevlerinin yanı sıra Abdülaziz'in emriyle abluka şartlarına riayet etmeyenleri muhakeme etmek için kurulan *Ganaim-i Bahriye Mahkemesinde* üyelik yapmıştır. II. Abdülhamid döneminde ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı filolarının Karadeniz harekâtına katılmış, özellikle Tuna Nehri'nin savunulmasında hizmetleri göze çarpmıştır.¹⁵⁸ Ayrıca Sünne Boğazı'na torpido yerleştirmekle de görevlendirilmiştir.¹⁵⁹

Bu görevleriyle birlikte Osmanlı sarayında büyük itibar kazanan Woods, 1886 yılında hem koramiral olmuş, hem de padişah yaveri olarak saraya girmiştir. Woods, yaptığı çalışmalarla Kraliçe Victoria nezdinde de aynı itibarı kazanmış, bundan ötürü İngiliz Deniz Kuvvetleri politikasına göre bir İngiliz subayına görev yaptığı yabancı ülkede iki yıldan fazla vazife verilmez iken, Henry Woods'un Osmanlı Bahriyesinde tam kırk iki yıl çalışmasına müsaade edilmiştir. Amiral Woods, 1909 yılında emekli olmuş, vaktiyle İstanbul'un şöhretli tüccar ailelerinden Vitol'lerin kızıyla evlendiği için, emekliliğinden sonra da birkaç kez İstanbul'a gelmiş ve 18 Şubat 1929 tarihinde Montecarlo'da ölmüştür.¹⁶⁰

Abdülaziz ve Abdülhamid'in bahriyedeki ıslah hareketlerinin önündeki iki engel olan teknik personel ihtiyacı ile Tersane-i Amire'nin modernleştirilmesinde bu müşavirlerden azami derecede istifade etmek amaçlanmıştır. Kısa süre içinde yüzlerce İngiliz, Osmanlı gemilerinde

¹⁵⁷ Woods, *Türkiye Anıları*, s.216.

¹⁵⁸ Woods, *Türkiye Anıları*, s.254.

¹⁵⁹ DMA, Mektûbî, Belge No:260/20.

¹⁶⁰ Afif Büyüktuğrul, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, C.3, Deniz Kuvvetleri Yayınevi, İstanbul 1983, s.254.

ve tersanesinde görev almıştı. Özellikle Woods Paşa, teknik personelle ilgili olarak İngiltere ile Osmanlı arasında âdeta köprü olmuştur. Ne var ki büyük masraflarla getirilen bu yabancı çarkçı, kaptan ve mühendisler bir türlü işi Türk personele öğretmemiş hatta onları ezmeye çalışmıştır. Elbette bunda Woods'un da büyük rolü vardır. Hatta hatıralarında bu durumu şu şekilde zikreder: “Yıllarca emek veren Türk makinistleri kolay kolay baş makinistliğe atanmıyordu. Onların yükseleme yolunu İngiliz makinistler tıkamıştı. Özellikle İngiliz makinistlerin bu görevlerinden dolayı özel ayrıcalığı vardı...” Bütün her şeyin farkında olmasına rağmen bu sistemi değiştirmeye gayret etmediği gibi bunların öğretilmesi için Bahriye Mektebi bünyesinde veya müstakil çarkçı, kaptan veya torpido okulu açmamıştır. Gerek Woods gerekse Hobart Paşalar Abdülaziz ve Abdülhamid'ten gördükleri iltifata mukabil bilgi ve tecrübelerini hiçbir zaman aktarmamış ne yazık ki kendilerine gösterilenlere karşın bekleneni tam manasıyla verememişlerdir.¹⁶¹

Ödenemeyen Maaşlar Kaybolan İtibarı Devlet

Osmanlı bahriyesinde vazife yapan ilk Alman danışman Starke Paşa'nın yerine yine Almanya'dan 28 Mart 1892 tarihinde Klaus Von Hofe Paşa getirilmiştir.¹⁶² 15 Mayıs 1884 tarihinde İstanbul'da göreve başlayan Stark Paşa, 1 Mayıs 1885'te Alman Büyükelçiliği'ne başvurarak torpido ve mayın silahlarında uzman bir başka Alman deniz subayının Osmanlı bahriyesinde görevlendirilmesini istemiştir. Bu maksatla kendisi ile beraber çalışabilecek Kiel'de ki Deniz Okulu'nda görevli bir subayın adını da vermiştir. Ancak Alman amirallik makamı bu subayı genç ve tecrübesiz bulduğundan dolayı böyle mühim bir göreve atamak istememiştir. Starke Paşa'nın ikinci olarak teklif ettiği isim ise kendisiyle aynı rütbede olmasının vereceği rahatsızlık göz önüne alınarak yine reddedilmiştir. Böylece Klaus Von Hofe Paşa'nın ataması oluncaya kadar torpido ve mayın harbi organizasyonu için Alman bahriyesinden kimsenin Osmanlı'da görevlendirilmediğini görmekteyiz.¹⁶³

Von Hofe Paşa, göreve başladıktan hemen sonra ilk iş olarak Boğazlardaki Kavaklar ve Sırataş istihkâmlarını ziyaret ederek Osmanlı

¹⁶¹ Woods, *Türkiye Anıları*, s.199-211.

¹⁶² BOA, Y.Prk. Ask., Belge No: 80/93; Klaus Von Hofe Paşa'nın ismi kaynaklarda Kalau Vom Hofe veya Von Hoffe olarak da geçmektedir.

¹⁶³ C. Yavuz, *Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar (Çeşme Faciasından I. Dünya Harbine Kadar Osmanlı Bahriyesinde Çağdaşlaşma Gayretleri)*, Ankara, s.118.

Devleti'nin Karadeniz'den gelecek muhtemel bir Rus saldırısı karşısında durumunu bir lâyiha ile Sultan II. Abdülhamid'e bildirmiştir. Bu arada Klaus Von Hofe Paşa'nın da dâhil olduğu yabancı danışmanların Osmanlı bahriyesine getirdiği malî yüke karşın kendilerinden yeterince istifade edilememesi özellikle bürokrasi de içten içe bir tepkinin oluşmasına sebep olmuştur. İşin gariip tarafı II. Abdülhamid'in de aynı durumdan duyduğu rahatsızlıktır. Bunun üzerine yabancı danışmanların görev ve sorumluluklarının arttırılması konusunda Mabeyn-i Hümayûn'dan Şûrâyı Bahriye'ye 15 Nisan 1892 tarihinde şu şekilde bir yazı gönderilmiştir:

*“Avrupa'nın askerlikce hâsıl eylediğe terakkiyât-ı cedîdeyi kuvve-i cîmûdiye-i cenâb-ı mülikâneye tatbîk için lüzûmu kadar ecnebî ümerâ ve zâbitân Devlet-i Aliyye-i Osmâniye'nin gerek berrî ve gerek bahrî hizmet-i askeriyesine celp ve kabûl buyurulmuş ve bunlara dolgun ma'âşlar verilerek bu yüzdenden masârif-i külliye ihtiyâr edilmekte bulunmuş olduğu hâlde kendilerinden matlûb ve muntazar âlî derecede istifâde edilememekte olduğundan...”*¹⁶⁴

Bu arşiv belgesinde Avrupa'daki askerî gelişmeleri Osmanlı Devleti'nde uygulamak için yüksek maaşlarla getirilerek kara ve deniz kuvvetlerinde vazife verilen yabancı ümera ve zabitanın yeteri derecede istifade edilemediği ifade edilmektedir. Belgenin devamında Von Hofe Paşa'nın Daire-i Bahriye yanında Bahriye Mektebi'nde de görevlendirilmesini Şura-yı Bahriye'den talep edilmektedir. Klaus Von Hofe, bahriyede yaptığı hizmetler neticesinde 25 Eylül 1895 tarihinde feriklik rütbesine yükseltilmiştir.¹⁶⁵ Bundan bir süre sonra da 23 Mayıs 1896 tarihinde Mecidî nişanı ile taltif edilir.¹⁶⁶ Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu malî sıkıntılar dolayısıyla yabancıların maaşlarının ödenmesinde sık sık aksaklıkların yaşandığı görülür. Hatta Tersane-i Amire'de çalışan Alman ameleler bu sebepten dolayı istifade eder. Biriken paralarının verilerek yerlerine Osmanlı teb'asından ameleler yetiştirilmesi hususunda 15 Eylül 1896 tarihli Mâliye Nezâreti'ne bir yazı gönderilmiştir. Bundan kısa bir süre sonra 21 Kasım 1896 tarihli yazı ile II. Abdülhamid'in duruma müdahale ederek özellikle Osmanlı Devleti'nin malî itibarının korunması ve ötede beride bu durumun mevzubahis olmaması için Von Hofe Paşa başta olmak üzere bütün yabancıların maaşlarının düzenli olarak ödenmesini emrettiği görülür.

¹⁶⁴ DMA, Mektûbî., Belge No:733/6.

¹⁶⁵ BOA, İ.Tal., Belge No:85/(1313/R-24).

¹⁶⁶ BOA, İ.Tal., Belge No:2/(1313/Z-080).

Mâliye Nezâret-i Celîlesi'ne

Yâverân-ı hazret-i şehriyârîden ve bahriye ferîkânından Klaus Von Hofe Paşa hazretleri ma'âşından mütedâhil bulunan aylıklarının tesviyesiyle ba'demâ işleyeceklerinin de tanzîmen i'tâsı husûsü atabe-i ulyâ-yı cenâb-ı şehriyârîden istid'â etmiş ve hizmet-i Devlet-i Aliyye'de bulunan ecnebî zâbitânın ma'âşâtın muntazaman tesviye edilmemesi i'tibâr-ı mâlî-i devletin ötede beride mevzû'-ı bahs olunmasını mücib olmakda bulunmak olup diğerk taraftan zâbitân-ı müşârûn ileyhimin me'mûriyetleri cihet-i siyâsiyeye ta'allukundan dahi âzâde bulunmadığı cihetle her hâlde bunların şikâyetini dâ'î ahvâle meydan verilmemesi lâzîmeden olduğundan ecnebî zâbitânın tesviye-i ma'âşâtına i'tinâ edilmesi şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihandârî mantûk-ı celîlinden bulunduğuy...¹⁶⁷

Maliye Nezareti'ne gönderilen bu belgede Osmanlı Devleti'nde vazife Klaus Von Hofe Paşa'nın da dahil olduğu yabancı zabitanın maaşlarının muntazam ödenememesinden dolayı bu durumun devletin itibarını zedelediği belirtilerek maaş ödemelerine itina gösterilmesi istenilmektedir. 23 Ocak 1897 tarihli cevabî yazıda ise diğer yabancılar gibi Klaus Von Hofe Paşa'nın maaşının da Osmanlı Bankası'ndan ödendiği Maliye Nezareti'nce belirtilmektedir.¹⁶⁸ Von Hofe Paşa'nın, donanmanın Krupp toplarıyla teçhizi, Almanya'dan yeni ustalar getirilmesi ve 1901 yılında Kiel'de bulunan Osmanlı gemilerinin tamir ve teçhizinde büyük faydası olmuştur. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nı müteakip yaşanmış gemilerimizin İtalya yerine Almanya'da modernize edilmesinde her ne kadar İtalya'dan daha ehven fiyat alınması gözükürse de gerçekte Von Hofe Paşa'nın milliyetçilik hisleriyle hareketinin büyük tesiri olmuştur. Gemilerin Kiel'e intikaline bizzat refakat etmiş, hatta borcun Osmanlı Devleti tarafından ödenememesinden dolayı firmaların Osmanlı mürettebatına verdikleri yemeği kesmesiyle ortaya çıkan açlık tehlikesi onun şahsî gayretleriyle çözüme kavuşmuştur.¹⁶⁹

Bu dönemin bir diğer önemli ismi ise Amerika'nın Philadelphia şehrindeki Cramp Fabrikasında Osmanlı Devleti hesabına yaptırılan Mecidiye Kruvazörü'nü Amerikalı sivil mürettebatı ile 19 Nisan 1905 tarihinde Osmanlı Devleti'ne teslim için gelen Bucknam'dır. Gemilerin

¹⁶⁷ DMA, Mektûbî., Belge No:986/138.

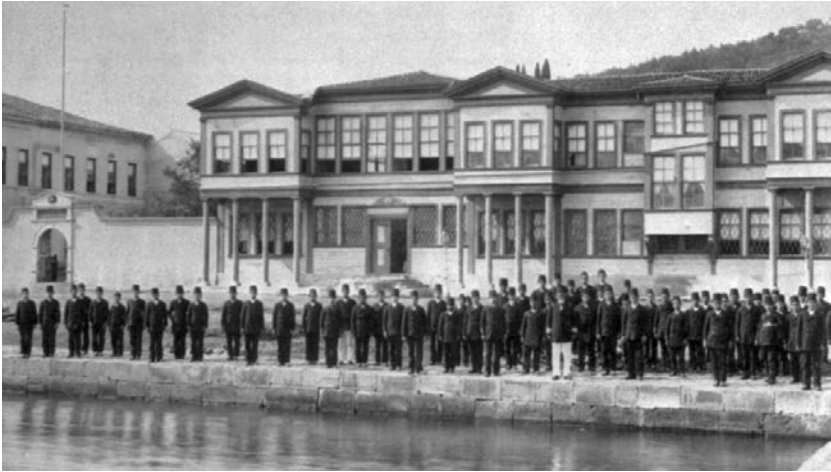
¹⁶⁸ DMA, Mektûbî., Belge No:986/138.

¹⁶⁹ Yavuz, *Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar*, s.118.

tesliminden sonra İstanbul'a gelerek Amerikan elçisinin vasıtasıyla II. Abdülhamid ile tanışan Bucknam yarbay rütbesi ile Osmanlı donanmasında vazife almayı başarmıştır. Altı aylık kontrat yapılmasına rağmen beş yıl vazife yapmış, bu dönemde II. Abdülhamid'e yaver olmuş, 1907 yılında albaylığa daha sonra amiralliğe yükselmiş, 1909 yılında da vazifeden ayrılmıştır.¹⁷⁰ Osmanlı donanmasında görev almış bu yabancı danışmanların sayıları her ne kadar az olsa da bütçeye, diğer masrafları¹⁷¹ da göz önüne alındığında mühim bir yük getirdiği anlaşılmaktadır.

Gerçekten de bu şahısların kara ordusunun modernizasyonunda olduğu gibi torpido, tersane, gemiler ve bahriye askerinin eğitimi gibi tecrübelerini aktarabilecekleri birçok konuda ortak bir politika takip etmedikleri görülür. Hatta bunun ötesinde aralarında rekabet ve çekekemeliğin olduğu Woods Paşa'nın anılarında diğer Alman danışmanlardan hiçbirinin ismini zikretmemesinden anlaşılmaktadır.

II. Abdülhamid'in Açtırdığı Tüccar Kaptan Mektepleri

Resim: 8 Tüccar Kaptan Mektebinin Görünüşü-Yıldız Albümü

Yabancı müşavirlerin bahriyede bekleneni verememesi II. Abdülhamid'i tersane ve donanma için yetişmiş eleman sıkıntısını iki şekilde aşma gayretine sevk etmişti. Bunlardan ilki Tüccar Kaptan, Torpido ve elektrik adlarında okullar açarak personeli nitelikli olarak eğitme

¹⁷⁰ Büyüktuğrul, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi*, s.255.

¹⁷¹ Bu masraflar çocuklarının eğitim harcamaları, kendileri için şahsî yat, yol ve cenaze harcamalarını vs. içermektedir.

ikincisi ise yurt dışına eğitim amacıyla olabildiğince fazla eleman göndermedir. Ne yazık ki Abdülhamid'in tersane ve Bahriye Mektebi içinde personel yetiştirmek için açtığı okulların varlığı bugün henüz yeni keşfedilmiştir. Diğer taraftan ise yurt dışından özellikle de İngiltere'den getirilen eleman sayısı bu dönemde önemli ölçüde azalmıştır. Sir Edwin Pears, "...bir zamanlar Tersane-i Amire'de iki yüzden fazla İngiliz görev yapıyordu. Fakat Abdülhamid'in tahta çıkışından üç yıl sonra bu sayı yarım düzineye inmiştir." ifadeleriyle Tersane-i Amire'de çalışan yabancı personelin sayıca ne kadar azaldığını ortaya koyar.¹⁷²

Tüccar Kaptan Mektepleri Osmanlı deniz ticaretinin canlandırılması ve bu gaye doğrultusunda nitelikli kaptan yetiştirilmesi için bizzat Abdülhamid'in talimatıyla kurulmuştur. Okulda verilen eğitimle kaptanlık, sürekli gelişen gemi teknolojisi ve uluslar arası deniz hukukunun öğretilmesi hedeflenmektedir. 20 Kasım 1884 tarihinde okulun kuruluş nizamnamesi padişaha sunulmuştur. Bu nizamnameye göre leylî (gece) ve neharî (gündüz) olarak verilecek eğitimin yine iki farklı mekânda yapılması kararlaştırılmıştır. Buna göre leylî eğitim Heybeliada Bahriye Mektebi'nin bir kısmında, neharî mektep ise Tersane-i Amire içinde Azap Kapısı'nda açılmıştır. Gerçekte Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu maddi sıkıntılar yeni bir bina yapılmasına imkân vermemiştir. Mektebin tahmini bütçesi 513.982 kuruş olarak hesaplanmış olup bu tutarın büyük bir bölümü Bahriye Mektebi bünyesinde yapılacak olan tadilatla kullanılmıştır. Okula okuma yazma bilen, hesap ve coğrafyaya vakıf, sağlık durumu iyi, yaşı 15-20 arasında olan her Osmanlı vatandaşına müracaat edebilme hakkı verilmiştir. Ders programı bizzat II. Abdülhamid tarafından incelenerek karar verilmiş olup en büyük sıkıntı muallim temininde olmuştur. Dört yıllık eğitim süresinin ardından şahadetname olarak mektebi bitirenler İdare-i Mahsusa veya diğer gemilerde kaptan olarak vazife yapabilmektedirler. Ne yazık ki bütün bu emeklerin neticesinde mezunların istihdam problemi yaşamaması bu mektebe olan ilginin günden güne düşmesine sebep olmuştur. 1892 yılına her yıl 25 adet mezunun işsizlik sıkıntısı çekmesi sebebiyle bu mezunların donanmada istihdamına karar verilmiştir. Bir anlamda kaptanlığı tekellerine alan Rum, Ermeni ve İngilizlerin çoğunluğunun sürekli kazalara sebebiyet verdikleri ve eğitimsiz

¹⁷² Sir Edwin Pears, *Life Of Abdul Hamid*, Newyork 1917, s.186.

oldukları hâlde bu mesleğe yeni atılmış Osmanlı gençlerine iş imkânı verdirmemek için büyük gayret içinde oldukları görülür.¹⁷³

Muhbir-i Sürûr'da Torpido Mektebi Açılması

Tüccar Kaptan Mektebi'nde kısa bir süre önce 20 Eylül 1882 tarihinde torpidonun Tophane ve Tersane-i Amire'de kullanımının artması ve dünyada taşıdığı önemden dolayı uygun miktar talebeye bu fennin öğretilmesi için bir mektebin kurulması kararlaştırılmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in bu konudaki iradesi ile kısa süre içinde Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Re'is-i sânisini bulunan Fâik Bey'in riyasetinde bir komisyon oluşturulmuştur. Tersane-i Amire'de açılması düşünülen mektepte verilecek eğitim ile ilgili olarak Faik Bey'in yanında Bahriye ve Tophâne-i Âmire Torpido Komisyonu azâsından bazı zâbitânın da bulunduğu yeni bir komisyon oluşturulmuş ve komisyonun haftada üç gün toplanması kararlaştırılmıştır. Tophâne-i Âmire Torpido Komisyonu a'zâsından Mirlivâ Frost Paşa ile Erkân-ı Harb kâymakâmlarından Hamîd Bey de bu çalışmalarda görev almıştır.

Tersâne-i Âmire İnşâât Dâiresi'nde oluşturulan bu yeni komisyon, 19 Haziran 1883 tarihinde aldığı bir kararla Avrupa'daki torpido alanındaki hızlı gelişmeler karşısında Tersane'de açılması düşünülen okulun zaman alacağını göz önüne alarak bir talim gemisi olan Muhbir-i Sürûr Fırkateyni'nde bir an önce eğitime başlanması gerektiğini ifade eder. Muhbir-i Sürûr, 1849 senesinde Sultan Abdülmecid'e Abbas Paşa tarafından hediye edilerek Osmanlı donanmasına dâhil olmuştur. Abdülaziz döneminin sonlarına doğru 1873 yılında okul gemisi olarak kullanılmaya başlamıştır. 1904 yılına kadar da hizmet vermiştir.¹⁷⁴ Bu tarihe kadar Osmanlı bahriyesinde Mehmed Selim Fırkateyni'nin veya Heybetnümâ, Nüvîd-i Fütûh Biriki'nin mektep gemisi olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bunlara mektep gemisi denilmesinin sebebi Heybeliada'da Bahriye Mektebi rıhtımında sürekli bekletilerek talebeye zaman zaman talim yaptırılmak için kullanılmalarından kaynaklanmaktadır. Abdülaziz döneminde ise Hüdâvendigâr, topçu gemisi olarak

¹⁷³ Bu konuyla alakalı olarak bkz. Şakir Batmaz, "Tüccar Kaptan Mektepleri", *Tarih Boyunca Türklerde ve Dünyada Denizcilik Semineri*, (8 Mayıs 2004), İstanbul 2004, s.109-124.

¹⁷⁴ Ahmet Güleriyüz- Bernd Langensiepen, *1828-1923 Osmanlı Donanması*, Ağustos 2000 İstanbul, s.131.

kullanılmıştır. Ancak bir geminin tamamen mektebe dönüştürülmesi Osmanlı eğitim ve askerî hayatında ilk defa görülen bir gelişme olmakla birlikte Tüccar Kaptan Mektepleri'ne ayrılan mali kaynağın ne kadar zor şartlarda temin edildiği düşünülecek olursa bu teşebbüsün son derece akıllıca olduğu söylenebilir.

19 Haziran 1883 tarihinde yapılan toplantıda komisyonun sürekli gözetimi altında olmak üzere sahasında bilgili bir ser muallim, üç nefer zabıt, ihtiyaç kadar muavin ve mektebe devam edecek zâbitân olmak üzere toplam yirmi kişilik bir eğitim kadrosu oluşturulmuştur. Bunun yarısının Tophâne-i Âmire zâbitânından, kalanlarının şiltenk, çarkçı ve güverte sınıfından alınması, Bahriye ve Tophâne-i Âmire'den iyi derece okuma yazma bilenlerden de yirmi kadar neferin seçilerek bu gemide görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Kısa süre içinde Muhbir-i Sürûr Fırkateyni'nde dershâne ve kamaralar ile eşya muhafâzası için mağazalar yapımına başlanılmıştır. Torpidoların atış talimleri için Muhbir-i Sürûr Fırkateyni'nin yanına iki adet torpidobot ile lehincilik ve modülcülük gibi imalata ait işler için de ihtiyaç kadar işçi görevlendirilmiştir. Muhbir-i Sürûr Fırkateyni'nde torpido eğitimi verilebilmesi için her türlü alet ve edevatın getirilmesi ve bu konuyla alakalı Avrupa'da yayımlanan gazetelere abone olunması da uygun görülmüştür. Torpidonun mucidi Mr. Whitehead'den ihtiyaç duyulan aletlerin satın alınması için bin dokuz yüz seksen Lira-yı sterlin ve on şilin ayrılmıştır.¹⁷⁵ Kısa süre içinde Dâire-i Bahriye Tercümanlığı vasıtasıyla ihtiyaç duyulan malzemeler Londra'dan satın alınmış bunun karşılığında 9 Aralık 1883 tarihinde Hazîne-i Bahriye'den üç yüz yirmi iki buçuk kuruş ödeme yapılmıştır.¹⁷⁶

Elektrik Mektebinin Açılması Gayretleri

Torpedo Mektebi'nin kuruluş yıllarında açılması düşünülen bir başka mektep ise Elektrik Mektebi olmuştur. Hatta bu mektebin kuruluş çalışmalarının yürütülmesi için bir İngiliz mühendis görevlendirilmiş ancak Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi 17 Mart 1885 tarihinde bu duruma müdahale ederek "*Başkaca bir mektep te'sisi ve teşkilinden ise bunun Torpido Mektebi ittihâz olunan Muhbir-i Sürûr Firkateyn-i Hümayûnu'nda tadrîsi menâfi'-i Hazîne'yi ve teshîl-i maslahâtı mûcib olacağı*" şeklinde bir gerekçe sunar. İngiliz ve Fransız donanmalarının

¹⁷⁵ DMA, Şûrâ-yı Bahri, Belge No:197/18-A.

¹⁷⁶ DMA, Şûrâ-yı Bahri, Belge No:275-3-A.

elektrik kullanmalarının öneminden yola çıkarak kurulması planlanan Elektrik Mektebi'nin böylece Torpido Mektebi bünyesinde faaliyetlerini yürütmesi kararlaştırılmıştır. Başlangıçta zâbitâna haftada iki gün fırkateynde elektrik fennini ta'lîm ve tedrîs ettirmesi için görevlendirilen İngiliz mühendise aylık bin beş yüz kuruş maaş bağlanmıştır.¹⁷⁷

13 Ağustos 1889 tarihinde Bahriye Mektebi'nin öğrenci sayısı artırılmıştır. Gerekçe olarak da torpidobotların sayılarının hızla artması karşısında yetmiş personel eksikliği gösterilmektedir. Bunun üzerine mektebe otuz altı yeni öğrenci daha alınarak toplam mevcut üç yüz yirmiyeye çıkarılmıştır.¹⁷⁸ Bundan çok kısa bir süre sonra 6 Eylül 1889 tarihli Şûrâ-yı Bahriye'nin mazbatasında ise torpido tahsil etmek için bahriye mektebinde bir sınıf açılması üzerinde durulmaktadır. "... Mekteb-i Bahriye müntehî sınıfı şâkirdânına zaten torpido fenni ta'lîm ve tedrîs etdirilmekte olup mektepten şehadetname alarak mezûn olan şakirdandan torpido zabiti olarak ayrılanlar gördükleri nazarî bilgileri irâde-i seniyye gereği torpido mekteb-i sefinesi olan Muhbir-i Sürûr Fırkateyni'nde tatbikât imkanı bulabilmektedir. Bu şekilde torpido zâbiti yetiştirilmekte ise de bu yeterli görülmeyip torpido fennini tahsil etmek için Mekteb-i Bahriye-i Şâhâne'de bir sınıf açılması..." üzerinde durulmuştur. Böyle bir gelişmenin yaşanmasının muhtemel sebebi mektep gemisine gelen zabitelerin nazarî bilgilerin Bahriye Mektebi'nde eksik verilmiş olmasıdır. Muhbir-i Sürûr Fırkateyni'nde 1904 yılına kadar torpido taliminin devam ettiği tahmin edilmektedir.¹⁷⁹

Yurt Dışına Gönderilen Bahriye Zabitleri

Tersane ve donanmada eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yanında devletin malî şartlarının elverdiği ölçüde Özellikle II. Abdülhamid devrinde İngiltere, Fransa, Almanya ve Brüksel'e çağın gelişen teknolojisini takip için bahriye zabitleri gönderilmiştir. Bunlardan Fransa'ya gönderilenler umumiyetle elektrik, Almanya'ya gönderilenler tıp ve torpido, İngiltere'ye gönderilenler ise topçuluk ve haritadan başka bu devletlerin donanmalarında talim görmüşlerdir. Bunlardan elektrik fenninin tahsili için Paris'e gönderilen Kolağası Ramiz, Mülazım Faik ve Nedim Efendiler 19 Mart 1886 tarihinde buraya ulaşmıştır. Kendilerine

¹⁷⁷ DMA, Şûrâ-yı Bahri, Belge No:243/1-A.

¹⁷⁸ DMA, Mektûbî, Belge No:580/11.

¹⁷⁹ DMA, Şûrâ-yı Bahri, Belge No:56.

Osmanlı Bankası'nın Paris'te belirtilen şubesinden almaları kaydıyla 20 lira-yı sterlin maaş bağlanmıştır.¹⁸⁰

Aradan geçen bir sene içinde zabitelerin buradaki durumlarının tahkik edilerek geldikleri derecelerin bildirilmesi hususunda Paris Se-fareti ikaz edilmiştir.¹⁸¹ Ancak durumları hakkında yine bir bilgi elde edilememesi üzerine her üç zabite hitaben 8 Haziran 1887 tarihinde gönderilen şu mektup devletin içinde bulunduğu durumu da yansıtmaya açıksından mühimdir:

“Fiyoma'da Kolağası Şükriü ve Mü'lâzım Mustafa ve Berlin'de Yüzbaşı Reşad ve Mü'lâzım Bahaeddin Efendilere

Zatınız Torpido fenni tahsil için oraya göndereli hayli zaman olduğu hâlde henüz ol bâbdaki ma'lûmât-ı müktesebelerinize dair bir güne ihbârât ve iş'âratınız sebk etmemişdir. Devletin böyle bir ihtiyâclı zamanda sizle-ri Dâire-i Bahriye'nin intihâb ve irsâl edişi zekâvet ve fetanetinize bakarak sâirlerinden daha seri ve çabuk tahsil edeceklerinize kana'at hâsıl etmesi-ne mebni olduğu da ma'lûmlarımızdır. Zekâvet ve fetânetiniz bu fenn için Berlin'de bulunan Yüzbaşı Reşad ve Mü'lâzım Bahaeddin efendilerden aşağı olmadığını bildiğim hâlde onların şimdiye kadar 'âdeta Almanya Devleti torpidolarını ve ondan hâricde fenn-i torpidolar ihtira' edecek dereceye kadar iktisâb-ı fen ve ma'lûmât ettikleri fabrikatörleri tarafından mütevârid et-mekde olan muherrerat mü'eddâlarından anlaşılmakta buna mukâbil ken-dilerine iş'âr ve beyân-ı sitayiş olunmaktadır. Sizden bi'l-'aks o yolda bir güne ma'lûmâtınıza dair ne fabrikatörlerden ne sâir bir taraftan bir güne iş'ârata destires olamayışından dolayı müktesebat-ı fenniyelerimize dair fab-rikatör ve sâire taraflarından bir güne ma'lûmât alınmamasına te'essüf et-mekdeyimdir. Daha vakt-i kesirde emsâliniz olan mûmâileyhima derecesinde ibraz-ı mümârese ve ma'lûmât edilemez ise sı'âl olacağımız muhakkaktır. Binâen'aleyh atâleti terk ile fenn-i mezbûrın tahsiline sarf-ı zihn-i tam ve ihtimam edip bundan böyle az bir vakit zarfında mezbûr emsâliniz derece-sinde ibraz-ı mümârese ve ma'lûmât etmeleriniz matlûb-ı kat'isiyle nemika-i mahsûsa-i muhibbi tahrîr ve tesyir kılındı.”¹⁸²

Fiyoma'ya torpido fennini tahsil için gönderilen bahriye persone-linin burada hayli zamandır bulunmalarına rağmen aldıkları tahsil

¹⁸⁰ DMA, Şûrâ-yı Bahri, Belge No:266/66-A.

¹⁸¹ DMA, Mektûbî, Belge No:511/103.

¹⁸² DMA, Mektûbî, Belge No:511/103.

hususunda Bahriye Dairesi'ne herhangi bir bilginin ulaşmaması üzerine bu mektup kaleme alınmıştır. Mektupta Osmanlı Devleti'nin (mali açıdan) muhtaç bir zamanda, emsallerine göre daha zeki ve çabuk kavrayışlı olmalarından dolayı kısa sürede tahsillerini tamamlamaları ümidiyle seçilerek yurt dışına gönderilen bahriye personellerinden uzun süre haber alınmadığı belirtilerek ataleti terk ederek yurt dışına gönderilen diğer emsalleri gibi torpido ilminde bilgi kazanmaları istenilmektedir.

Fransa'ya ilk defa bahriye askeri ise bizzat II. Abdülhamid'in arzusuyla 1896 yılında gönderilmiştir. Bu konuda Fransa Sefareti'yle yapılan yazışma neticesinde Fransa Bahriye Nezareti'nin oluru alınmış ve İngiltere'ye gönderilen zabite verilen aylık 30 lira-yı sterline eş değer olarak her bir asker için 750 frank maaş bağlanmasına karar verilmiştir. Bununla ilgili seçilen Mülazım-ı Evvel Ahmed ve Arif Efendiler Fransa'nın Akdeniz muvazzaf filosunda ve Mülazım Hakkı Efendi ise top talim sefinesinde vazifelendirilmişlerdir.¹⁸³

İngiltere'ye ise 1894 yılında topçuluk tahsili için Mülazım Rüştü ve Ali Naci Efendiler gönderilmiştir. Kendilerine aylık 20 lira-yı sterlin maaş tahsis edilmiştir.¹⁸⁴ Yine aynı yıl içinde grave usulüyle harita yapımı için Londra'ya gönderilmiş olan bahriye zabitleri yurda geri dönmüştür. Kendilerine Fehim Paşa Kışlası'nda bir mekân tahsis edilmiş ve hava gazı ile aydınlatılan bu odada harita çizim çalışmalarını yürütmüşlerdir.¹⁸⁵ İngiliz donanmasında ise altı Osmanlı neferi gönderilerek vazife almaları sağlanmıştır. İngiltere'nin Asya donanmasında iki buçuk sene vazife yapan ve ayrıca üç adet de denizcilikle ilgili kitap telif eden bu zabitler Osmanlı donanmasında sağ kolağalığı rütbesine yükseltilerek, döndüklerinde zırhlı donanma hizmetinde vazife almaları uygun görülmüştür. Zabitlerin Amstrong toplarının kullanımı, seyri seferde yapılacak manevralar, müsademe ve filo tertibi gibi konuları içeren bu eserleri o dönem için hayli ilgi toplamıştır.¹⁸⁶

Almanya'ya ise 1893 tarihinde Von Hofe Paşa'nın gayretleriyle topçu sefinesinde talim görmek üzere Yüzbaşı Muslihiddin ve Mülazım Enver Efendilerin gönderilmesine karar verilmiştir. Aynı tarihte

¹⁸³ DMA, Mektûbî, Belge No:901/45; 874/14.

¹⁸⁴ DMA, Mektûbî, Belge No:790/116.

¹⁸⁵ DMA, Mektûbî, Belge No:733/20.

¹⁸⁶ DMA, Mektûbî, Belge No:139/9-A.

İngiltere'ye de topçuluğa ait ilerlemeleri takip etmek üzere 4 adet zabıt gönderilmiştir.¹⁸⁷

Almanya'ya gönderilen Yüzbaşı Muslihiddin ve Mülazım Enver Efendilere burada buldukları zaman içinde her ay 25'er adet lira-yı Osmanî maaş bağlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca harcırah olarak verilmek üzere toplam 100 lira-yı Osmanî de bankadaki hesaplarına yatırılmıştır.¹⁸⁸ Buradaki vazifeleri esnasında kendilerine ait resmî elbiseleri giyinmeleri, başlarına ise Alman bahriye zabıtlarına mahsus bir şapkanın takılmasında mahzur görülmediği bahriye idaresi tarafından iletilmiştir.¹⁸⁹ Almanya'ya özellikle bahriye tıp askerlerinin gönderildiğini görmekteyiz. Bunlardan 1895 yılında Berlin'de tıp tahsilini tamamlayan Doktor Fikret Bey'in yerine ondan kalan 400 mark tahsisatla yine Bahriye doktorlarından Hakkı Şinasi Efendi tayin edilmiştir.¹⁹⁰ Aynı yıl içinde Bahriye Merkez Hastanesi doktorlarından Yüzbaşı Vefalı Mehmed Hamid Efendi kimya ve tahlilât-ı kimyeviye ilminde bilgi edinmek üzere Berlin'e gönderilmiştir.¹⁹¹ Burada bulunduğu zaman içinde sıkıntı çekmemesi için aylık 570.50 kuruş maaşına 1.300 kuruş zam ilâve edilerek toplam 1870.50 kuruş Osmanlı Bankası'nın Berlin şubesine yatırılmıştır.¹⁹²

Bunlar haricinde 1897 yılında Alman donanmasında vazife yapan Osmanlı zabıtlarının vazife yaptıkları gemilerden çıkarılarak tersanelerde vazifelendirilmeleri Osmanlı Devleti'ni hayli şaşırtmıştır. Çünkü Alman kara ordusunda vazife yapan Osmanlı zabıtlarının aynı manevralarda yerlerini muhafaza ederken, gönderiliş gayeleri manevralarla bilgilerini artırmak olan Osmanlı Bahriye zabıtlarına yapılan bu muamele Alman Bahriye Dairesi'ne bildirilmiştir.¹⁹³

Bu ülkelerden başka Çarkçı Mülazımı Osman Efendi 1894 yılında Brüksel'de bulunan Darülfünun'da kömür tahsilinde

¹⁸⁷ DMA, Mektûbî, Belge No:826/61. Muhtemelen bu zabıtlar 1894 yılında gönderilen Mülazım Rüştü ve Ali Nazi Efendilerden önce görev yapıp dönmüşler veya vazifelerine devam etmişlerdir.

¹⁸⁸ DMA, Mektûbî, Belge No:790/151.

¹⁸⁹ DMA, Mektûbî, Belge No:886/25.

¹⁹⁰ DMA, Mektûbî, Belge No:927/7.

¹⁹¹ DMA, Mektûbî, Belge No:765/36.

¹⁹² DMA, Mektûbî, Belge No:927/3.

¹⁹³ DMA, Mektûbî, Belge No:975/58.

bulunduğu ve bazı sebeplerden dolayı tahsilinin bir yıl uzadığı belgelerden anlaşılmaktadır.¹⁹⁴

Osmanlı zabitleri sadece Avrupa devletleri bahriyesinde resmî vazifelerle görev almamış, aynı zamanda Krupp ve Armstrong gibi top ve harp teçhizatında mahir firmalarla da anlaşarak buralarda bir nevi staj yapmaları temin edilmiştir. 1886 tarihinde Krupp fabrikasına top kızaklarının inşa usulünü öğrenmek için gönderilen Yüzbaşı Ahmed ve Mülazım Ziya Efendiler¹⁹⁵ hakkında 1888 tarihinde fabrika direktörü tarafından Bahriye Dairesine gönderilen mektupta zabitanın buradaki tahsilini layıkıyla yaptığı ve bundan sonra bulunmalarının beyhude olacağı beyan edilerek ileride bu fabrikaya top sipariş edilirse bunların yapımında baştan sona kadar bu zabitlerin nezaret edebilecekleri konusunda da söz verilmiştir.¹⁹⁶ Bunun üzerine zabitan, Armstrong fabrikasında Vidiç Tersanesi'nde görevlerine devam etmek istese de bu mümkün olamamış ve nihayetinde İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁷ Bütün bu faaliyetler mekteplerden daha verimli neticeler vermiş yurtdışından dönen bahriye personeli, münferiden dahi olsa görev aldıkları yerlerde gayret göstermişlerdir.

Bahriye Zabitanının İçinde Bulunduğu Durum

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bahriye zabitanı arasında en çok görülen suiistimal tayin oldukları mahalle ailelerini de götürmeleridir. Sürekli ailelerinin işleriyle meşgul olduklarından dolayı askerlik mükellefiyetlerini tam manasıyla yerine getirememektedirler.¹⁹⁸ Ayrıca ferikten binbaşıya kadar Bahriye mensuplarına verilen emir erlerinin bahçe ve bostanda rençber olarak kullanılmaları ve kumandanlarının evlerinde gece de dâhil sürekli hizmet amacıyla kalmaları veya vazife dolayısıyla taşraya giden kumandanın evinde nöbet tutmaları,¹⁹⁹ evlerini tamir etmeleri, eşya ve çocuklarını taşımaları oldukça sık görülen misaller arasındadır. I. Meşrutiyet döneminde ise donanmanın Haliç'e çekilmesiyle artık yapacağı fazla bir şey kalmayan zabıt ve neferin

¹⁹⁴ DMA, Mektûbî, Belge No:888/8.

¹⁹⁵ DMA, Mektûbî, Belge No:538/120.

¹⁹⁶ DMA, Mektûbî, Belge No:538/15.

¹⁹⁷ DMA, Mektûbî, Belge No:538/12.

¹⁹⁸ DMA, Mektûbî, Belge No:306/33.

¹⁹⁹ DMA, Mektûbî, Belge No:584/39; 831/28.

Kasımpaşa'da bulunan kahvelerde vakitlerini geçirdikleri, fal baktırdıkları hatta kahve önlerinde oturup üstlerine karşı lakayt bir tavır sergiledikleri görülmüştür.²⁰⁰ Bunların Eyüp'te, Beyoğlu'nda bulunan viranhanelerde uygunsuz hareketlerde buldukları haber alınmış, yakalananlar ise en ağır cezalara çarptırılmış veya Fizan'a sürgüne gönderilmiştir.²⁰¹ Bahriye askerinin içinde bulunduğu bu ve benzeri hâller ile ilgili daha birçok misali sıralamak mümkündür. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı nihayetinde aylarca maaş alamayan askerin bu durumu karşısında Bahriye Meclisi'nin kaleme aldığı mazbata şu şekildedir:

Bâb-ı Âlî'ye

... beş aydan beri ma'âş verilmediğinden zâbitân ve asâkir-i bahriye-i şâhâne ve amele-i müstahdemiyenin masârifleri kemâle resîde olmuş olduğundan ve Mâliye Hazîne-i Behiyyesi'nden def'-i ihtiyâca kâfi akçe verilememesi ve bazı vilâyât emvâlinde olan akçeye dahi destres olunamaması zarûret-i vâkı'ayı bir kat daha teşdîd edip harekât-ı bahriye dahi gitdikce kesb-i ehemmiyet etmekte bulunduğundan bahisle Dâire-i Bahriye şu günkü günde dâcâr olduğu muzâyaka ve ahvâl-i müşevveşenin def' ve islâhıyla yeniden tedârikine lüzûm-ı kavî görünen erzak vesâir eşyâ ve mühimmâtın mübâyâ'a edilmek ve asker ve amelenin ma'âş ve yevmiyesi verilmek üzere Hazîne-i Bahriye'ye def'aten on beş yirmi bin kese raddesinde akçenin tertûb ve i'tâsi istihâmına dâir Bahriye Meclisi'nden kaleme alınan mazbata manzûr-ı âlî-i cenâb-ı sadâret-phenâhileri buyurulmak üzere leffen takdîm kılınmış ve ahvâl-ı ma'rûzaya nazaran icrâyı icâbı müşkilliküştâyı umûr olan (kesik) rezîn-i isâbet-karîn-i hidivânelerine mütevakıf bulunmuş olmakla ol bâbda emr u fermân.²⁰²

Burada da görüldüğü üzere bahriye asker ve zabitanına beş aydır maaş verilememesi yanında alınması mutlak surette gerekli olan eşya ve mühimmât için Bahriye Dairesi tarafından Bahriye Hazinesi'ne on beş yirmi bin kese akçe verilmesi talep edilmektedir. Bu dönemde Bahriye askerinin içinde bulunduğu maddî zarurettten dolayı ek iş yapmaları da kesinlikle yasaklanmıştır. Özellikle sarraflara maaşlarını kırdırdıkları görülmektedir.²⁰³ Hatta naçar kalanların Bahriye Nezareti'ne müracaat ederek avans talebinde bulunmaları ve bu sayının da her geçen gün

²⁰⁰ DMA, Tersane, Belge No:495-C/96-B.

²⁰¹ DMA, Şûrâ-yı Bahrî, Belge No:159/45-A; Mektûbî., Belge No:575/79-1.

²⁰² DMA, Mektûbî, Belge No:284/107.

²⁰³ DMA, Mektûbî, Belge No:587/50.

artması üzerine liman kumandanlığına gönderilen buyuruldu da bu günlerde bazı zabitanın ellerinde bir senetle Bahriye Nezareti'ne müracaat ederek akçe talebinde buldukları belirtilerek bunların bir müddetten beri ödenemeyen maaşlarından dolayı çektikleri sıkıntıların farkında olduğu ancak bu gecikmenin sebebinin devletin içinde bulunduğu zaruri ve fevkalade masraflardan kaynaklandığı bildirilmektedir. Devamında da Hazine'den her ne vakit maaş gönderilir ise bunların o zaman hakkaniyetli bir şekilde dağıtılacağı ve hiç kimsenin bu şekilde akçe talebinde bulunmaması, cenazesi olanların yahut tayin edilenlerin ise bundan istisna tutulduğu ifade edilmektedir.²⁰⁴

Bahriye asker ve zabitanının izinsiz yaptıkları evliliklerin getirdiği sıkıntılar konusunda sık sık ikazlar yapılmıştır. Özellikle İstanbul Tersanesi'nde bu tür ruhsatsız evliliklerin çok olması neticesinde personelin aldığı maaşla evini geçindirememesi ve aylıkların düzensiz ödemesi sebepleriyle askerlik mesleğinden ayrılmalar yaşanmaya başlanmıştır. Bu gelişme ile birlikte gerek gemilerde gerekse tersanede görev yapan kaptanlara, personele evlilik için ruhsat vermemeleri konusunda ihtarda bulunulmuştur.²⁰⁵

Bahriye Nezareti Personelinin Çalışma Şartları

Kaptan Paşalık, Sultan Abdülaziz devrinde Bahriye Nezareti adını almıştır. Bahriye Nezareti'nde, Bahriye nazırının yanı sıra Bahriye muhasebecisi, daire ve komisyonların reis, memur ve kâtipleri vazife almıştır. Personelin karşılaştığı en büyük mesele, zamanında ödenmeyen yahut bir kısmına çift verilirken, diğer bir kısmına ise hak ettiği kadar az ölçüde verilen maaşlar olmuştur. Maaşların dağılımındaki düzensizlik ve münhal kadrolara uygun personelin yerleştirilmemesi İslah ve Tetkik-i Muhasebat komisyonu tarafından sürekli gündeme getirilmiş, ancak bu konuda iltimas ve adam kayırmanın bir türlü önüne geçilememiştir. Sadrazam Kamil Paşa tarafından Bahriye Nezareti'ne gönderilen 13 Şubat 1889 tarihli tahrirat da devlet memurlarının ne şekilde olursa olsun birden fazla maaş alamayacağını şu şekilde ifade edilir; "*Bir me'mûrun her nesûretle olur ise olsun iki ve daha ziyâde mahalden ma'âş alamayacağı Tensik-i Ma'âşât Kararnâmesi'nin altmış üçüncü mâddesinde belirtilmiş ise de bir me'mûrda iki vekâletin*

²⁰⁴ DMA, Mektûbî, Belge No:431/99.

²⁰⁵ DMA, Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 5/9a.

toplanması ile ilgili olarak nizâmmelerde açık bir hükiim olmadığı için bu gibi hâllerde, vekâleten idâre olunan me'mûriyetlerden yalnız birisi için maaş alıp da diğerlerinden alamaması bir takım müşkilâtlara sebebiyet vermekte olduğundan bir zatın 'uhdesinde üç nev' memuriyetin toplanmasından ortaya çıkacak olan problemlere meydan vermemek için vazifelendirilen memurların birden fazla memuriyete tayîn edilmemesi konusu Şûrâ-yı Devlet'e iletilmiştir."²⁰⁶

Kamil Paşa'nın ifade ettiği üzere kendisine intikalinden 14 gün sonra konuyu değerlendiren Şûrâ-yı Bahriye Heyeti, Şûrâ-yı Bahriye Ceridesi vasıtasıyla bütün bahriye kalemlerine Liman Riyasetine ve İdare-i Mahsusa Nezareti Muavinliğine ikazda bulunmuştur.²⁰⁷ Bu meselenin hâlli özellikle komisyonlarda vazife yapan ve birden çok maaş alan memurların pek işine yaramamıştır. Bahriye Nezareti kâtiplerinin maaşlarındaki eşitsizlik ise bahsedildiği üzere her dönem şikâyet konusu olmuştur. Hatta küçük dereceli memurlarının maaşlarının azlığı yanında Maliye hazinesinin müsait olamaması dolayısıyla uzun süre maaş alamamaları neticesinde düştükleri perişan durum Maliye Nezareti'ne 17 Aralık 1895 tarihli şu dikkat çekici müzekkere ile şikâyet edilir:

*Dâire-i Bahriye ve şu'ubâtında müstahdem ketebe'nin ihtiyâç ve zarûretlerinin derece-i nihâyeye vardığı ve âdetâ mahall-i me'mûriyetlerine gelip gitmek üzere vapur ve kayık parasını tedârikden bile âciz bir hâlde buldukları cihetle sâye-i inâyet-vâye-i hazret-i cihanbânîde nihâyet-i müzâyakalarına medâr olmak üzere ma'âşât tezyidinden elli bin kuruşun olsun ser'at'ın irsâli husûsuna himem-i aliyyeleri derkâr buyurulmak bâbında irâde hazret-i men lehu'l-emrindir...*²⁰⁸

Müzekkerede Bahriye Dairesi ve şubelerinde vazife yapan katiplerin maaşlarını alamamalarından dolayı ihtiyaçları had seviyede olup işlerine gidip gelecek vapur ve kayık parasını dahi bulamadıkları belirtilerek Maliye Nezareti'nden acilen elli bin kuruşun gönderilmesi istenilmektedir. Bahriye Nezareti personelinin içinde bulunduğu bu vaziyet, onları diğer bahriye personeline olduğu gibi ikinci bir iş yapmaya sevk etmiştir. Özellikle yabancı gazetelerde ve konsoloshanelerde çalışan personelin bu durumu vehmiyle tanınan II. Abdülhamid tarafından bir fermanla

²⁰⁶ DMA, Tersane, Belge No:564/11-E.

²⁰⁷ DMA, Tersane, Belge No:564/11-D.

²⁰⁸ DMA, Mektûbî, Belge No:978/3.

şiddetli bir şekilde yasaklanarak Bahriye Dairesi, devlet sırlarının fâş olmaması için görevli bütün memur ve kâtiplerin gayet ketum olmaları ve bu hususu en mühim vazife bilerek hiçbir şey mukabilinde değişmemeleri şeklinde ikaz edilmiştir. Gerçekten de bu dönemde memurlardan bazıları yabancı gazete muhabirlerinin ikametgâhlarına ve Beyoğlu'nda bulunan gazetehanelere devam ettikleri, para karşılığı mütercimlik yaptıkları tespit edilmiştir. Bu gibi olayların sıhhati araştırıldıktan sonra bu tür işlerle meşgul olanlar sıkı sıkıya bir daha oralara gitmemeleri yönünde tembih edilmiş, Teşkilât-ı Mahsusa'ca hâl ve hareketleri takip altına alınmış ve ikazlara aldırış etmeyenler ise cezalandırılmıştır.²⁰⁹

II. Abdülhamid'in devlet sırlarının açıklanır korkusuyla nezarete çalışan memurların ek iş yapmalarını yasaklamasının yanında üzerinde ciddiyetle durduğu bir başka konu ise personelin cemaatle namaz kılmaya hassasiyet göstermesidir. Muhtemelen Nezaret bünyesinde bulunan muhbirler vasıtasıyla tespit ettiği cemaatle namaz kılınmasının sürekli aksatıldığından haberdar olması üzerine Bahriye Nazırı'na bu durumu ilterek dikkat edilmesinin önemini bildirmiştir.²¹⁰

Personelin Etek Öpme Âdetini Terk Edişi

25 Şubat 1846 tarihine kadar diğer devlet dairelerinde olduğu gibi bahriye dairesinde de eski ananelere uygun teşrifat ve resmiyet mevcut idi. Nazır ve büyük makamlar ile temas edecek sivil memurlar, üzerlerine mutlaka istanbulin veya rodingot ayaklarına ise kundura potin giyerlerdi. Mektupçu ve muhasebeci gibi zatlar, odalarından dışarı çıkarken potinlerinin üstüne terlik biçimi eski usül bir pabuç giyip onları sürükleye sürükleye tuhaf bir yürüyüş ile yürürlerdi. Ümera ve zabitler, nazır ve erkânın yanlarına girmek için kılıç takmağa mecbur idiler. Bahriye Dairesi tarafından İmalat Komisyonu'na gönderilen 26 Şubat 1846 tarihli yazı şu şekildedir:²¹¹

Ümerâ ve zâbitân ve askeriyenin bi'l-icâb mensub oldukları makâma müracaatlarında kılıç takmağa mecburiyet-i nizamiyeleri derkâr bulunduğu hâlde Daire-i Bahriyye'ye ekser iümerâ ve zâbitân kılıçsız gelmekte bulduklarına ve bu ise hükm-i nizamu münhal ve gayr-ı caiz olduğuna mebnî ba'de-mâ bu misilli âdâb-ı resmîyyeye riayet olunması hakkında umumen

²⁰⁹ DMA, Mektûbî, Belge No:583/25.

²¹⁰ DMA, Mektûbî, Belge No:551/46.

²¹¹ DMA, Gemiler, Erkân-ı Harbiye, Tersane, Limanlar, Belge No:564-2c.

tenbîhât-ı muktezîye ifâ ve hükm-i nizamın muhafazasına cümle tarafından itina olunması babında emr ü irâde efendimindir.

Burada ümerâ ve zâbitânın bağlı oldukları makama giderken kılıçsız gitmelerinin resmî adaba uygun olmadığı ifade edilmekte ve bu hususa ehemmiyet gösterilmesi istenilmektedir. Terfi ve taltife mazhar olanlar, resmen kendilerinden büyük üstlerinin eteğini öperek teşekkür eder ve onların refakatinde nazırın huzuruna çıkıp teşekkür makamında eteğini öperlerdi. Erkân, genellikle peşlerinde gezdirdikleri çavuşa kılıçlarını taşıtırdı. Divânthane ve tersane kapılarında yalnız güverte paşaları, nöbetçi zabıt ve efrad tarafından kılıç ve tüfikle selamlanırdı. Nazır, vekil ve sefirlerin sitimbot ve filikalarını da beylik gemilerinden aynı suretle selamlamak âdetti. 25 Şubat 1846 tarihinde Kaptan Paşa'ya Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye tarafından gönderilen yazıda zabıt ve neferlerin bundan sonra etek öpme ve âmin usulünü terk ederek üstlerine resm-i temennâ eylemeleri bildirilir. Müzekkerenin devamında devlet dairelerinde ast-üst görüşmelerinde bundan sonra yapılması gerekenler şu şekilde ifade edilir;²¹²

“... gittiği mahal ne kadar büyük rütbe ve gidecek adam her ne kadar reis-i rütbe bulunsa zinhar ayak vırmak, merâsim-i tazimiyyeyi layıkıyla yerine getireyim diyerek nâ-tahammül odanın köşe ve bucaklarında saçak olup yerlere yüzünü sürmek gibi...”

Resmî Yazışmalarda İlginç Gelenekler

Dilekçe, senet ve resmî yazışmalarda imza kabul edilmez, tatbik mühürü aranırdı. Resmî yazışmalarda madde ve yiyecek isimlerinin -ananeye uygun olarak- Arapça ve Farsça harflerle yazılması mecburiyeti vardı. Bu şekilde yazılmayan sened ve evrak muameleye konmazdı. Mesela: Ekmek, nan-ı aziz; et, gûşt; koyun eti, gûşt-u ganem; sığır eti, gûşt-u bagar; pirinç, erz; sadeyağ, revgan-ı sade; zeytinyağı, revgan-ı zeyt; don yağı, revgan-ı piyer; maden yağı, revgan-ı velevkin; pamuk ipliği, rişte-i pembe; yelken iğnesi, suzan-ı badeban vs.. şeklinde yazılmazsa alınamazdı.²¹³

Bahriye Kıyafetlerindeki Değişim ve Denetim

Osmanlı Bahriyesinin kıyafetlerinin esas unsurunu teşkil eden ceket (setre) ve pantolon giyimi 17 Haziran 1826'da Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin kurulmasıyla başlamıştır. Bu tarihten itibaren bahriye personelinin kıyafetindeki değişim şu şekildedir:

²¹² DMA, Şûrâ-yı Bahrî, Belge No:5-15a.

²¹³ Emin Yüce, *Meslek Hayatım*, s.100.

II. Mahmud Devri: Özellikle 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra bahriye kıyafetleri tamamen değiştirilmiştir. Buna göre;

Harp sınıfı güverte zabitleri için ortadaki iliklenmek üzere üç sıra altı düğmeli ve dik yakalı setre, aynı renkte pantolon ve yedi düğmeli nevresim kaput;

Silahendaz askerine, al çuhadan mintan ve pantolon;

Silahendaz Zabitlerine, al çuhadan yakalarıyla kolları sarı sırma ile işlenmiş mintan ve pantolon.

Bütün zabıt ve askerlerin başlarına mavi püsküllü Tunus fesi giydirilmiştir. Fesin içine başta düzgün durması için mukavvadan bir başlık konulmaktadır.

Resim: 9 Mekteb-i Bahriye-i Harbiye Sınıfı
Şakirdanı

Resim: 10 Mekteb-i Bahriye Tüccar Sınıfı
Talebeleri

Sultan Abdülmecid Devri: Abdülaziz'le birlikte orduya yeni bir düzen verilmeye başlanmıştır. Bu kıyafetlere de yansımış özellikle Tunus fesleri yerine aşağı kısmı enli yukarısı daha dar fesler kullanılmıştır. Püsküller biraz daha küçültülüp fesin tepesine, püskül ile fes arasına sarı madenden bir ferahi konulmuştur. Evvelki rütbe işaretleri 1853 tarihine kadar muhafaza edilmiş, Kırım Savaşı'ndan sonra setrenin armudi şekilde olan kol kapağı etrafına dikilmek üzere sırma şeritler kabul olunmuştur. Bu dönemdeki en mühim değişiklik zabıtlar için lacivert çuhadan iki önlü, iki sıralı ve en üstteki iliklenmeyen karşılıklı beş düğmeli ve açık yakalı setredir. Bu şekilde kahverengi

dik yakalı setre terk edilmiştir. Askerler içinde lacivert çuhadan bir önlü, iki sıralı düğmeli ve açık yakalı bir üstlük kabul edilmiş ve pantolonları üstünden bellerine kırmızı bir kuşak sarılmıştır. Önce yalnız yüzbaşından yukarı rütbedeki subaylara hususi olan iki kollu kılıç kayışı, sonradan bütün zabiteleri kapsamış yalnız kıdemli yüzbaşı rütbesine kadar olanların siyah, daha üst rütbedekilerin sırmalı kemer ve kılıç kayışı takmaları öngörülmüştür. Zabit ve erlerin yaz mevsiminde beyaz pantolon giymeleri de bu dönemdedir.

Abdülaziz Devri: Bahriye kıyafetlerinde mühim bir değişiklik yapılmamış, sadece feslerdeki ferahi kaldırılmış ve mavi püskül yerine siyah püskül kullanılmaya başlanmıştı. Subay ve er elbiseleri yine barutî çuha kumaştan yapılıyordu. Korvet kaptanı ve daha yukarı rütbedeki subayların setreleri çift önlü ve açık yakalı yapılıyor, sağkolağasına kadar küçük rütbelilerin setreleri ise çift önlü ve omuz hizasında itibaren soldan sağa iliklenir ve kapalı yakalı olurdu.

Resim: 11 Zırhlı Osmaniyeli Firkateyn-i Hümayunu Süvarisi Kaymakam Faik Bey

Resim: 12 Zırhlı Donanma-yı Hümayun Komodoru Ferik Mehmet Bey

II. Abdülhamid Devri: Subay ve er elbiseleri barutî veya siyah çuha kumaştan yapılmakta idi. Daha sonraları subaylar günlük elbise olarak setre yerine uzun ceket giymeye başlamışlardı. Rütbe işaretleri, kollarda en üstte kroslu sarı sırma şerit olmak üzere sarı ve beyaz sırma şeritden oluşuyordu. Bu devirde Gedikli Sınıfı'nın kurulması

sebebiyle, er kıyafetlerinde de rütbe ve sınıf işaretleri bakımından bazı değişiklikler yapılmıştı.²¹⁴

Bu dönemde personelin kılık ve kıyafetine hususi ehemmiyet verilmiş, buna dikkat etmeyenler cezalandırıldığı gibi uygunsuz hal ve durumlar bizzat II. Abdülhamid'e iletilmiştir. Özellikle feshanede üretilen yeşil ve kırmızı renkte fesler dururken askerin püskülleri kısa, siyah renkli fesleri giymesi büyük dikkat çekmiş ve bu durum II. Abdülhamid'e intikal ettirilerek, konuyla ilgili bir ferman yayınlanması talep edilmiştir.²¹⁵ Bununla da kalınmayarak bütün ikazlara rağmen bunları giymeye devam edenler olursa sadece onlar hakkında değil, komutanları hakkında da soruşturma açılacağı bildirilmiştir. Ayrıca Bahriye zabitlerinin ekserisi kılıcsız olarak dolaşmakta, yakası dürülmüş ceket giymekte, hatta sivil elbiseleriyle gezmekte oldukları görülmüş ve bunlardan tespit edilenler hakkında tembihte bulunulmuştur.²¹⁶

*Resim: 13 Erkan-ı Harbiye Reisi
Ferik Faik Paşa*

*Resim: 14 Bahriye İmalat Reisi ve
İnşaiye Mühendishanı*

Cidde'de görevli Bahr-i Ahmer Filosu kumandanının gündüzleri dahi gecelik entarisi ile dolaştığı ve emrindekilere şiddetli muamelede bulunduğu istihbar olunur. Bu hususun doğruluğu Bahriye idaresince

²¹⁴ Çoker, Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler, s.98.

²¹⁵ DMA, Mektûbî., Belge No:575/72-4.

²¹⁶ DMA, Mektûbî., Belge No:337/24.

teyit edildikten sonra sıfat-ı askeriyeğe uygun hareket etmesi konusunda kendisi uyarılmıştır.²¹⁷ Ayrıca gümrük kolcu kayıkları memurlarının giydikleri elbiselerinin bahriye harp sınıfı üniformasına benzediği gerekçesiyle bunun uygun olmadığı düşünülerek askerî üniformaya benzemeyen bir tarzda değiştirilmesi için emir verilmiştir. Bahriye zabıtine mahsus ceketin Bahriye Mektebi hademeleri, İdare-i Mahsusa vapurlarında çalışan kahveciler, emanetçiler ve lostralar ile Şirket-i Hayriye ve Haliç vapurlarında bulunan başıbozuk şahıslar tarafından giyilmesi yine uygun görülmemiş ve bunların ceketlerinin yakalarına bir alamet-i farika takmaları istenmiştir.²¹⁸

Resim: 15 Bahriye Mektebi Giriş Kapısı- Yıldız Albümü

²¹⁷ DMA, Mektûbî., Belge No:307/97.

²¹⁸ DMA, Mektûbî., Belge No:385/109.

BAHRİYE MEKTEBİ

Bahriye Mektebi 1770 Çeşme Deniz Savaşı'ndan itibaren bahriyeye asker ve zabıt yetiştirme gayreti neticesi kurulmuştur. İlk deniz hendesehanesi olarak bilinen okul Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın öncülüğünde Kasımpaşa'da tersane içerisinde Darağacı semtinde eski kadirgaların çekildiği gözlerden birinde faaliyete geçmiştir. Okulun kuruluşunda Baron Dö Tott ve Kämpel Mustafa Ağa'nın etkileri mühimdir. Mühendishane-i Bahr-i Hümayûn adı Tanzimat Fermanı sonrası Mekteb-i Fünun-ı Bahriye olarak değişecektir. Bahriye Mektebi 1852 yılına kadar farklı mekânlarda eğitimini sürdürmüş ise de bu tarihten itibaren tamamen Heybeliada'ya taşınmıştır.²¹⁹

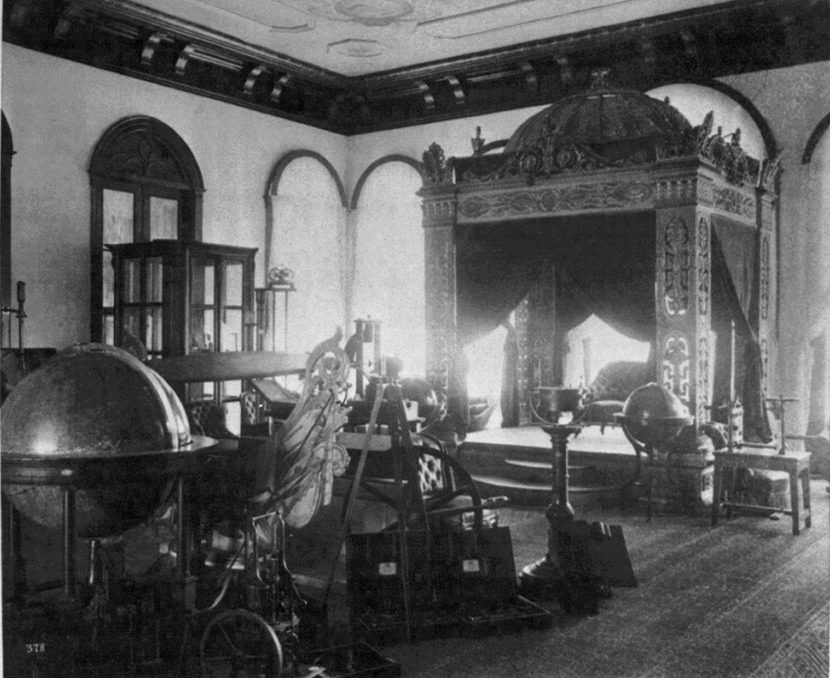
Padişahların Mektepte Talebeyi İmtihanı

Osmanlı padişahları içinde Heybeliada Bahriye Mektebi'ne en sık ziyarette bulunan Abdülmecid ve Abdülaziz olmuştur. Abdülmecid Takvim-i Vekâyi'de anlatılanlara göre değişik vesilelerle Bahriye Mektebi'ne gitmiştir. 31 Ekim 1848 tarihinde o dönem tersanede bulunan Bahriye Mektebi'ni ziyaret etmiş ve imtihanları izlemiştir. 1849 yılında Nil-i Şevket Kalyonu'nda yapılan imtihanlarda hazır bulunmuştur. 1851 yılında mektepte yapılan imtihanları izleyip talebeye mükâfatlar dağıtmıştır. 1852 ve 1856 yıllarında da Feyz-i Bari vapuru ile imtihanları izlemek üzere Heybeliada'ya gelmiştir. 20 Haziran 1852 tarihli Takvim-i Vekâyi gazetesi Abdülmecid'in Bahriye Mektebi'nde yapılacak imtihanları izlemek için Heybeliada'ya gidişini şu haberle vermektedir:²²⁰

“Mekteb-i Bahriye'de taallüm-i fünûn etmekte olan şakirdanın icra-yı usul-i imtihanîyyeleri zımnında mâh-ı mezkûrun on dördüncü cumaertesi günü (3 Haziran 1852) Feyz-i Bari vapur-ı Hümayûnu ile mezkûr adaya teşrif ettiği...”

²¹⁹ Rasim Ünlü, *Deniz Lisesi Tarihçesi*, DKK Yay., s.8.

²²⁰ Kenan Sayacı, *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, DKK Yay., s.40.

Resim: 16 Padişahların Bahriye Mektebini Ziyaretlerinde Oturdıkları Taht - Yıldız Albümü

Resim: 17 Bahriye Silah Endaz Taburu - Yıldız Albümü

Abdülaziz'de mektebe geldiğinde kapısının üzerinde Sultan Abdülmecid'in kendi el yazısıyla yazdığı "Rütbetü'l-ilm a'lel rütab" levhası bulunan Hünkâr Dairesi'ne geçer ve burada hazırlanan tahta otururdu. Tahtın etrafında yıldızlı sandalyeler ve bir yazı tahtası bulunmakta idi. Hareketli olan siyah tahta tahtanın bir tarafında Abdülaziz diğer tarafında ise talebe bulunur her ikisi de birbirlerinin yüzünü görmezdi. Abdülaziz müteharrik tahtaya soruyu yazar, tahta hareket ettirilir ve soru yazılı yüzü talebenin önüne gelirdi.²²¹

Yabancı devlet adamı ve askerlerin Osmanlı Devleti'ne yaptıkları ziyaretlerde uğradıkları yerlerden biri de Bahriye Mektebi'ydi. Burada muallimlerle görüşür, ders dinler ve okulu gezerlerdi. 31 Mart 1890 tarihinde İtalyan Velihtı Duk Donapil'in Batum'a doğru hareket ederek İstanbul'dan ayrılırken uğradığı en son ziyaret yeri Bahriye Mektebi olmuştur. Veliht Donapil'i taşıyan Fevaid Vapuru saat bir buçuk civarında mektep rıhtımına demir atmıştır. Maiyetinde mihmandarı Ahmed Ali Paşa ve Şefik Bey olduğu hâlde iskelede Mektep Nazırı Tayyar Paşa, ümera ve muallimîn tarafından karşılanmışlardır. Bu esnada bahriye Silah Endaz Efradı ve jandarmalar "tüfenk ile ifayı resm-i selam" etmişlerdir. Dönemin resmî gazetesi Ceride-i Bahriye'de bu ziyaret teferruatıyla haber yapılmıştır.

Misafir heyet mektep içine girerek dershaneleri ziyaret etmiş, girdikleri her dershane muallimler ve talebeler ile görüştükten sonra memnun bir hâlde binadan çıkarak bahçeye geçmiştir. Burada mektep talebeleri tarafından icra edilen tüfek, kılıç ve jimnastik talimlerini seyrettikten sonra koşulları ve diğer mekânları da ziyaret edip teşekkür ederek veda etmişlerdir. Filika ile saat iki buçuk civarında Büyükkada'ya geçmişler, arkalarından da Fevaid Vapuru, Büyükkada rıhtımına yanaşmıştır.²²²

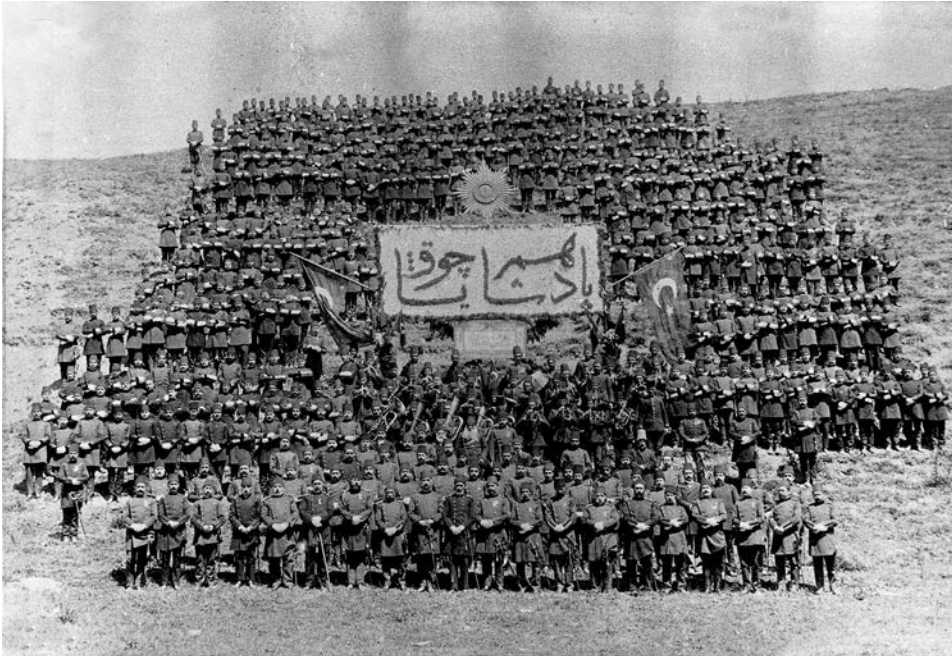
Bahriye Talebesine Kâğıthane'de Verilen Piknik

Her yıl Mayısın yedinci pazar günü geleneksel olarak Kağıthane'de Bahriye ve İdadi Mektebi talebesi ve muallimine, II. Abdülhamid tarafından ziyafet verilme âdeti başlatılmıştı. Ziyafete katılacak olanların isimleri önceden yazılarak Ser-kilârî-i Hazret-i Şehriyârîye

²²¹ Emin Yüce, Meslek Hayatım, s.76.

²²² Ceride-i Bahriye, No:22, 25 Şaban 1307.

gönderilirdi. Ferik İsmail Paşa tarafından organize edilen bu ziyafete Bahriye Mektebi yanında, İdadi ve Tüccar Kaptan Mektepleri talepleri de katılmakta idiler.²²³ İdare-i Mahsusa tarafından tahsis edilen Şahin Vapuru ile Heybeliada'dan Beşiktaş İskelesi'ne doğru hareket ederler. Buraya ulaştıklarında üç defa "Padişahım çok yaşa." sadalarıyla etrafı inlettikten sonra Cısr-i Cedid'de (Galata Köprüsü) İsmail Paşa tarafından karşılanırlar. Ardından kendilerine tahsis edilen iki adet vapura Mızıkâ-yı Hümâyûnun çaldığı selam havasıyla binerek Kâğıthane'ye doğru yol alırlar.

*Sultan Abdülhamid döneminde askerî okul talebe ve muallimleri.
Levhada "Padişahım çok yaşa" yazılıdır.*

Kâğıthane'de Matbah-ı Amire Müdürü Abduh Efendi ve iskelede bekleyen Sultaniye Yatı Mızıkâ Bölüğü tarafından karşılanırlar. Bu arada Mekteb-i Rüştîye-i Bahriye talebe ve muallimleri ise kendileri için ayrıca tahsis olunan bir Haliç vapuruyla Kasımpaşa'dan Kâğıthane'ye doğru hareket eder. Bütün talebe ve

²²³ DMA, Şûrâ-yı Bahrî, Belge No:489-248a.

muallimîn toplandıklarında Bahriye Mektebi Nazırı Tayyar Paşa bir konuşma yaparak Padişah II. Abdülhamid'in oradakilere selamını iletir. Talebe kendilerine takdim edilen ziyafet-i seniyyeden sonra akşam saat dokuza kadar türlü eğlence ve oyunlarla vakit geçirir. Akşam yemeği de yenildikten sonra mızıkla selam havasını çalar ve talebeler "Padişahım çok yaşa." naralarıyla etrafı inletir. Bundan sonra Bahriye Mektebi talebelerinden biri mektep nazırı, mullimîn ve diğer talebelerin huzurunda bir konuşma yapar. Bu konuşmanın ardından mızıkla takımının nağmeleri eşliğinde tekrar vapurlara binilerek Heybeliada'ya dönülür.²²⁴ Hazırlıkları bizzat yakından takip eden II. Abdülhamid saltanatta kaldığı sürede bu piknikleri devam ettirmiş tıpkı Yıldız iftarlarında olduğu gibi askerî mektep talebelelerine verdiği kıymeti sürekli ortaya koymuştur.

Ayios Nikolaos Kilisesi Cemaatinin Abdülhamid'e Duası

Rumî ayın yirmi dördüncü cuma ertesi günü saat dört buçuk civarında Heybeliada'da bulunan Ayios Nikolaos Rum Ortodoks Kilisesi'nin cemaati Yortu kutlamalarından sonra Bahriye Mektebi'ne gider. Kilisenin Rum Cemaati Heyet-i Ruhaniyyesi mektep kapısı önüne gelerek Türkçe olarak Abdülhamid'in ömrünün uzun olması için dua ederler. Bu durumdan padişahın da haberi olmuştur. Her yıl Yortu²²⁵ kutlamaları esnasında tekrarlanan bu dua merasiminin arkasında Abdülhamid'e sunulan şükran hisleri yatmaktadır. Ayios Nikolos Kilisesi patrik I.Samuil (Byzantios) hayatının son dört senesini yaşadığı ve 10 Mayıs 1775'te ölünce kilisenin altına gömüldüğü mezarın üstüne inşa edilmiştir. II. Abdülhamid zamanında (1894) büyük zelzelede oldukça harap olduğundan esaslı bir tamir görmüştür.²²⁶ Bu durum dönemin gazetesi Ceride-i Bahriye'de şu şekilde anlatılır:²²⁷

"Mâh-ı hâl-i Rûminin on dokuzuncu salı gününü Paskalya'nın üçüncü gününü olması hasebiyle Heybeliada'da kâin Rum teb'a-i sâdika-i şâhâne sâye-i âsâyiş vâye-i hazret-i pâdişâhide kemâl-i sükûn ve âdabla kiliselerinde icrâ-yı âyin eyledikten sonra ber mu'tâd Mekteb-i Bahriye-i şâhâne

²²⁴ Ceride-i Bahriye, No: 80.

²²⁵ Ceride-i Bahriye, No:129, 3 Zilkâde 1311.

²²⁶ DMA, Mektûbî, Belge No:1584-174.

²²⁷ Ceride-i Bahriye, No:129, 3 Zilkâde 1311.

pişgâhına gelerek pâdişâh-ı adl-i rehin ve şehriyâr-ı ma'delet-karin ve li ni'met-i bi minnetimiz veli nimet-i âlemyân efendimiz hazretlerinin iz diyâd-ı eyyâm-ı ömr ve âfiyet ve devâm-ı şukûh ve saltanat-ı seniyye-i hilâfet penâhileri için bir duâ-yı belîğ irâd edilmiş ve müteâkiben ahâli-i mevcude tarafından "Padişahım çok yaşa" duâ-yı vâcibu'l edâsı tekrâr alettekrar ref'-i bârgâh-ı ehadiyet kılmarak cümlesinin yerli yerine dağılmış olduğu makâm-ı âli-i nezâretpenâhiye Mekteb-i Bahriye nezâretinden mevrud jurnalden müstebân olmuştur."

Ceridede Heybeliada'da bulunan Rum teb'anın Paskalya'nın üçüncü günü kilisedeki ayini müteakip sükûnet içinde her yıl mutad olduğu şekliyle Heybeliada Bahriye Mektebi'nin girişine gelerek Padişah Sultan Hamid'in ömrünün uzun olması ve afiyette bulunması için dua ettikleri belirtilir.

Üç Aylarda Talebeye Seyahat İndirimi

Hicri takvime göre üç aylar denilen Recep, Şaban ve Ramazanda şimendifer, İdare-i Mahsûsa ve sair kumpanya vapurlarıyla memleketlerine gidecek talebelerin nakliye ücreti olarak yarım bilet ödemeleri âdet hâline gelerek uygulana gelmiştir.

Talebe, seyahatten evvel Bahriye Mektebi tarafından verilen ilmuhaberle İdare-i Mahsûsa vapurlarının uğrayacağı mahallere yarım bilet parası ödeyerek gidebilecektir. Ayrıca vapurların güzergâhı talebenin gideceği yere uygun değilse buraya giden kumpanyalara mensup vapurlara bu ilmuhaberlerle binebileceklerdir. Ancak İdare-i Mahsûsa'nın çalıştığı hatların çok az olması sebebiyle yarım ücret alınmasının talebe için bir fayda temin etmeyeceğinden dolayı seyahatlerin ücretsiz olması kararlaştırılmıştır. Bu durumun ecnebi vapur kumpanyalarıyla seyahat yapacak olan talebe arasında sızlanmaya neden olabileceği, bunlarında yine yarım bilet ücretiyle seyahat etmeye devam etmesi kararlaştırılmıştır.²²⁸

Bu seyahatler dolayısıyla 19 Nisan 1894 tarihinde Maliye Hazinesi tarafından kumpanyalara kırk bir bin dokuz yüz kırk beş kuruş verilmesi kararlaştırılarak Liman Dairesi veznesine kırk iki bin liralık bir çek gönderilmiştir. Artan elli beş kuruşla beraber altın farkı bulunan bin iki yüz altmış kuruş Liman Dairesi'nden tekrar geri istendiği görülür.²²⁹

²²⁸ DMA, Mektûbî, Belge No:655-50a.

²²⁹ DMA, Mektûbî, Belge No:867-2.

Bahriye Mektebi Personeline Verilen Nişanlar

Osmanlı Devleti'nde ilk madalyanın ihdası 1730 senesinde. Bu batıda kullanımından çok zaman sonraya rastlar. *Ferahî* adını taşıyan bu madalyalar altındı, nişanlar ise ilk olarak memuriyete mahsus olmak üzere II. Mahmud zamanında (1832) ihdas olunmuştur.²³⁰

Nişanların çıkarılması, form ve şekilleri, ne zaman takılabileceği ve hangi ölçütlerle kimlere verileceği Padişah Abdülmecid döneminden itibaren nizamnamelere bağlanmıştır.

Nişanlar önceleri irade-i seniyyelere bağlı olarak çıkarılmış, ardından nizamnamelerle desteklenerek yürürlüğe girmiş ve bu şekilde verilmeye başlanmıştır.²³¹ İlk nişanlar “ülâ, sâniye, sâlise, râbia” rüt-belerine mahsus olmak üzere dört çeşit ve mücevherli idi. Nişanlar ve madalyalar para darlığı yüzünden Kırım Harbi öncesinde Hicrî 1267 (M.1850–1851) senesinde sahiplerinden alınarak darphaneye teslim edilmiştir.²³² Zira Osmanlı Devleti'nde nişanlar nizamnamelerde yazılı olan kurallara sadık kalınarak dağıtılırken zamanla hak etmedikleri hâlde iltimas yoluyla bendegân, zadedgân takımına hatta bunların çok küçük yaştaki çocuklarına dahi verilmiştir. Bu şekilde nişan dağıtılması, nişan enflasyonuna sebep olmuş ve değerlerini de düşürmüştür.²³³

Nişanlar arasında en mühimlerinden biri ilme hizmet edenlere verilen “*Mecidî*” veya “*Nişân-ı Âli İmtiyaz*” dır ki devletin ilmi, mülki ve askerî menfaatlerine önemli hizmette bulunanlara verilmek üzere Sultan II. Abdülhamid'in 1876 senesine ait irade-i seniyyesiyle çıkarılmıştır.

İmtiyaz nişanı iki parça ile bir adet şemseden müteşekkildir. Bu nişanlar altından olup murassa ve her biri beşer şualı sekiz kısımdan oluşan ve ortası yüksek bir güneş şeklindedir. Nişanın göbek çemberi murassa olup ortası yeşil mineli ve bombelidir. Sultan Abdülhamid'in “*El-Gazî*” unvanlı tuğrası ve onun biraz altında “1295” tarihi okunmaktadır. Göbek çemberinin etrafında birer çerçeve içinde “*Hamiyet, Gayret, Şecaat ve Sadakat*” kelimeleri okunmaktadır. Nişân-ı

²³⁰ Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. Yay., İstanbul 1993, C.3, s. 694.

²³¹ Nejat Eralp, “Osmanlılarda Nişan ve Madalya”, *Türkler*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 684.

²³² Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 694.

²³³ Eralp, *Osmanlılarda Nişan ve Madalya*, s. 685.

Âli İmtiyaz beratı ile verilmiştir. Bu beratta hizmet ve liyakatin sebebi gösterilmiş, isim yerleri Hattı Hümayun ile süslenmiş, buna hak kazananlar İstanbul'da iseler padişah'ın huzurunda ve yine padişah kendi eli ile taşrada iseler kendisi ve oranın en büyük mülkiye memuru, resmi elbise giymiş oldukları hâlde, nişanın takılma merasimi yapılırdı.²³⁴

Matbaa-i Bahriye Müdürü Fuad Bey'e ve Bahriye Dairesi Ser Tercümanı Binbaşı Moiz Efendi ile Şirket-i Hamidiyye Direktörü Todoraki Efendi'ye dördüncü rütbelerden Mecidi Nişanı, 22 Temmuz 1890 tarihinde verilmiştir.²³⁵ Bu nişanları en çok alanların başında Bahriye Mektebi muallimleri gelmektedir. Özellikle bahriyenin gelişmesi için yazdıkları veya yabancı dilden çevirdikleri eserlerin önemine göre bu nişanla taltif edilmişlerdir. Mesela 29 Haziran 1905 tarihinde Mekteb-i Bahriye muallimlerinden Yüzbaşı Mehmed Ali ve Mülazım-ı Evvel Mehmed Raşid Efendiler *Müsellesât-ı Müsteviye ve Küreviye* adlı eserin tercüme ve telifindeki gayretlerini takdiren Beşinci Rütbe'den birer kıta Mecidi Nişânı ile taltif edilmişlerdir.²³⁶

II. Abdülhamid devrinde çıkarılan Ceride-i Bahriye'nin her sayısında "Nişan" başlığı altında o hafta kendisine bahriye nişanı verilenlerin isimleri yazılarak ilmî çalışma yapanların taltif edildiği görülür.

²³⁴ İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *Osmanlı Nişanları*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967, s. 26.

²³⁵ Ceride-i Bahriye, No:29, 5 Zilhicce 1307.

²³⁶ DMA, Mektûbî, Belge No:1566-34.

*Resim: 18 Taşkızak'ta Bir Geminin
Denize İndiriliş Merasimi-İmzasız (1906 Db)*

*Resim: 19 Selimiye Fırkateyninin
Denize İndirilişi 1902-Hüsnu Tengüz (1539 Db)*

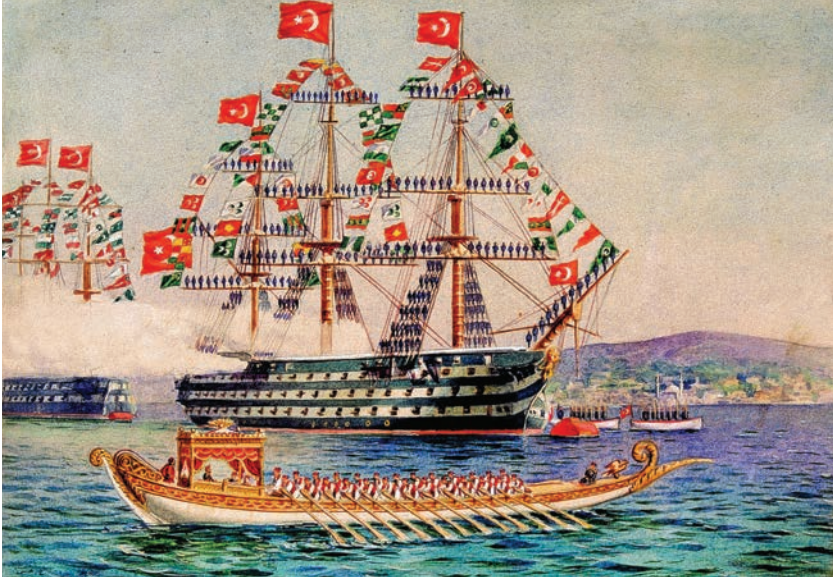
Resim: 20 Donanmanın Çanakkale'den İstanbul'a Dönüşü-Hüsni Tengüz-(563 Db)

Resim: 21 Sultan Abdülaziz'in Toulon'u Ziyareti-Euremond de Berard-1867 (527 b Db)

Resim: 22 Sultan Abdülaziz İngiltere'de İken Yapılan Merasim-Hüsni Tengüz (1147 Db)

Resim: 23 Sultan Abdülmecid'in Donanmayı Teftişi-1946-Hüsni Tengüz
(1003 B D.B)

Resim: 24 Kayzer Wilhelm II'nin Kudüs'ü Ziyareti-Emine Naciye Tevfik
(24 3143 DB)

Resim: 25 Heybeliada Bahriye Mektebi -1885-Hüsnü Tengüz (1110 Db)

Resim: 26 Bahriye Mektebi Heyeti-1948-Feyhaman Duran (1141 Db)

Resim: 27 Ders Çalışan Talebeler-1948-Feyhaman Duran(1142)

Resim: 28 Donanma Gecesi-1903-Mehmet Ruhi Arel (1626 Db)

Resim: 29 Mesudiye Gemisinde Top Talimi-Feyhaman Duran(1143 Db)

Resim: 30 Tophane Rıhtımı'nda Gemiler (2121 D.B)

Resim: 31 Dolmabahçe Önünde Bir Gemi-Mehmet Nuri (1173 Db)

Resim: 32 Sultan Yatı-1874-Thomas G. Dutton (2257 Db)

Resim: 33 Fethiye Kalyonuna Ait Arma. 1861 yılında Tersane-i Amire'de yapılmıştır.
Boyutlar: 80x184 cm. Beşiktaş Deniz Müzesi.

Resim: 34 Gemilerde Kullanılan Sultan Abdülmecid Devrine Ait Ahşap Oyma Kabartma,
Çiçekli Padişah Tuğrası. Boyutlar: 85x60 cm. Beşiktaş Deniz Müzesi.

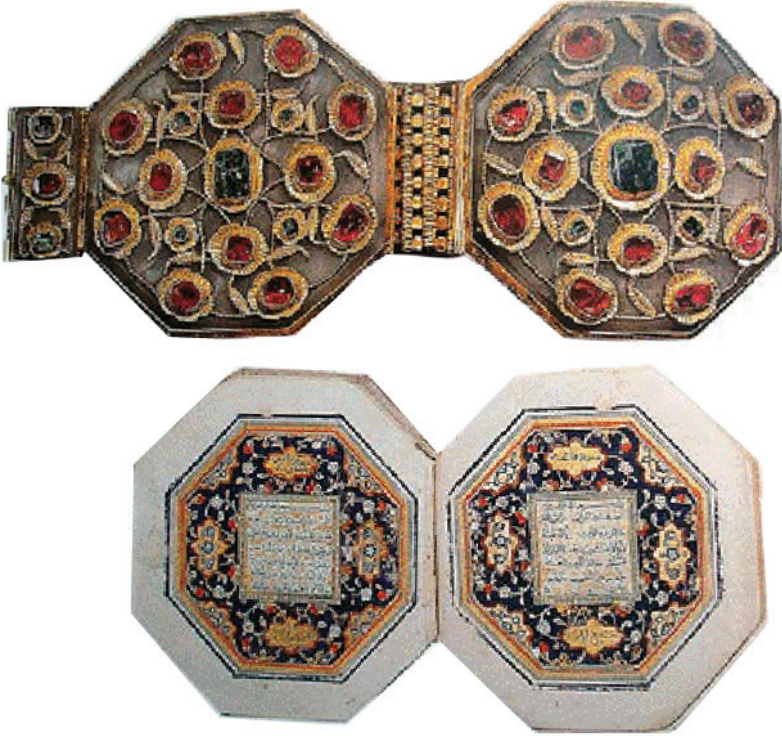
Resim: 35 Ertuğrul Yatına Ait Arma. Yekpare Oymalı Sancak, Mızrak, Balta, Tabanca, Top, Kılıç, Adalet Terazisi, Kornodan Oluşan Armanın Üzerinde Sultan Reşat'ın (1909-1918) Tuğrası Vardır. Boyutlar: 27x45 cm. Beşiktaş Deniz Müzesi.

Resim: 36 Sultan II. Abdülhamid Devrine Ait Tuğra. Oval, bombeli bordo zemin üzerine kabartma altın varaklıdır. Etrafı halat şeklinde kabartma bordürlü olup, üstten fiyonk şeklini almıştır. Boyutlar : 92x83 cm. Beşiktaş Deniz Müzesi.

Resim: 37 Karakuş- Albatros Gemi Baş Figürü. Şeref Resan Fırkateyni'ne aittir. Oyma-Kabartma ile 1830 Yılında Tersane-i Amire'de Yapılmıştır. Kanatları Açık, Yukarı Doğru Bakan Albatros Kuşudur. Yükseklik: 240 cm. Genişlik: 163 cm. Beşiktaş Deniz Müzesi.

Resim: 38

Resim: 39 Torpido Dayrektörü. Torpidoları geminin hedef, rota ve süratine göre ayarlamakta kullanılan Bir Nişan Aletidir. Beşiktaş Deniz Müzesi.

Resim: 40 Uskurlu Parakete. SüratMesa-fesi Ölçen Alettir. 1901 Yılında Tersane-i Amire'de Yapılmıştır. Beşiktaş Deniz Müzesi.

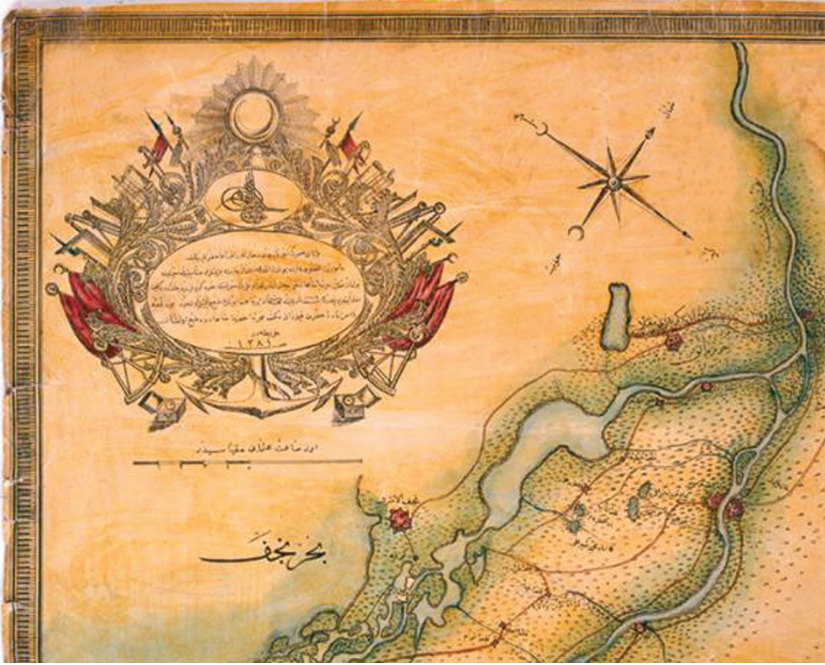
Resim: 41 Pusula. 1900 yılında Tersane-i Amire'de Mülazım İhsan Efendi Tarafından Yapılmıştır. Beşiktaş Deniz Müzesi

Resim: 42 Sultan Abdülaziz Tarafından Mesudiye Zırhlısına Hediye Edilen Mushaf-Beşiktaş Deniz Müzesi

*Resim: 43-44 Yalpa Müşiri. Geminin Yalpa Açısını Gösteren Alettir. Feth-i Büleml Korveti-
ne Aittir. 1892 Yılında Yapılmıştır. Beşiktaş Deniz Müzesi.*

*Resim: 45 1865 Yılında Bahriye Mektebi'nde Renkli Olarak Basılmış Haritadır. Sultan
Abdülaziz (1861-1876) Tuğralı Olup, 10 Saat Osmanlı Ölçeğinde, Harbiye Mektebi Hocası
Ali Bey Tarafından Çizilmiştir. Boyutlar : 55x134 Cm. Beşiktaş Deniz Müzesi.*

Resim: 46 Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa-İsmail Hakkı (580 Db.)

Resim: 47 Abdülhamid ve Abdülmecid Denizaltıları Tersane-i Amire'de-İsmail Hakkı (1170 Db)

Resim: 48 Mahmudiye Kalyonu-Ömer İbrahim (566 Db)

Resim: 49 İcraliye Zırhlı Korveti-İmzasız-(1183 Db)

Resim: 50 Tersane-i Amire-1949-Feyhaman Duran(529 Db)

Resim: 51 Hüdavendigar Kruvazörü Kızakta-Beşiktaş Deniz Müzesi

Resim: 52 Sultan V. Mehmet Reşat Bahriye Üniforması ile (648 D.B)

DONANMA VE GEMİLER

Abdülmecid'in Porstmouth'a Gönderdiği Fırkateynler

5 Ağustos 1850 tarihinde Abdülmecid'in iradesi ile Osmanlı donanmasından Şihab-ı Bahrî ve Mir'at-ı Zafer Fırkateynleri ile Sürâğ-ı Bahrî biriki filo hâlinde İstanbul'dan Akdeniz'e doğru seyahate çıkmıştır. Bugüne değin bu seyahat ve neticesinde ölen gemi personelinin hazin dramı ile alakalı kapsamlı bir bilimsel çalışma yapılmamış, geri dönemeyerek İngiltere'de vefat eden bahriye askerleri için II. Abdülhamid tarafından bir mezarlık yaptırılarak tarihe kayıt düşülmüştür. 1993 yılında da bu şehitliğin Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı tarafından restorasyonu yapılmıştır.

Bu seyahatin amacı gemi personelinin İngiltere ve Fransa'da seyir ve topçuluk eğitimleri almasıdır. Bu seyahate ait ilk kayıt Mir'at-ı Zafer Fırkateyni'ne ait seyir jurnalinde şu şekilde verilmektedir:²³⁷

“1266 senesi Ramazan-ı şerifinin 26. Pazar günü bâ-irade-i şâhâne Londra tarafına memur buyurulan gemilerden Mirât-ı Zafer Fırkateyni ve Sürâğ-ı Bahrî biriki ve Fransa taraflarında bulunan Tolon'a dahi Şihâb-ı Bahrî, Ramazan'ın 26. günü Tersane limanından kalkarak Kumkapı önlerinde demir atarak sekiz saat bekleyip buradan pazartesi gecesi saat bir buçuk sıralarında poyraz rüzgârıyla kalkıp demir yerine ulaşana kadar saat be saat hesap olunup bu cedvele kaydedilmiştir.”²³⁸

²³⁷ Mir'at-ı Zafer Seyir Jurnalı, Deniz Arşivi İhtisas Kütüphanesi El Yazmalar Bölümü'nde bulunmakta olup, sayfa numaraları sonradan verilmiştir. Toplam 135 varak olan defterin kapağında 1849 Yılında İngiltere'ye Giden Mir'at-ı Zafer Fırkateyni'nin Seyir Jurnalı yazmaktadır. Ancak bu yazı seyir jurnalinin kapağına sonradan yazılmış olup Mir'at-ı Zafer'in yola çıkış tarihi 5 Ağustos 1850'dir. 1851 yılı içinde de geri döndükleri göz önüne alınacak olursa 1849 yılının kapağa sehven bu şekilde yazıldığı anlaşılır. Halûk Şehsuvaroğlu, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler* adlı eserinde bu yolculuğun başlangıç tarihini “H.26 Ramazan 1266” olarak ifade etmesine rağmen konuyla ilgili makale başlığını “1849 yılında İki Harp Gemimizin İngiltere Ziyareti” olarak vermiştir. Halûk Şehsuvaroğlu, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, İstanbul 1965, 298-303.

²³⁸ 1849 Yılında İngiltere'ye Giden Mir'at-ı Zafer Fırkateyni'nin Seyir Jurnalı, s.1.

Bunlardan Şihab-ı Bahrî Fırkateyni Fransa'nın Tolon kentine, diğer birik ve fırkateyn ise İngiltere'nin güneyindeki Portsmouth liman kentine doğru hareket eder. İstanbul'dan hareketin ertesi günü Gelibolu'ya ulaşılır. Burada su, erzak ihtiyacı giderilerek yola devam edilir ve Çanakkale Boğazı geçilerek on iki gün sonra Malta limanına varılır. Limana girişte bütün zabıt ve neferlere temiz elbiseler giymiş, yelkenler aşağı indirilmiş, bahriye kanunları üzere limana demirledikten sonra nevbet musikisi çalınmış ve bir gün karantina usulünün yerine getirilmesi için pratika alınmıştır.²³⁹

Bu dönem İngiltere'nin hâkimiyetinde olan adadan Osmanlı gemileri 31 Ağustos 1850 sabahı Malta Limanı'ndan hareket etmişler, havaların güzel olmasıyla kısa sürede Tunus ile Sardunya Adası arasına gelmişlerdir. Şihab-ı Bahrî dönüş yolculuğunda tekrar birleşmek üzere buradan Fransa'nın tersanesi olan Tolon liman kentine yönelmiştir. Mir'at-ı Zafer ve Sürağ-ı Bahrî ise Malta'dan hareketin 25. gününde Septe Boğazı'na ulaşmış ve İngiltere'nin hâkimiyetinde bulunan boğazın Cebel-i İktar adı verilen limanında beş gün karantinada bekletilmişlerdir. Burada ticaret için bulunan Fas Müslümanlarından 20 kişi kayıklarla Mir'at-ı Zafer'e ziyarete gelmiş ve askerinin giydiği elbiseye bakarak personelin Müslüman olduğundan şüphe ederek İslamiyet'e dair sorular sormaya başlamışlardır. Bu esnada gemide okunan ezan üzerine herkesin namaza durduğunu görmüşler ardından bir hafızın Kur'an okumasıyla birlikte artık ikna olmuşlardır. 9 Ekim 1850 Salı günü buradan İngiltere adasına doğru hareket edilmiştir.²⁴⁰

Cebel-i İktar'dan ayrıldıktan yirmi gün sonra İngiltere adasının güney-batı sahillerine yaklaşmış burada bir kalagöz²⁴¹ alınarak İngilte-

²³⁹ Pratika Almak: Ulaştığı limana geminin patentasını vererek sıhî durumunun yolunda olduğuna ve dışarıya çıkabileceğine dair limandaki karantina idaresinden yetki almak. *Kâmûs-ı Bahrî*, s.102.

²⁴⁰ *Şihab-ı Bahrî Süvarisi Mustafa Beyin İngiltere Canibine Hıyn-ı Azimetimizi Tahkikata Dair Risale*, 1704, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, s.1-3. 1704 yılında bu risaleyi kaleme alan Süvari Mustafa Bey, Şihab-ı Bahrî'de değil Mir'at-ı Zafer fırkateyninde vazife yapmış olup verilen bilgiler Mir'at-ı Zafer'e aittir. Sehven risalenin adı Mir'at-ı Zafer yerine Şihab-ı Bahrî olarak yazılmıştır. Süvari Mustafa Bey, bu risalede yol güzergâhının yanında uğranılan limanlar, uygulanan merasim kuralları ve İngiliz tersanesi ve donanması hakkında bilgiler sunmaktadır.

²⁴¹ Kalagöz: Boğazlarda, nehirlerde, limanlarda, sığılık olan geçitlerde meskûn ve tehlikeli kanallarda gemilerin selamet içinde seyretmeleri için yol gösteren rehberdir. *Kâmûs-ı Bahrî*, s.312.

re ile Fransa arasında bulunan ve “İngiliz Kanal” denilen gayet muhataralı ve her altı saatte bir med-cezir olan mahalden duman ve sisler içinden geçerek Portsmouth’a ulaşılmıştır. Durum bir yazı ile Osmanlı’nın İngiltere Maslahatgüzarı Kabulî Efendi’ye bildirilmiştir. Gemiler Portsmouth limanının üç buçuk mil açığında Wight Adası’na demirlemişlerdir. Her iki geminin süvarisi alay elbiselerini giyerek limanda bulunan admiralin ziyaretine gitmişlerdir. Admiral, yapılan görüşmede iki gün sonra kraliçenin buradan geçerek Londra’ya gideceğini bildirmiştir. Gemi süvarileri vakit geçirmeden hazırlıklara başlamış, bahriye askeri temiz elbiseler giyerek alay sancaklarını²⁴² hazırlamıştır. Portsmouth’a gelişin üçüncü gününde kraliçenin vapuru Osmanlı gemilerinin yanından geçerken yapılan merasim töreni kraliçeyi o kadar memnun etmiştir ki Portsmouth Admirali gemi süvarilerini teşekkür etmeye gelmiştir. Admiral, Süvari Mustafa ve Mehmed Beylere hitaben yaptığı konuşmada İngiliz tersane ve gemilerinden istedikleri gibi istifade edebileceklerini bildirmiştir. Akşam süvariler onuruna verdiği yemeğe Osmanlı Devleti adına iki kaptan ile dört zabıt katılmış ve yemeğin yenildiği odanın kapısına ay-yıldızlı Osmanlı sancağı ile kraliçenin kendine mahsus bandırası asılmıştır.²⁴³

Resim: 53 Porstmouth Limanı

²⁴² Alay Sancağı: Resmî ve dinî günlerde gemilerin direkleri arasında baştan kıça kadar uzanan savlo üzerinde açılan genel işaret sancaklarıdır. *Kâmûs-ı Bahrî*, s.20.

²⁴³ *İngiltere Canibine Hıyn-ı Azîmetimizi Tahkikata Dair Risale*, s.4.

Burada kaldıkları süre içinde gemiler İngiliz idareci ve halkının büyük bir ilgisiyle karşılaşmıştır. Mir'at-ı Zafer Fırkateyni Süvarisi Mustafa Bey, kendilerine gösterilen ilgiyi anlatırken o bölgeye 100 mil mesafeden gemileri aileleriyle görmeye gelen ahalden, İngiltere Hariciye Nazırı tarafından her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için mihmandar olarak gönderilen kaptandan bahsetmektedir. Kaptan, “*Devlet-i Aliyye gemileri bizim limanlarımızda bulunduğu müddetçe tersanece her ne icap ederse sıkıntıya düşmemeleri için tedarik edileceğini, memleketin her bir mahallinin gezdirilip ikramda kusur edilmeyeceğini*” bildirmiştir. Asakir-i Şahaneye İngiliz usulü top talimi öğretmek için üç ambarlı gemiden bir topçu başı getirilmiş, İngiltere'nin havasının kışın soğuk olacağı gerekçesiyle askere birer çift fanila dağıtılmış ve gemilere her gün taze sebze ve et gönderilmiştir.²⁴⁴ Bunda Osmanlı gemilerinin özellikle kraliçenin gemisiyle karşılaştıklarında uygulanması gereken merasim kaidelerine titiz bir surette riayet etmeleri ve gemi mürettebatının limanda bulunan süre içinde yerel idareciler ve ahali ile iyi ilişkiler kurmuş olmalarının da mühim rolü olmuştur. Dönemin İngiliz gazeteleri Türk gemilerinin, zabıt ve deniz erlerinin Portsmouth'a çıktıklarında nasıl ilgi odağı olduklarını şu şekilde yansıtmaktadır:

“Portsmouth limanında bulunan iki Türk Fırkateyninin subayları geçen hafta Sir Godfrey Webster'in rehberliğinde, Portsmouth Tersanesi ve Clarence Kızakhanesinin hemen bütün bölümlerini ziyaret etmiş bulunmaktadır. Kaptanın haricinde tümünün üniformaları İngilizlerden kopya edilmiş olup koyu lacivert setre, mavi pantolon, kemer ve kılıçtan oluşmaktadır. Bunların deniz erleri de sık sık karaya çıkmışlardır. Tümünde mavi pantolon ve kahverengi ceketten oluşan üniformaları yine kısmen İngiliz modasına uygun giymiş olup, bu onları özgün görünümlerinden yoksun bırakmaktadır. Bunların karada hatırı sayılır miktarda para harcadıkları gözlemlenmiştir.”

Bu yazının çıkmış olduğu gazetenin bir Londra gazetesi olması Türk gemilerinin bölgede nasıl bir ilgi odağı oluşturduğunun göstergesidir. Ancak belli ki Tanzimat sonrası yeni giyim anlayışı, levent giysileri giymiş Türk gemicileri görme beklentisi içinde kıyıya dolmuş olan İngilizleri hayal kırıklığına uğratmıştır. Yazının devamında, Türklerin erzak alışverişi yaptıkları, gemileri ziyaret etmek isteyen İngilizlere çok nazik davrandıkları, ancak cuma ve cumartesi günlerini dinî inançları

²⁴⁴ İngiltere Canibine Hıyn-ı Azîmetimizi Tahkikata Dâir Risale, s.5.

sebebiyle ibadete ayırdıkları ve bu günlerde ziyaretçi kabul etmedikleri belirtilmektedir.²⁴⁵

Portsmouth Limanı'nda kalınan süre içinde her iki gemiden de birçok bahriye askerinin vefat ettiği görülür. Bu konu ile ilgili yaygın kanaat deniz erlerinin salgın bir hastalık neticesinde öldüğüdür. Ancak seyahat dönüşü Mir'at-ı Zafer Süvarisi Mustafa Bey hazırladığı risalede şu bilgileri verir: “*Asakir-i şahaneden bazıları mahal-i mezburun havasıyla imtizac edemediğinden hastalanmış ise de Portsmouth Limanı'nda vaki bahriye hastanesine çıkarılarak bi't-tedavi ahz olunarak, vefat edenler hastahane-i mezkure kurbunda verilmiş olan arsaya defnolunmuşlardır.*”²⁴⁶ Bu ifadeler konuyla ilgili olarak yaptığı araştırmada salgın hastalık olabileceği görüşünü ortaya atan iddiayı zayıflatır. Zira burada kalınan süre içinde kış mevsimi geçirilmiş; gemide kalan askerlere ilk geldiklerinde İngilizler tarafından kışlık giyecek dağıtılarak ve kışın sert geçeceği ikaz edilmiştir. Gemide kalan mürettebat, sobalarla ısınmaktadır. İki gemiden 23 Türk denizcisinin vefat ettiği bu olayın salgın hastalıktan olabileceği görüşü ise şu şekildedir:

Bu dönemde Gosport ve karşı kıyıda yer alan Portsmouth'daki sağlık şartları son derece kötüdür. Örneğin 1849 yazında Portsmouth'da baş gösteren bir kolera salgını, bini aşkın kişinin hayatına mal olmuştur. Kanalizasyon sisteminden yoksun, dok işçilerinin üst üste yığılarak yaşadığı sağlıksız mahallelerde, altyapı çalışmaları ancak 1854'ten sonra başlatılabilmektedir. Kolera veya benzeri bir salgın hastalığın 1850-1851'de Gosport'a da sıçramış olması akla yakındır. Haslar hastanesi defin kayıtları içinde Türk denizcilerinin adlarına rastlanmamaktadır. Gerek gemilerin seyir defterlerinin, gerekse hastanenin hasta yatış kayıtlarının bu konuya bir açıklık getireceğini göstermektedir.²⁴⁷

Portsmouth Limanı'nda Ölen Bahriye Askerleri

Salgın hastalığa Portsmouth'ta kalınan süre içerisinde bulaşma ihtimali üzerinde durulacak olursa öncelikle yine Mir'at-ı Zafer Fırkateyni süvarisi Mustafa Bey'in hazırladığı risaleye bakmak gerekecektir. Mustafa Bey risalede İngiltere'de buldukları günlerden bahsederken

²⁴⁵ Zeynep Aygen, “İngiltere’de Bir Türk Kenti, Gosport’ta Osmanlı İzleri”, *Tophumsal Tarih*, S.129, Eylül 2004, s.37-38.

²⁴⁶ *İngiltere Canibine Hıyn-ı Azimetimizi Tahkikata Dair Risale*, s.5.

²⁴⁷ Aygen, İngiltere’de Bir Türk Kenti, Gosport’ta Osmanlı İzleri, s.37.

Portsmouth'un karşı sahilinde bulunan Gosport limanındaki hastaneden bahseder. Bu hastane aynı zamanda bahriye askerlerimizin tedavi gördüğü yerdir.

*Gosport tarafında asakir-i bahriye için büyük bir hastane ve ittisalinde eczanesiyle teşrihhanesi ve şifahanesi olarak etrafı güzel bahçe ve bir tarafında dahi kilise ve hizmetçileri kadın idiğinden edeb yerinde illeti olanlar ayrıca koğuşa konup erkek bakarak küsuruna kadınlar hizmet etmekte ve hastalardan içiceleri dahi pazar günleri kiliseye ve bahçeye gidip gezmekte bulunmuş ve asakir-i bahriye-i şahane mezkûr hastanede ayrıca bir koğuşa konup bir hekim ile üç kadın hizmetçi tayin olunmuştur.*²⁴⁸

Bu bilgiler haricinde Mustafa Bey'in hazırladığı risalede herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Seyir jurnalinde ise Portsmouth Limanı'nda demirli iken vefat eden deniz erleri için şu kayıtlar yer almaktadır:

“30 Kasım 1850: İngiliz hastahanesinde bulunan neferlerden biri vefat ettiğinden bir miktar asker çıkarılarak müteveffa o mahalde defnedildi.

1 Aralık 1850: Portsmouth Limanı, harp âlâtı silinip toplar lostra edildi, asâkir-i bahriyeye top, tüfek, kılıç talimi yaptırıldı, İngiliz hastahanesinde bulunan neferlerden biri vefat ettiğinden bir miktar asker çıkarılarak hastahaneye gidildi müteveffa o mahalde defnedildi.

12 Şubat 1851: Musika bölüğünden bir çavuş çoktan beri hasta olduğundan eceliyle vefat etti, yıkayıp kefenlendi ve namazı kılınıp defnedildi.

25 Şubat 1851: Bir nefer İngiliz hastahanesinde çoktan beri hasta olmakla eceliyle vefat etti, yıkandı, kefenlendi namazı kılınıp defnedildi.

8 Mart 1851: İngiliz hastahanesinden iki nefer eceliyle vefat etti, yıkandı, kefenlendi namazı kılınıp defnedildi.

9 Mart 1851: Portsmouth Limanı, harp âlâtı silinip toplar lostra edildi, asâkir-i bahriyeye top ve tüfek talimi yaptırıldı, hastahannede bir nefer çoktan beri yatar hasta olmakla kendi eceli ile vefat etti, defnedildi, mahal-i mezbûr ahali ve subayları aileleri ile gemiye gelip gezdi.

13 Mart 1851: Portsmouth Limanı, harp âlâtı silinip toplar lostra edildi, asâkir-i bahriyeye top ve tüfek talimi yaptırıldı, bir nefer çoktan

²⁴⁸ İngiltere Canibine Hıyn-ı Azîmetimizi Tahkikata Dair Risale, s.9.

beri yatar hasta olmakla kendi eceli ile vefat etti, yıkandı kefenlendi namazı kılınıp defnedildi, mahal-i mezbûr ahalisi ve subayları aileleri ile gemiye gelip gezdi.

1 Nisan 1851: Sürâğ-ı Bahrî Biriki süvarisi Mehmed Kapudanın cenazesini kaldırmak için gemilerden üçer filikalara bölüklerden birer miktar neferle, bütün subaylar temiz elbiselerini giyerek filikalar bir filo olarak süvari bey ve Mustafa Kapudan beraberce mahal-i mezbura ihraç olunup kapudanın cenazesi güzelce yıkandı ve kefenlendi ve namazı kılınarak söz konusu mahalle defnedildi.

10 Nisan 1851: Portsmouth Limanı, harp silahları silinip toplar lostra edildi, askerin gece yıkadığı çamaşırları armaya kaldırılıp gemi temizlendi, hastahane de bulunan hastalardan Sürâğ-ı Bahrî takımından bir nefer vefat ettiğinden gemilerden bir miktar subay ve neferler dışarıya gidip mahal-i mezburda defnedilip döndüler.

21 Nisan 1851: Mülazım Ömer Ağa da üç neferle beraber merhum Mehmed Kapudan'ın mezarına yaş dikmek için kabristana gidip taşları dikip gemiye döndü.

23 Nisan 1851: Harp silahları silinip toplar lostra edildi, bando neferatından Oflu Ahmed nefer gemi hastahanesinde vefat ederek gemide yıkanıp kefenlenip namazı kılınarak bir miktar subay ve nefer ile beraber mahal-i mezbûra çıkarılarak kabristana defnedildi.

24 Nisan 1851: Gemi hastahanesinde hasta olan II. Bölük'ten Hemşinli Hüseyin Onbaşı vefat ederek gemide yıkanıp kefenlenip namazı kılınarak bir miktar subay ve nefer ile beraber mahal-i mezbûra çıkarılarak defnedildi.

25 Nisan 1851: II. Bölük neferatından Trabzonlu Kamil nefer gemi hastahanesinde hasta bulunduğu için eceliyle vefat etti, gemide yıkanıp kefenlenip namazı kılınarak bir miktar subay ve nefer ile beraber dışarıya gönderilerek kabristana defnedildi.

29 Nisan 1851: Gemide tabib bulunmadığından Sürâğ-ı Bahrî eczacısı gelip hastaları vizite etti, gemi hastahanesinde bulunan hastalardan II. Bölük neferlerinden Hasan nefer eceliyle öldüğünden gemide yıkanıp kefenlenip namazı kılınarak bir miktar subay ve nefer ile beraber dışarıya gönderilerek kabristana defnedildi.²⁴⁹

²⁴⁹ *Mir'at-ı Zafer Fırkateyni'nin Seyir Jurnalı*, s. 48, 67, 70, 73, 74, 79, 81, 84, 85, 86.

Sevir Jurnalindeki kayıtlarda görüldüğü üzere Haslar Hastanesinde vefat eden deniz erlerinin durumu ile alakalı olarak herhangi bir salgın hastalık kaydına rastlanılmamıştır. Ayrıca hemen hemen her gün gemiye İngilizler tarafından yapılan ziyaretler, gemi personelinin Portsmouth, Gosport ve Londra'da rahatça gezebilmesi, gemilerin İngiltere'de kaldıkları süre içinde bir salgın hastalık ihtimaliyle karantinahaneye alınmaması salgın hastalık ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

Abdülaziz'in Zırhlı Gemi Merakının Sebepleri

Sultan Abdülaziz'in şehzadeliği döneminde gemilerde zırh yeni kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle top mermisinin icadından sonra topun ahşap gemilerdeki tahrip kuvveti, zırhın önemine inanan birçok teknik adamı haklı çıkarmıştır. Mermi ateşinin zırhsız gemilerde meydana getirdiği tahribat, 1853 Sinop Baskını'nda açıkça görülmüştür. Yedi fırkateyn, iki korvet ve iki stimli gemiden mürekkep Türk filosu Sinop'ta demirlemiş olarak yatarken altı yelkenli hat gemisi ve üç stimli gemiden mürekkep daha kuvvetli bir Rus filosunun hücumuna maruz kalmıştır. Mermi atan toplarla donatılmış Rus gemileri, nispeten az zarar gören bir stim gemisi müstesna, diğer Türk gemilerini kısa bir sürede tahrip etmiştir. Böylece Sinop'ta yok olan Osmanlı donanması bütün dünyanın dikkatini topun tahrip gücüne ve zırhın önemine çevirmiştir.²⁵⁰ Bu olay sonrası İngiliz ve Fransızlar, Osmanlı Devleti lehine savaşa girmiş ve 28 Aralık 1854 tarihinde III. Napolyon beş adet zırhlı monitör gemisi inşasına karar vermiştir. Bunu sekiz gemi siparişiyle İngiltere izlemiştir. 1855 Kırım Savaşı'nda Fransa'nın yeni zırhlı monitörlerinden Devastation, Love ve Tonnante, Dinyeper Nehri girişini müdafaa eden Kılburun İstihkâmı'na karşı yapılan harekâta katılarak Rus istihkâmlarının 900 mil yakınına kadar sokulmuşlardır.²⁵¹ Burada zırh, eski usul kaval topuna karşı kesin bir zafer kazanmış, her ne kadar zırhlılar isabet almışlar ise de top mazgallarından giren üç merminin yaptığı cüz'i tahribat hariç mühim hasar olmamıştır.²⁵²

²⁵⁰ Fikret Gövül, Savaş Gemileri Tarihçesi, Deniz Basımevi, İstanbul 1948, s.3.

²⁵¹ H.W.Wilson, Zırh Devrinde Deniz Muharebeleri, Çev. Lütü Çekiç, Deniz Matbaası, İstanbul 1937, s.2.

²⁵² Gövül, Savaş Gemileri Tarihçesi, s.2.

Bu olaylar esnasında henüz genç bir şehzade olan Abdülaziz, savaş gemilerinin artık rüzgâr, akıntı ve med-cezir gibi insan iradesi dışındaki kuvvetlere bağlı olarak seyretmekten çok, seyr-ü sefer ve insan iradesine tâbi olarak kullanılacağına farkına varmıştır.²⁵³ Zaten çocukluğundan beri kürek çekmeye ve su sporlarına olan düşkünlüğü herkesçe bilinir. Hatta hayal ettiği gemilerin maketlerini dahi kendisi yapar.²⁵⁴ Sultan Abdülaziz, cülusunun daha ilk günlerden itibaren Sultan Abdülmecid'in yumuşak ve hassas yapısının aksine daha sert ve kararlı bir tutum sergileyerek yeni bir donanma kurma konusunda Babıâli ile ihtilafa düşmekten çekinmez.²⁵⁵ Ayrıca Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa, Abdülaziz'in bu kararlı tavrı karşısında "...önce mülkiye ve maliyeyi islah edelim sonra bunlardan kazanılan para ile donanma islahına geçelim." şeklinde itiraz edince sultan, şu cevabı verir: "Devr-i Abdülmecid-i Hani'de kadınların sefahati için bu kadar istikrazlar akd olundu. Şimdi devletin selameti için lüzum görülen esliha ve eshab-ı saireyi tedarik üzere istikraz olunmaz mı?"²⁵⁶

Zırhlı gemi siparişi düşüncesinin Abdülaziz'in zihninde yer etmesinde Vesim Paşa'nın büyük tesiri olduğu muhakkaktır. 1850 yılında İngiltere'ye giden Vesim Paşa İngiliz bahriye filo manevralarında bulunarak diploma almış ve topçu muallimi olarak yurda dönmüştür. Temmuz 1857'de Abdülaziz'in özel yatı olan Peyk-i Şeref süvariliğine tayin edilmiştir. Namuslu, âlicenap ve itikadı sağlam birisi olan Vesim Paşa, sultanın itimadını kazanarak 1862 yılından itibaren İngiltere'ye zırhlı fırkateynlerin siparişlerinin verilmesini sağlamıştır.²⁵⁷ Bunlar şu şekildedir:²⁵⁸

²⁵³ Afif Büyüktuğrul, Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması, C.3, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1983, s.52.

²⁵⁴ Süleyman Kocabaş, Sultan Abdülaziz ve I.Meşrutiyet, Vatan Yay., İstanbul 2001, s.11.

²⁵⁵ Babıâli'nin yeni bir donanmanın ülkeye getireceği sıkıntılar hususunda sultan üzerindeki bütün girişimleri sonuçsuz kalacak, batılı yazar ve tarihçiler tarafından Abdülaziz *Dolmabahçe Çılgını* olarak anılacaktır. Yavuz, Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar, s.79.

²⁵⁶ Ahmed Cevdet Paşa, Mâ'rûzat, Yay. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yay., İstanbul 1974, s. 53.

²⁵⁷ Zihniye Özçetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Son Asır Bahriye Nazırları (1840-1921)*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Mezuniyet Tezi, İstanbul 1949, s.11-12.

²⁵⁸ Langensiepen- Güleriyüz, 1828-1923 Osmanlı Donanması, s. 89-94.

Zırhlı Fırkateynler	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Osmaniye	1862	İngiltere	R. Naiper-son
Aziziye	1862	İngiltere	R. Naiper-son
Orhaniye	1862	İngiltere	R. Naiper-son
Mahmudiye	1863	İngiltere	Thames Iron Works
Fatih	1864	İngiltere	Thames Iron Works
Fettah	1864	Osmanlı Devleti	Tersane-i Amire
Asar-ı Tevfik	1865	Fransa	SA des Forgas et Chantiers

Bir taraftan yeni zırhlıların birbiri ardınca siparişi verilirken diğer taraftan da Osmanlı modernleşmesi için bu dönem mühim bir misal olarak kabul edilen Mısır'a yön çevrilmişti. Abdülaziz, 3 Nisan 1863 tarihinde Mısır'a maiyetinin ısrarları neticesi bir geziye başladı. Sultanın hocalarından olup bu gezide ona refakat eden L.Gardey'e göre Osmanlı Devleti'nin bu geziye önem vermesinin sebebi *Mısır'ın bu dönemde Batı'nın ilerleme fikrini en iyi benimsemiş doğu diyarı olarak bilinmesinden ileri gelmekte* idi.²⁵⁹ Bu sırada Mısır tahtına yeni geçen İsmail Paşa, Mehmed Ali Paşa'nın torunu ve İbrahim Paşa'nın oğluydu. Padişaha saygısını sunmak için İstanbul'a geldiğinde Abdülaziz'i Mısır'ı ziyarete davet etmişti.²⁶⁰ Âli Paşa hünkârın seyahate meylini sezmiş, hatta fırsat buldukça onu teşvik bile etmişti.²⁶¹ Gerçekte Abdülaziz'de Mehmed Ali Paşa isyanından beri âdeta ayrı bir hükümet hâlini almaya başlayan bu Osmanlı vilayetine giderek Mısır'ın İstanbul'a bağlılığını kuvvetlendirmek²⁶² ve yirmi sene önceki bir çekişmenin hiçbir mana ifade etmediğini ortaya koymak istiyordu.²⁶³ Bunda kısmen de olsa başarılı olan Abdülaziz'in Mısır seyahati, padişahın son derece süratle kurmaya çalıştığı yeni zırhlı donanma için de olumlu sonuçlar vermişti. Gelişen ilişkiler neticesinde Mısır Hidivliği, Fransa'ya sipariş verdiği özellikle korvet türü gemileri teslim almayarak Osmanlı donanmasına

²⁵⁹ L. Gardey, *Voyage du Sultan Abd-ul Aziz de Stamboul au Caire*, Paris 1865, s.XXIX.

²⁶⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.7, TTK Yay., Ankara 1962, s.40.

²⁶¹ A. Kemali Aksüt, *Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1944, s.3.

²⁶² İ. Hakkı Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.4, Türkiye Yay., İstanbul 1972, s.204.

²⁶³ Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, C.3-4, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994, s.442; Abdülaziz'in bu gezisi hakkında bkz: Şakir Batmaz, "Abdülaziz ve Boğaz'da Marş Okuyan Ermeni Çocukları", *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, C.4, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri 2007, s.353-371.

devretmiştir. 1868 yılında Osmanlı donanmasına katılan Asar-ı Tevfik Fırkateyni, İbrahimiye adı ile Mısır Hidivliğince Fransa'ya sipariş edilmiş olan gemilerdendir. 1865 yılından itibaren Abdülaziz'in sipariş verdiği zırhlı fırkateynler Osmanlı donanmasına katılmaya başlamıştır. Bunlardan Fettah Zırhlısı, 23 Ağustos 1865 tarihinde henüz Tersane-i Amire'de tezgâhta iken iptal edilmiş, İngiltere'ye sipariş verilen Fatih Zırhlısı ise denize indirildiği 10 Ocak 1867 tarihinde Prusya tarafından satın alınmıştır. Tersane-i Amire'nin mevcut yapısı dikkate alınmadan siparişi verilen Fettah'ın, daha kızakta iken iptal edilmesi, Fatih'in ise yeterli bütçe ayrılamadığı için teslim alınamaması ilk sipariş gemiler için yeterince malî ve teknik çalışmanın yapılmadığını ortaya koyar. 1866 yılından itibaren üç direkli zırhla kaplanmış harp gemilerinden olan zırhlı korvetler, fırkateynlerden biraz daha küçük olup Abdülaziz devrinde oluşturulan zırhlı filo projesine uygun olarak Avrupa'daki gemi yapım firmalarına ve Tersane-i Amire'ye on bir adet sipariş verilmiştir. Bunlar şu şekildedir:²⁶⁴

Zırhlı Korvetler	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Asar-ı Şevket	1866	Fransa	SA der Forges et Chantiers dela Mediterrane Laseyne
Necm-i Şevket	1866	Fransa	SA der Forges et Chantiers dela Mediterrane Laseyne
Avnillah	1867	İngiltere	Thames Iron Work
Muinü'z-Zafer	1867	İngiltere	Thames Iron Work
Feth-i Bülent	1867	İngiltere	Thames Iron Work
Lütf-i Celil	1867	Fransa	SA des Chantiers et Ateliers dela Giron de Bordeaux
Hıfzı'r-Rahman	1867	Fransa	SA des Chantiers et Ateliers dela Giron de Bordeaux
Mukaddime-i Hayr	1868	Osmanlı	Tersane-i Amire
İclaliye	1868	Fransa	SA Stabilimento Tecnico Triestino, San Rocca
Peyk-i Şeref	1874	İngiltere	Samuda-son
Burc-ı Zafer	1874	İngiltere	Samuda-son

²⁶⁴ Langensiepen-Güteryüz, 1828–1923 Osmanlı Donanması, s.106-116.

Bu korvetlerden 1874 yılında İngiltere'ye sipariş verilen Peyk-i Şeref ve Burc-ı Zafer muhtemelen Osmanlı Devleti tarafından gerekli paranın ödenmemesinden dolayı 13 Şubat 1878 tarihinde İngiliz hükümetince satın alınarak Kraliyet donanmasına iltihak edilmişlerdir. Âli Paşa'nın gayretleriyle Asar-ı Şevket, Necm-i Şevket ve İclaliye Zırhlı Korvetleri Mısır Hidivliği tarafından *Kahire*, *Muzaffer* ve *İclaliye* isimleriyle Fransa'ya sipariş verilmiş iken 1868 yılında Osmanlı donanmasına devredilerek İstanbul'a doğru yola çıkmışlardır. Birbiri ardına sipariş verilen zırhlı gemiler içinde özellikle Tuna Nehri'nde vazife yapan zırhlı dubalar da (nehir monitörleri) ihmal edilmemiştir. Hafif silahlarla teçhiz edilmiş küçük muharebe gemileri olan zırhlı dubalardan bu dönem beş adet Fransa'ya, iki adet de Tersane-i Amire'ye sipariş verilmiştir. Bunlar şu şekildedir:²⁶⁵

Zırhlı Dubalar	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Fethü'l-İslam	1863	Fransa	SA des Forges et Chantiers dela Mediterranee, la Seyne
İşkodra	1863	Fransa	SA des Forges et Chantiers dela Mediterranee, la Seyne
Böğürtlen	1863	Fransa	SA des Forges et Chantiers dela Mediterranee, la Seyne
Podgoriçe	1863	Fransa	SA des Forges et Chantiers dela Mediterranee, la Seyne
Semendire (Memduhiye)	1863	Fransa	SA des Forges et Chantiers dela Mediterranee, la Seyne
Hizber	1870	Osmanlı	Tersane-i Amire
Seyfi	1870	Osmanlı	Tersane-i Amire

Fettah Zırhlı Fırkateyni'nin 1864 yılında Tersane-i Amire'ye sipariş verilmesine karşın bir yıl sonra tersanenin mevcut alt yapısının müsait olmamasından dolayı iptal edildiğini belirtmiştik. Bundan altı yıl sonra bu defa daha küçük türde iki adet zırhlı duba Tersane-i Amire'ye sipariş verilmiştir. Fransa'ya sipariş verilen diğer dubalar örnek alınarak yapılmaya başlanılan bu dubaların üç yıl sonra denize indirildiğini görmekteyiz. Bu örnek Tersane-i Amire'nin henüz zırhlı fırkateynden ziyade küçük dubalar yapmaya muktedir bir alt yapısının olduğunun göstergesidir.

Hatta ahşap gemiler arasında skrulu olarak adlandırılan korvet ve fırkateynlerin genellikle Tersane-i Amire'ye sipariş verildiği görülür.

²⁶⁵ Langenstepen-Güleryüz, 1828–1923 Osmanlı Donanması, s.107, 115, 117.

Bunlardan korvetler şu şekildedir:²⁶⁶

Skrulu Korvetler	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Mansure	1861	Osmanlı	Tersane-i Amire
Lübnan	1861	Osmanlı	Tersane-i Amire
Muzaffer	1861	Osmanlı	Tersane-i Amire

Bunlar 1864 yılında tamamlanarak denize indirilerek karakol gemisi olarak görev yapmışlardır. Skrulu fırkateynlerden ise bu dönem beş adet sipariş verildiğini görmekteyiz. Şöyle ki:²⁶⁷

Skrulu Fırkateynler	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Selimiye	1865	Osmanlı	Tersane-i Amire
Peşk-i Meserret	1868	Osmanlı	Sinop
Peşk-i Nusret	1868	Osmanlı	Gemlik
Mukaddime-i Şeref	1868	Osmanlı	Tersane-i Amire
Rehber-i Tefvik	1868	Osmanlı	Gemlik-Suda

Bunlardan Selimiye 1869 yılında, Peşk-i Meserret 1874, Peşk-i Nusret 1875, Mukaddime-i Şeref 1875, Rehber-i Tefvik ise 1879 yıllarında denize indirilmişlerdir. Abdülaziz'in, 21 Haziran 1867 tarihinde başladığı Avrupa seyahatinin de üzerinde mühim tesirler bıraktığını söylemek mümkündür. 29 Haziran'da Fransa'nın Toulon Limanı'nda III. Napolyon tarafından, donanmanın top atışlarıyla selamlanarak karşılanmıştır. Bu seremoni İngiltere ve Avusturya'da da tekrarlanmıştı. Özellikle İngiltere'de limanın o gün çok fırtınalı olmasına rağmen donanmanın yaptığı manevralar, Abdülaziz'i âdetâ büyülemiştir. Abdurrahman Şeref, bu seyahatlerin sultanın üzerinde bıraktığı tesiri şu şekilde anlatır. “Abdülaziz Han, bahadır ve hayırhah bir padişah olup kara ve deniz kuvvetlerinin tanzim ve teksirine ihtimamat-ı mahsusâ sarf eylediği gibi Mısır ve Avrupa seyahatlerinde maarifin, medeniyetin ne denli ileri olduğunu görerek bunların memlekete sokulmalarına büyük bir istek gösterdi”.²⁶⁸ Avrupa seyahati, sultanın attığı adımda ne kadar haklı olduğu hissi ni kuvvetlendirmişti. Güçlü bir devlet olmanın ancak güçlü bir ordu

²⁶⁶ Langenstegen-Güleryüz, 1828–1923 Osmanlı Donanması, s.138.

²⁶⁷ Langenstegen-Güleryüz, 1828–1923 Osmanlı Donanması, s.133.

²⁶⁸ Abdurrahman Şeref, *Tarih Muhasebeleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1339, s.197.

ve donanmayla mümkün olabileceği meydanda idi. Zaten bu seyahate kadar zırhlı gemilerin siparişleri çoktan verilmiş hatta bir kısmı teslim dahi alınmıştı. Ancak bir taraftan artan malî güçlükler diğer taraftan yeni donanma için ihtiyaç duyulan teknik personel ve çağın gerisinde kalmış Tersane-i Amire, Abdülaziz'in önündeki en büyük engellerdi.

Donanma Politikasındaki Yanlışlıklar ve Mali İflas

Yapılan bunca faaliyetler ne yazık ki murat edilen neticeye tam manasıyla vasıl olunamamıştır. Bunda Emin Yakıtal'ın tespitlerine göre şu sebepler etkili olmuştur;

1. Derya kaptanlarının ve Bahriye Nazırları'nın pek sık değişmeleri

Öyle ki Sultan Abdülaziz'in on beş yıllık saltanatı süresince altısı derya kaptanı ve on dokuzu bahriye nazırı olmak üzere toplam 25 şahıs görev yapmıştır.

2. Jeopolitiğin ve stratejinin gerektirdiği kuvvet hedefinin saptanamaması

Abdülaziz döneminde dünyada söz sahibi olacak büyüklükte bir bahriye kurmak yerine en yakın ve en tehlikeli komşularımıza üstün bir donanma planı hazırlanması ve yürütülmesi gerekiyordu. Ancak Sultan Abdülaziz ve onun derya kaptanları ya da Bahriye Nazırları bu donanmayı yaparken dünya deniz stratejisinin ve o günün jeopolitiğinin gerektirdiği bir donanma yerine kuvvet hedeflerini aşan lüzumsuz bir donanma inşasına girişmişlerdi. Bu dönemde Rus Karadeniz filosu zaten zayıf olduğundan daha ziyade bir Yunan ayaklanmasına karşı koyabilecek derecede daha az sayıda, daha süratli ve daha yetenekli gemilerden müteşekkil bir donanmanın kurulması gerekiyordu. Bu sebeple böyle bir donanma inşa ve devamı için gereken bütçenin tahsisi daha mümkün olur ve gerekli personel daha rahat yetiştirilebilirdi.

3. Bütçe imkânsızlıkları

Sultan Abdülaziz devrinde devlet borçları 200 milyon altına yaklaşıyordu. Her yıl devlet bütçesinden dış borçlara 14 milyon altın ayrılıyordu ve bütçe açığı 5 milyon altın civarında idi. 1863 yılı devlet bütçesi içinde ordu bütçesi için 95 milyon 198 bin lira, saray bütçesi için 27 milyon 712 bin lira, buna karşın donanma bütçesi için ise 24 milyon 191 lira ayrılmış idi. Böylece dünyada üçüncü derecede kabul edilen bir devletin donanma bütçesi ordu bütçesinin ancak ¼'ü, saray bütçesinden ise daha az bir miktar idi. Zira devlet, iç ve dış borçlarla o kadar

ağır bir yükün altına girmişti ki bu yükümlülükler bir tarafta dururken yine borca dayanarak yeni ve geniş bir donanma programı yürütmenin imkânsızlıkları pek açık bir şekilde görülmekte idi.

4. *Tersane-i Amire'deki imkânsızlıklar*

Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlı Devleti'nin en mühim sanayi müessesesi Haliç Tersanesi idi. Azapkapı'dan Hasköy'e kadar Haliç içinde çok geniş bir alana yayılan ve zaman zaman yeni tezgâhlarla takviye olan bu mühim tersane, devletin bütün mühim sanayi işlerine tek başına cevap vermek durumunda idi. Hâlbuki bir gemi yapımı bile -gemi omurgasının tersanede kızağa konmasına rağmen- tamamlanması için çeşitli yan sanayi kollarına ihtiyaç vardı ki Osmanlı'da bunların hiçbiri yoktu. Yine de elde bir donanma programı mevcut olsaydı; dağınıklığına rağmen çağına göre, geliştirilmiş olan İstanbul Tersanesi, önce ufak tiplerden başlamak üzere gereken makinesi, topu ve silahı ile birlikte böyle gemiler inşa etmeye muktedir olabilir ve zamanla inşa edilecek gemi tiplerini büyütme imkanı doğabilirdi. Ancak böyle olmayıp da devletin bütçe, personel, ikmal ve bakım imkanlarını aşan bir donanma yapılıncaya haliç tersanesi değil yeni gemi inşa etmek, mevcut gemilerin bakımlarına dahi yetersiz kalmış, böylece eldeki gemilerin bakımları yapılamadığı gibi çağın icatlarına göre zamanla gereken ta-dilleri ve yenilenmeleri de mümkün olmamıştı.

5. *Yabancı firmalara verilen yeni gemi siparişlerinde görülen aksaklıklar*

Abdülaziz döneminde dış piyasalara yaptırılan gemiler, teknolojik açıdan dünya standartlarını yakalayamamış ve Osmanlı donanmasına fazla bir katkı sağlayamamıştır. Teslim anında arz ettiği teknoloji itibarıyla mutlak surette gerek nitelik gerekse nicelik bakımından hep bir-iki model önce olmuştur. 1584 yılında pervanenin icadı ile başlayan ve stim makinesinin gemilere tatbiki ile devam eden hızlı teknolojik gelişme, kırk yıl civarında sürmüş ve dünyadaki bu hızlı savaş teknolojisi karşısında diğer bahrî devletler savaş gemisi inşaatını birden bire asgariye düşürmüş, yalnızca prototip inşaatla ayakta durmaya çalışmıştır. Dünya bahriyesinin bu teyakkuzlu davranışına karşı Osmanlı Devleti birçok gemi inşa ettirme hevesine kapılıp, dört yıllık kısa bir süre içinde (1864-1868) yabancı devletlere çeşitli tipte 19 savaş gemisi birden inşa ettirmiştir ki bu gemiler çağının gemisi olmayıp, bir önceki tipe aittir ve kısa zamanda çağın gerisinde kalmışlardır.

6. Personel mevcudunda ve eğitimindeki aksaklık

Sultan Abdülaziz'in meşhur donanmasında zırhlı gemilerimizin personel toplamı 10.920, ahşap gemilerimizin personeli ise 15.188 olmak üzere bahriyenin yalnız deniz üzerindeki personel mevcudu 26.108 kişi olduğu görülmektedir. O dönemde idare-i mahsusa denilen deniz ticaret filosunun, bütün liman reisliklerinin, karadaki benzer deniz teşekküllerinin de tamamıyla Bahriye Nezareti emrinde oldukları göz önünde tutulursa dar bütçeli bahriyenin ne derece çok personel kullandığı görülmektedir. Bu kadar geniş bir bahrî teşekküle subay yetiştiren Bahriye Mektebi ise o dönemde sadece yılda 40 zabıt mezun etmektedir. Bu miktarın 10 yılda 400 ve 30 yılda ancak 1.200 kişi edeceği öngörülür, ancak bunun da çeşitli sebeplerden meydana gelecek zayıflık dolayısıyla 30 yıllık devlet hizmeti süresinde 1.000 kişiyi bulamadığı görülmektedir. Kaldı ki yıllık miktar zaman zaman 40'tan aşağı düşmüş ve hiçbir zaman Osmanlı Donanması'nda 500'ü aşkın okul mezunu zabıt bir arada bulundurulamamıştır.

Subay kadrosu bu şekilde kısır olan bir donanmada eratin da gereğince eğitildiği iddia olunamaz. Personel durumu da ortaya koymuştur ki Sultan Abdülaziz döneminde devlet, personel bakımından daha ufak ve daha derli toplu bir donanmaya ihtiyaç duymaktadır. Oysaki 10 sene kadar bir süre içinde kurulan azametli Abdülaziz donanmasına gereğince eğitilmiş yeterli sayıda zabıt ve erat hiçbir zaman yetiştirilememiştir.

7. İkmal yetersizlikleri

Osmanlı Devleti klasik döneminde dünyada benzeri görülmemiş bir ikmal yeteneğine sahipti. Başka hiçbir yabancı devlette olmadığı kadar her çeşit hammaddeye sahip olup üretimini kendi imkânları ile yapılabiliyordu. Yani tam anlamıyla otarşik²⁶⁹ bir devletti, fakat stim döneminin başlaması ile durum değişmiştir. Ülke sınırları korunmakta, ancak çok büyük ihtiyaç duyulan demir ve kömür sınırlı olarak çıkarılmaktadır. Bu bakımdan Sultan Abdülaziz döneminde oluşturulan donanmanın bütünüyle yurt içinde inşa edilmesi için gereken demirin bulunmasına imkân yoktu, yine dış kaynaklara muhtaç olunacaktı.²⁷⁰

²⁶⁹ Kendi kendine yeterli olan.

²⁷⁰ Emin Yakıtıl, *Abdülaziz Donanmasına Dair Bir İnceleme*, VIII. Türk Tarih Kongresi (Bildiriler), C.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1881, s.1333-1358.

Sultan Hamid Haliç'te Zırhlıları Çürüttü mü?

Kendi döneminde donanmaya yeni zırhlı fırkateyn veya korvet siparişi vermek istemeyen Sultan II. Abdülhamid'in mevcut zırhlıları ihmal ettiği düşüncesi doğabilir. Özellikle 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda bu gemilerin perişan hâlde olması ve meydana getirdikleri hayal kırıklığı da göz önüne alınırsa bu düşünce haklı gibi görülebilir. Hatta tahta çıktığında sayısal olarak dünyanın ikinci büyük donanmasına sahip olan II. Abdülhamid'in 15–20 yıllık bir zaman zarfında donanmayı Haliç'ten dışarı çıkarmadığı, büyük eksiklikler içinde olmasına rağmen, günün şartlarına göre yenileyip teçhiz ettirmediği, donanma her ne kadar sayı ve görünüm itibarıyla büyük olsa da kalite ve muhteva açısından bitmiş bir durum arz ettiği, hatta bir kısmının tamir olmaya bile kabiliyetinin olmadığı, kazanlarının aktığı, saç levhalarının harap bir vaziyet arz ettiği, silah ve teçhizat bakımından günün şartları ve imkânlarının çok gerisinde kaldığı artık yaygın bir kanaat hâlini almıştır.²⁷¹ Ancak gelinen bu noktada yegâne sorumlu olarak II. Abdülhamid'i göstermek ne derece doğrudur?

Donanmanın ıslahı ve teçhizi için birçok kereler donanma kumandanı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa'ya, Bahriye Nezareti'ne ve gemi kumandanlarına iradeler gönderilerek özellikle zırhlı gemilerin yeni sistem Krupp topları ile teçhizi, kazanlarının değiştirilmesi ve zırhlılarının inceliği konusunda ikaz edildiği görülür. 1882 tarihli bir belgede ...*Zırhlı süfün-ı hümayun-ı mühükänenin esliha-i mevcudesinin mukteza-yı vakt ve hâle göre ikmal ve ıslahı zımnında baş ve kış taraflarına vaz'ı şerefsunuh ve sudur buyurulan emr ve ferman-ı hazret-i hilafetpenahi iktiza-i aliyyesinden bulunan Krupp toplarının Tersane-i Amire fabrikalarında bi'l-imal Orhaniye ve Aziziye fırkateyn ve Feth-i Büleud ve Mukaddime-i Hayr korvet-i hümayunlarına vaz'ı...*²⁷² ifadesinde zırhlı gemilerin yeni sistem Krupp topları ile teçhizinin önemi ve II. Abdülhamid'in bu konuya olan ilgisi belirtilmektedir. Fakat ilginç olan şey bu yazışmaların yapıldığı sırada ismi geçen zırhlı gemilerden birçoğunun Haliç'te yatmasıdır. Bundan sonraki tarihlerde gerek Bahriye Nezareti'ne, gerekse donanma kumandanına gönderilen bu tür yazıların çok fazla önemsenmediği görülür. 28 Eylül 1883 tarihli bizzat Hasan Hüsnü Paşa'ya gönderilen belgede "...*Donanma-yı Hümayun'un indel-iktiza*

²⁷¹ Metin Hülagü, *1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, Erciyes Üniv. Yayınları, Kayseri 2001, s.35.

²⁷² BOA, Ymtv., Belge No:6/51.

*mükemmelen tesli ve teçhizi için icab eden top ve mühimmat ve sair kâffe-i malzeme ve edevat bila-noksan ambarlarında mevcut mudur değil midir? Değil ise noksan olan malzeme ne gibi ve ne cins şeylerdir ve tedarikleri ne kadar akçe sarfına mütevakıftır?*²⁷³” sorusuna Hüsnü Paşa’nın havale ettiği Şûrâ-yı Bahriye Komisyonu tarafından verilen cevapta, Amstrong toplarının ağızdan dolar toplar olduğu hâlbuki kıçtan dolar topların hem kullanımının kolaylığı hem de mermilerinin fazla mesafe kat etmesi sebebiyle Avrupa devletlerinin kendi bahriyelerinde bulunan ağızdan dolar topları, kıçtan dolar toplara değiştirdikleri ifade edilir. Ayrıca bu devletler içinde en geriye kalan İngiltere’nin dahi sonradan toplarını kıçtan dolar toplarla değiştirdiği ifade edilerek kendi donanmamızda bulunan zıhlı gemilerden Mesudiye, Asar-ı Tevfik, Avnillah, Muin’üz-Zafer, Hizber ve Feth-i Bülend’de bulunan Amstrong toplarının yeni sistem Krupp toplarıyla değiştirilmesine karar verildiği belirtilir. Padişahın bu konudaki daha önceki taleplerinin gecikmesinin sebebi olarak da Amstrong toplarının kıçtan dolar topa değiştirilmesi çalışmaları için ilgili fabrika ile yapılan görüşmelerin uzaması gösterilmiştir.²⁷⁴

Fabrika müdürü tarafından yazılan cevapta, donanmada mevcut 7 ve 9 poslarda olan topların kıçtan dolar topa değiştirilebileceği ifade edilerek 7 pos topun değiştirme masrafı olarak da 300.000 lira²⁷⁵ istenmiştir. Daha sonra bu teşebbüsten muhtemelen maliyet hesabının fazla olmasından dolayı vazgeçilerek Krupp fabrikası ile görüşme kararı alınmıştır. Bu kararın alınmasından sonra 24 Kasım 1885 tarihinde yapılan yazışmalar ancak neticelenmiş ve istenilen topların bedeli olarak 105.635 lira talep edilmiştir. Bunun üzerine Şûrâ-yı Bahriye tasarruf kaidesine istinaden sadece Feth-i Bülend, Mukaddime-i Hayr, Avnillah ve Muin’üz-Zafer zırhlılarının teçhizine karar vermiştir. Ayrıca Osmaniye, Mahmudiye, Orhaniye ve Aziziye fırkateynlerinin zırhları eski sistem olup hâlihazırda bütçenin darlığı sebebi ile bir türlü yeni sisteme değiştirilemediği, önceden bunların 10-12 mil süratle sahipken, kazanlarının köhneliği sebebi ile süratlerinin 7-8 mile kadar indiği belirtilerek, eski süratlerine dönmeleri için 40.000 lira bedelle her

²⁷³ DMA, Mektûbî, Belge No:420/24.

²⁷⁴ DMA, Mektûbî, Belge No:420/24.

²⁷⁵ Belgenin eksik olmasından dolayı gösterilen paranın cinsi ve 9 pos topun bedeli tam olarak tespit edilememiştir. Para biriminin de Osmanlı ya da Sterlin mi olduğu konusunda herhangi bir tahmin yapılamamıştır. DMA, Mektûbî, Belge No:420/24.

birinin kazanlarının değiştirilmesinin lüzumu üzerinde durulmuştur. Bunun yanında 280 kadem uzunluğunda ve 17 mil seyir eder süratte kruvazör tarzında 75'er bin liradan iki adet vapurun satın alınması ve 40-50 kadar Nordenfeldt topu da dâhil toplam 425.635 lira-yı sterlin tutarında bir hesap çıkarılmıştır.²⁷⁶

Maliye Hazinesi'nin değil 425.635 lira-i sterlin, onda birini dahi veremeyeceği bir ortamda Şûrâ-yı Bahriye'nin böyle bir yenileşme raporu ortaya koyması şaşırtıcıdır. Zira bu yenileşme projesine istinaden ancak dört yıl sonra yani 1889 yılında bizzat Padişahın iradesiyle bütçeden sadece 50.000 lira ayrılabilmiştir. 1890 yılına gelindiğinde bahsedilen gelişmeler nihayetinde zırhlı fırkateyn ve korvetlerin kazan ve toplarının değiştirilmesi bir yana bir kısmının tamir olmaya dahi kabiliyeti olmayacak derecede çürüdüğü görülür. 9 Mayıs 1889 tarihli Bâb-ı Âlî'ye yazılan tezkirede zırhlıların durumu şu şekilde ifade edilir:

“Ma'lûm-ı sâmi-i cenâb-ı Sadâretpenâhileri buyurulduğu üzere âsar-ı mühimme ve azîmesi nevbetle saha âra-yı birûz olan terakkiyât-ı asriye ve ihtira'ât-ı zamaniyenin âlât ve vesâ'it-i harbiye üzerinde görülmekte olup aksâm-ı sâirece olduğu gibi donanmaca dahi teceddüdât ve terakkiyât-ı külliye hâsıl olmuş ve on beş yirmi sene evvelinde hal bugün tebeddül ederek o zamanın esliha ve vesâit-i sâire-i harbiyesi tertîbât-ı cedîdeye nisbetle ehemmiyetini zâyi' eylemiştir. Şevket-i devletin levazımından bulunan kuvâ-yı harbiyenin fi zamanına iktisâb eylediği sûret-i mükemmeliyete düvel-i mu'azzamaca peyder pey tatbîk-ı ahvâl edilmekte ve İngiltere ve Fransa ve İtalya'da olduğu gibi Rusya devleti'nce dahi yeni sistemde zırhlı sefîne-i harbiye tedârikine be gayet ehemmiyetli teşebbüsât icrâ olunmakta olduğu hâlde Devlet-i Âliyye'ce zırhlı sefâyinin hal-i hâzırında bırakılması asla ca'iz olamayıp çünkü sefâyin-i mezkûre bundan yirmi yirmi beş sene evvelki zamanın isti'dâd ve icâbatına göre yapılmış ve gerek zırhları inceliği ve gerek kuvvet ve süir'atlarının azlığı mülâsebesiyle müteceviz bulunan devletler donanması arasında vesa'it-i âdiye hükmünde kalmış olduğundan tedabir-i lazîmeye müsâra'at-ı elzemiyet ve ehemmiyet-i kat'îye tahtında görülmüştür. Tafsilât-ı mesbûkadan zâhir ve âşikâr olduğu üzere süfen-i mezkûra şu zamanın kuvve-i bahriyesince hâsıl olan terakkiyât ve tebeddülâtın ehemmiyetine nisbeten âdeta sefâyin-i nakliye mertebesine tenezzil etmiştir.²⁷⁷”

²⁷⁶ BOA, Ymtv., Belge No:34/43.

²⁷⁷ DMA, Mektûbî, Belge No:596/115-116.

Son derece önem taşıyan belgede bu dönemde dünyada harp malzemeleri üzerinde meydana gelen mühim gelişmeler karşısında Osmanlı donanmasında on beş- yirmi sene öncesinde (Sultan Abdülaziz döneminde) meydana gelen değişimin önemini yitirdiği ifade edilmektedir. İngiltere, Fransa ve İtalya’da olduğu gibi Rusya devletince dahi donanmaları için yeni sistem zırhlı gemi tedarik edilmesine ehemmiyet verildiği halde Osmanlı Devleti’nin zırhlı gemilerini yenilememesinin asla caiz olmayacağı ifade edilmektedir. Zira bu gemiler yirmi-yirmi beş sene öncesinin teknolojisi ile imal edilmiştir denilmektedir. Bundan dolayı zırhlarının inceliği kuvvet ve süratlerinin ise azlığı sebebiyle diğer devletlerin donanmaları arasında “*vesa’it-i âdiye*” hükmüne düştükleri ifade edilerek acil olarak zırhlılarla ilgili dönemin gelişmeleri göz önüne alınarak tedbir alınmasının gerekliliğinden bahsedilir.

1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’nda Yaşanan Hezimet

Zırhlıların Tersane-i Amire’de yeniledikten 4-5 yıl sonra patlak veren 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı esnasındaki hayal kırıklığını husule getiren durumla alakalı akla gelen ihtimaller şu şekilde sıralanabilir:

1. Donanma kumandanı, bahriye nazırı ve bahriye meclisi üyelerinin -mevcut konumlarını muhafaza için- padişahı yanlış bilgilendirerek, gemilerin sürekli bakımının yapıldığı, yeni toplar ile teçhiz edildiği, personelinin her an savaşa hazır olduğu yönündeki yanıltıcı raporlar hazırlanmıştır. Nitekim, Girit İsyanı ve hızla yaklaşan Osmanlı-Yunan Savaşı öncesi donanma kumandanı Hasan Rahmi Paşa, her ay daire başkanlarının da imzalarıyla II. Abdülhamid’e... “*Donanma her an savaş yapmaya hazırdır...*” şeklinde raporlar vermiştir. Bu esnada Yunanistan’ın Girit’e asker sevk etmesi karşısında II. Abdülhamid donanmaya dâhil olan gemilerden elverişli olanların tespit edilmesini ve kendisine bildirilmesini istemiştir. Bu istek karşısında aynı donanma komutanı... “*Açık denize çıkacak, uzun zaman dolaşacak gemimiz yoktur...*” diyerek daha önceki beyanının tam tersini, yine bir takım ümeranın imzasını havi bir tutanağı padişaha takdim etmekten çekinmemiştir.²⁷⁸ Ayrıca Bahriye Nezareti tarafından düzenli olarak tanzim edilerek padişaha sunulan *Donanma-yı Hümayun-ı Cenab-ı Mülûkanede Bulunan Asakir-i Bahriye-i*

²⁷⁸ Afif Büyüktuğrul, “Osmanlı-Yunan Savaşı İçin Yeni Belge”, *Belleten*, TTK. Yay., Ankara, S.36, s.143.

Şahanelin Miktar-ı Mevcudu ve Süfün-ı Hümayunun Ahvâl-i Hazırlarına İlişkin Cetvellerde gemilerden savaş öncesi eski sistem Hotchkiss toplarının ihraç edilerek yerlerine yeni sistem Krupp ve Nordenfeldt topları konulduğu kaydedilmektedir. Savaş esnasında ise bu top sayılarının mübalağa edilerek bildirildiği, konulan topların çoğunun ise işe yaramayacak durumda olduğu görülür.²⁷⁹

2. Tersane-i Amire'nin zırhlı gemilerinin yapım, tadilat ve teçhizatında yetersiz olmasına rağmen Bahriye Nezareti, yurt dışındaki firmalar yerine umumiyetle tasarruf gerekçe gösterilerek gemilerin İstanbul'da yenilenmesi için padişaha ısrarla raporlar sunulmuştur. Burada maddi bir suiistimal olabileceği gibi padişahın tasarrufa olan merakına binaen iltifatına mazhar olma düşüncesi de etkili olabilir. Sebebi ne olursa olsun bu tavır ileride telafisi güç sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Tersanede bakıma alındıktan bir müddet sonra girdikleri savaşta hayal kırıklığına sebep olan zırhlı fırkateyn ve korvetlerin vaziyeti, savaş esnasında tetkike gelen teknik heyetin de gözünden kaçmamıştır. Nitekim hasarlar gözden geçirildiğinde bu gemilerin tadilat esnasında tersane usta ve uzmanları tarafından bu harap hâle düşürüldükleri anlaşılmıştır. Bunun üzerine teknik heyetin çabaları ile Klaus von Hofe Paşa ve bütün gemi kumandanlarından mürekkep bir özel komisyon teşkil edilerek bahsedilen olayla ilgili bir istirahatname hazırlanmıştır. Bu istirahatnamenin en can alıcı kısmı ise “... Hamidiye, Aziziye ve Orhaniye fırkateyn-i hümayunları harp görevi yapmaya muktedir değillerdir. Aynı zamanda bu gemilerin Tersane-i Amire'de yeniden tamir ve teçhizlerine teşebbüs etmek hususu feci hataları tekrardan başka bir fayda hasil etmeyeceği ...” şeklindedir.²⁸⁰

3. Zırhlı gemilerde bulunan top, alet ve edevatın muhafazasına ve günlük bakımına bölük zabitleri ile topçu kaptanları tarafından dikkat edilmemektedir.²⁸¹

Mühimmat-ı Harbiye komisyonu tarafından özellikle taşradaki gemilerde bulunan top ve harp mühimmatlarının korunmasına yeterince dikkat edilmediği hususunda bütün kumandan, komodor ve gemi

²⁷⁹ BOA, Ymtv., Belge No:34/43.

²⁸⁰ Hasan Rami Paşa, *Hatırat*, C.1, Çev. Sabahattin Öksüz, DKK Yay., Ankara 1997, s. 43.

²⁸¹ DMA, Mektûbî, Belge No:732/15.

süvarileri çeşitli defalar ikaz edilmiştir.²⁸² 24 Mayıs 1894 tarihli zırhlı Donanma-yı Hümayun komodorluğuna gönderilen yazıda bu hususlara dikkat çekilerek şu şekilde ikazlar yapılmıştır:

“Müstağni-i izah olduğu üzere süfen-i harbiyenin kuvve-i maddiyesi derunlarına vaz’olunan muhtelifü’l-cins esliha-i harbiyeden ibaret olduğuna göre esliha-i mezkûre ile takım ve teferru’âtına her vakit bâ husûs sulh zamanında usul ve nizâmı vecihiyle hüsn-i muhâfazalarına ziyadesiyle itinâ edilmesi umûrdan ve aksi hâlde zararda olarak ve dikkatsizlik müddet-i medîde devâmı takdirinde ise büsbütün mu’attal kalarak zaman-ı harpte işe yaramayacakları ve bu cihetle süfen-i harbiyeden muntazır olan fevâ'id-i esasiyeden en mühimi mahv edilmiş olacağı...” şeklinde ikaz edilerek bunlara dikkat etmeyen gemi personelinin doğacak mesuliyetin sahibi olacakları belirtilmektedir.²⁸³ Bu ikazlara rağmen ne yazık ki savaş esnasında gemilerdeki mevcut topların hiçbirine bakım yapılmadığı görülmüştür. 1880 yılından itibaren küçük, modern, daha ucuz maliyetli ve çok yönlü kullanıma müsait seri gemilerden mürekkep bir donanmanın teşkili gayretleri görülür.

Dünyanın İlk Denizaltıları Osmanlı’da

II. Abdülhamid devrinde Osmanlı donanmasına iki adet denizaltı gemisi ilave edilmiştir. Bunlar şu şekildedir:²⁸⁴

Denizaltılar	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Abdülhamid	1886	İngiltere	Des Vignes, Chertsey, London
Abdülmecid	1886	İngiltere	Des Vignes, Chertsey, London

1885 yılında ilk torpido atan denizaltı gemisi George William Garret isimli bir İngiliz mühendis tarafından icat olunmuştur. Bu ilk denizaltı torpido gemisinin Kopenhag’a iki saat mesafedeki Landskröna mahallinde yapılacak olan tecrübesi için her ülkeden olduğu gibi Osmanlı’dan da gözlemci göndermesi istenmiştir. Bahriye Nazırı Hasan Paşa’ya gelen davet üzerine Berlin Ateşenavali Kolağası Halil Efendi İsveç’e yakın olması dolayısıyla bu denizaltının tecrübesinde bulunması için Abdülhamid tarafından görevlendirilmiştir.²⁸⁵

²⁸² DMA, Mektûbî, Belge No:590/140.

²⁸³ DMA, Mektûbî, Belge No:732/15.

²⁸⁴ Langenstegen-Güteryüz, 1828–1923 Osmanlı Donanması, s.183-184.

²⁸⁵ DMA, Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 238/67-A.

Halil Efendi tarafından bu deneme neticesinde gönderildiği raporda geminin bu hâliyle maksada kâfi olmadığı tadil ve ıslahının gerekliliği ifade edilmektedir. Raporun devamında ise eksikleri tamamlandığı, torpilleri teçhiz edildiği ve sürati arttırıldığı takdirde birçok ülke tarafından büyük meblağ ödenerek satın alınabileceği üzerinde durulur.²⁸⁶ Daha ilk denemesi yapılan denizaltının Yunanlılar tarafından satın alınması ihtimali II. Abdülhamid'i derin bir endişeye sevk etmişti. Derhal Bahriye Nezareti aracılığı ile Nordenfeldt'le temasa geçilmiş ve iki adet denizaltı gemisi siparişi verilmiştir. Her biri 11.000 sterlin kıymetinde olan gemilerin paralarının Hazine-i Hassa'dan ödenmesi yönünde çıkan irade üzerine Nordenfeldt'in nam ve hesabına Osmanlı Bankası Direktörü FASTER ile 23 Ocak 1886 tarihinde bir kontrat imzalanmıştır. Denizaltılar, mukavele hükümlerine göre iki buçuk ay içinde teslim edilmesi gerekirken taksitlerin ödenmesine rağmen teslimat 5 Mayıs 1886'ya kadar gecikmiştir. Bu ara denizaltıların içine konulan toplar için firma ile bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Monte işlemlerinde birçok eksik ve hatanın olduğu görülmüş, İngiltere'den acele ile bu noksanlıklarına rağmen gönderildiği ortaya çıkmıştır.²⁸⁷ Denizaltılar beklenen vazifeyi hiçbir zaman yapamadan çürümeye terk edilmiştir.

Ertuğrul Fırkateyni ile Alâkalı Bazı Arşiv Belgeleri

1854 yılında Tersane-i Amire'ye sipariş verilen Ertuğrul Fırkateyni 1863 yılında denize ancak indirilebilmiştir. Tûl'u 250 kadem, arzı 50 kadem, çektiği su 24 kademdir.

1889 yılında II. Abdülhamid, Osmanlı Donanması'ndan bir eğitim gemisinin Japonya'ya gönderilmesini düşünmüştü. Bunda Osmanlı İmparatorluğu ile Japonya arasında özellikle 1887 yılında Prens Komatsu'nun ilk Japon asilzadesi olarak İstanbul'u ziyaretine karşılık verme düşüncesinin etkili olduğu söylenebilir. Hatta ertesi yıl Japon hükümeti tarafından Prens Komatsu'nun görmüş olduğu yakın misafirperverliğe teşekkür etmek üzere Sultan'a büyük *Krizantem Nişanı*'nın verileceği ve buna karşılık da sultanın Japon imparatoruna uygun bir nişan vermesinin mümkün olup olmadığı sorulmuştur.

II. Abdülhamid, ilk defa 1875 yılında Petersburg'da Japon sefir Yanagihara Sakimitsu ile Türk sefir Şakir Paşa arasında bir görüşme ile

²⁸⁶ BOA, Ymtv, Belge No: 20/99.

²⁸⁷ Raşit Metel, *Türk Denizaltıcılık Tarihi*, DKK Yay., İstanbul 1960, s.11.

başlayan ve Japon prensinin ziyareti ile gelişen Osmanlı- Japon ilişkilerinin istikbalinden pek ümitli değildi. Zira daha sonraları Japonya ile ticaret antlaşması yapıldığında dahi “...ben şahsen uzak dostumuz Japonya’dan fazla bir fayda ümit etmemekteyim.” diyordu.²⁸⁸ Uzakdoğu’ya gönderilecek olan bu gemi Japon imparatoruna verilecek nişan ve hediyeleri de birlikte götürecekti böylece sultanın sözü de yerine gelmiş olacaktı.²⁸⁹ Ayrıca bu gezi ile Bahriye Mektebi talebesinin öğrendiği bilgileri tatbik etme fırsatı bulmaları ve yabancı sahilleri de görmeleri amaçlanmıştı.

Sadrazam Kamil Paşa 14 Şubat 1889 tarihli sadaret tezkiresinde bu gezinin esas amacını şu şekilde ifade eder:²⁹⁰ “...Mekteb-i Fünûn-ı Bahriye’de ikmâl-i tahsîl eden talebenin nazariyât-ı muktesebelerini amelîyâtla tatbîk etmeleri dâire-i ma’lûmâtlarını tevsi’ edeceği bedîhî ve niyyât-ı terakkiyât-âyât-ı hazret-i pâdişâhi dahi şevket-i Saltanat-ı Seniyye’nin bir rûkn-i azîmi olan kuvve-i bahriyenin derece-i matlûbeye îsâli merkezinde olduğundan süfûn-i harbiyeyi kumanda edecek olan talebe-i mûmâ ileyhimin ilmen ve amelen ikmâl-i ma’lûmât etmek üzere süfûn-i hümayûndan bir münâsibinin ta’lîm gemisi ittihazıyla Hind, Çin ve Japonya taraflarında gezdirilmesi telakkî olunan emr-u fermân-ı hümayûn-ı hazret-i hilâfet-penâhî muktezâ-yı âlîsinden olduğu ve işbu irâde-i mühlhemiyet- ifade-i Cenâb-ı Pâdişâhî hem talebe-i mûmâ ileyhimin amelîyât görmeleri hem de ru’yet-i zafer-âyet-i Osmâniyenin sevâhil-i ecnebiyede temevvüc eylemesi gibi fevâide mucîp olacaktır.” Tezkerede Bahriye Mektebi’ni tamamlayan talebenin nazari bilgilerini amelîye çevirerek bilgilerini artırmak ve Osmanlı bahriyesinin talep edilen dereceye ulaşması için donanma gemilerinden münâsib birinin talim gemisi olarak Hind, Çin ve Japonya taraflarına gönderilmesinin ehemmiyetinden bahsedilmektedir.

Tezkerenin devamında Bahriye Nezareti’nden donanma içinde hangi geminin bu vazifeye uygun olduğu ve hangi mevsimde yola çıkabileceği sorulmaktadır. Bahriye Nezareti 20 Şubat 1889 tarihli cevabında “...mücedded surette ta’mir ve techizat-ı lazîmesi ikmal edilmiş olan ahşap Ertuğrul Fırkateyn-i Hümayun’unun yelkeniyle seyr ü harekete ve uzun seyahat-i deryaya elverişli bulunması cihetiyle fırkateyn-i hümayun-ı

²⁸⁸ Kaori Komatsu, *Ertuğrul Fırkateyni (Bir Dostluğun Doğuşu)*, Turhan Kitabevi, Ankara 1992, s. 30-31.

²⁸⁹ Komatsu, *Ertuğrul Fırkateyni*, s. 32.

²⁹⁰ DMA, Erkân-ı Harbiye-i Bahriye, Belge No: 21/86.

mezkurun mahall-i mezkura gönderilmek üzere talim gemisi ittihazı ve bunun bi-mennihi'l kerim gelecek 305 senesi martı nihayetinde yola çıkarılması münasip olacağı ifadesini kullanır.²⁹¹ Fakat Bahriye Nezareti'nin bu teklifi hemen kabul edilmemiştir. Sonunda 1 Nisan 1889 tarihli ve 9 numaralı sadaret tezkeresinde Ertuğrul Fırkateyni'nin mart sonunda hareketi hakkında padişah iradesinin çıktığı belirtilerek komutanın seçilmesi emredilmiştir. Bunun üzerine Bahriye Nezareti 6 Nisan 1889 tarihli arıza ile şu hususlarda izin istemiştir:

1- Komutanlık görevine, deniz albaylarından dil bilen Osman Bey'in atanması,

2- Uzun yolculuk sırasında harcanması beklenen masraflar ve görevlendirilen subayların ailelerinin geçiminin sağlanabilmesi için fazladan 12.000 kuruşun tahsis edilmesi,

3- 20 kişiden oluşan Mızıka Bandosu'nun bulundurulması,

4- Ertuğrul Komutanı'na verilecek olan yolculuk hakkındaki talimat.²⁹²

Bütün bu gelişmeler hızla devam ederken bir taraftan da Ertuğrul Fırkateyni'nin bu seyahat için uygun olmadığı sesleri hızla yükselmeye başlamıştır. Bunun üzerine II. Abdülhamid 11 Nisan 1889 tarihli bir irade yayınlarak imalat ve fabrika komisyonları vasıtasıyla geminin noksanlarının tespiti ve levazımatın durumu hakkında etraflı bir rapor hazırlanmasını istemiştir. Bu komisyonlar gemi üzerinde yaptıkları tetkikleri diğer dairelerin muayene ve tetkikleri ile birlikte bir mazbata şeklinde sunmuştur. Sunulan raporda “...mezkur fırkateyn-i hümayunun gerek tekne ve gerek makinesinin resanet ve metaneti ve mesafe-i ba'ideye azimet avdet kabiliyeti ve top ve torpido gibi edevat-ı harbiyesinin mükemmeliyet ve nevakıstan salimiyyeti me'murları canibinden beyan ve tertibat ve tezyinat-ı umumiye ve hususu ile sefine derununun elektrik ile tenviri ve içinde bulunacak zabitan ve şakirdanın istirahat ve tahsil ve ikametleri ve esbab-ı vesait-i muktezıyesi hakkında bahş-i itmi'nan olunarak...” ifade edilir.²⁹³ Bahriye Nezareti, geminin masrafları ve kanal ücreti için 10.000 liralık bir tahsisat ayrılmasını Bab-ı Âli'den talep etmiştir.²⁹⁴

²⁹¹ DMA, Erkân-ı Harbiye-i Bahriye, Belge No: 21/86.

²⁹² Komatsu, *Ertuğrul Fırkateyni*, s. 2.

²⁹³ DMA, Mektûbî, Belge no: 584/53.

²⁹⁴ DMA, Mektûbî, Belge no: 584/53.

Bütün hazırlıklardan sonra Ertuğrul Fırkateyni 14 Temmuz 1889'da İstanbul'dan hareket etmiştir. Bu gelişme Hariciye Nezaretinden Japon imparatorunun saray nazırına iletilmiş, gelen cevabi telgrafta ise sefaret heyetinin kimlerden mürekkep olduğu, hangi rütbede buldukları nişan ve name-i hümayunu kimin takdim edeceği sorulmuştur. Bunun üzerine herhangi bir karışıklığa mahal vermemek için zikredilen geminin bazı mahalleri dolaşarak uzun bir yolculuk yapacağı gerekçe gösterilmiş ve istenilen bilgilerin geminin ulaşmasına yakın bildirileceği ifade edilmiştir.²⁹⁵ Ancak gemi Süveyş Kanalı'ndan geçerken kuma saplanmıştı. *Kanal İdaresi'* nin yardımı ile kurtarılan gemi, kılavuz tarafından iskeleyle bağlanmakta iken rüzgârın şiddetinden dolayı ayrılarak kıçının sahili bulmasıyla dümen bodoslaması kırılmıştır.²⁹⁶ Haberin İstanbul'a ulaşması üzerine ciddi bir tedirginlik ve panik yaşanmış, dikkatsizlik ve ihmalin olabileceği düşünülerek Miralay Osman Bey ikaz edilmiştir. Hatta Bahriye Nezaretini, Ertuğrul ile bu seferden vazgeçerek heyetin bir yabancı posta vapuru ile yolculuğuna devam etmesine karar vermiştir. Ancak havuza girdiği takdirde onarımının birkaç günde tamamlanacağı öğrenilince bu düşünceden vazgeçilmiştir.²⁹⁷ Aynı zamanda Bahriye Dairesi tarafından 14 Ağustos 1889 tarihinde Mısır Fevkalade Komiseri Gazi Muhtar Paşa'ya gönderilen bir yazı ile Ertuğrul'un Ağustos'un 15'ine kadar harekete hazır hâle gelmesi için tamiratın süratle icrası konusunda gerekli kolaylığın gösterilmesi istenilmiştir.²⁹⁸ 23 Eylül 1889 tarihinde tamiri bitirilerek yola çıkan gemi, önceden yapılan hesaplara göre eylül sonunda Singapur'a ulaşması planlanmışken, ancak 15 Kasım'da Singapur'da olabilmıştır. Süveyş'ten ayrılırken şimal rüzgârları ve devr-i çarhın yardımı ile Singapur'a kadar yelkenle buradan da Hong Kong ve Yokohama'ya yine devr-i çarhın yardımı ile ulaşılması düşünülüp Singapur-Yokohama arasında sarf olunacak kömürün miktarı ise saatte 5 mil yol alınması hesap edilerek toplam 15.621 kantar-ı cedit; eğer saatte 10 mil yol kat edilirse yarısı kadar kömür harcanacağı hesap edilmiştir. Kolombo-Singapur, Hong Kong ve Yokohama gibi yerlerde kömürün pahalı olduğu göz önüne alınarak Aden'den daha

²⁹⁵ DMA, Mektûbî, Belge No. 585/5-A.

²⁹⁶ DMA, Mektûbî, Belge no: 590/137.

²⁹⁷ Komatsu, *Ertuğrul Fırkateyni*, s. 6.

²⁹⁸ DMA, Mektûbî, Belge no: 577/9.

ehven fiyata kömür depoları doldurulmuştur.²⁹⁹ Singapur'a hareket için Süveyş'ten ayrıldıktan sonra ilk durak yeri Hindistan'ın Bombay Limanı olmuştur. Bombay'da günde ortalama 20.000 kişi, bir hafta içinde ise toplam 150.000'e yakın ziyaretçi gemiyi görmeye gelmiştir. 29 Ekim 1889 tarihli *Advocate of India* isimli, İngilizce olarak yayınlanan gazete Ertuğrul'un ziyaretinin tesirleriyle alakalı şu bilgileri anlatmaktadır. “*Fırkateynin Bombay'a gelişi Hindistan'ın Müslüman halkı üzerinde geniş bir tesir bırakmış; bu halk, din kardeşlerini büyük bir içtenlikle bağrlarına basmışlardır. Cuma günü gemi mürettebatından 150 kadar asker ve subay gayet temiz giyinmiş oldukları hâlde Cuma namazını eda etmek üzere camilere gitmişler ve yolda kalabalık bir halk kitlesi tarafından saygıyla selamlanmışlardır.*”³⁰⁰

Ertuğrul'un Bombay'da gerçekten büyük bir tesir icra ettiği ve Müslümanların Osmanlı hilafetine olan bağlılıkları bizzat gemi komutanı Osman Bey tarafından İstanbul'a yazılan raporlarla iletilmiştir.³⁰¹ 26 Ekim 1889 tarihinde halkın ziyaretine son verilerek ertesi günkü sefer için su, yiyecek ve kömür ikmali yapılmıştır. Kolombo üzerinden Singapur'a geçilmiş ve aynı coşku burada da yaşanmıştır. Geminin uzunca bir süre Singapur'da kalacağını haber alan uzaktaki Müslüman hükümdarlar, temsilciler göndermiştir. Bunlardan Sumatra, Cava ahalisi, Siyam Müslümanları, Flemenklerin mezalimlerinden dolayı Osman Paşa'ya dert yanmıştır.³⁰² Bahriye Nezareti, 19 Kasım'da mabeyn başkâtipliğine takdim ettiği tezkerede;

“*Oralarda şiddetli şimal rüzgârlarının esmesinden dolayı Fırkateynin yelken ile seferinin devam etmesi zor olup Hong Kong'a kadar gerekli kömürü alarak devr-i çarhla da gidebilmesinin mümkün olmadığı...*” belirtilir. “*Bunun için hazıranaya değin Singapur'da ve Teşrin-i Evvel'e kadar Japonya'da kalınması lazım gelir.*” denilmektedir. Böylece bu gezinin Japonya'ya kadar devamı da son derece güçleşmiş olup daha önceden de ortaya atıldığı gibi heyetin posta vapuruyla gitmesi yeniden gündeme gelmişse de kısa sürede vazgeçilerek yolculuğa mevcut şekliyle devam kararı alınmıştır.³⁰³

²⁹⁹ DMA, Mektûbî, Belge No:577/168-A.

³⁰⁰ Çetinkaya Apatay, *Ertuğrul Fırkateyninin Öyküsü*, XX. Yüzyıldan Bugüne Türk-Japon İlişkileri, Ad Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 123-125.

³⁰¹ Apatay, *Ertuğrul Fırkateyninin Öyküsü*, s.125.

³⁰² DMA, Mektûbî, Belge No: 608/46.

³⁰³ Komatsu, *Ertuğrul Fırkateyni*, s.8.

Ertuğrul, uygun havayı yakalamak için Singapur'da 4 aydan fazla demirlemek zorunda kalmıştır. Bu uzun bekleyiş sadece masrafları arttırmamış başka söylentilerin çıkmasına da sebep olmuştur. *Observe* gazetesinde çıkan bir habere göre Ertuğrul Fırkateyni'nin kalma sebebi olarak güya biten kömürünün tedarik edilmesi için gerekli parasının olmaması gösterilmiştir. Bu haber Londra Sefareti aracılığıyla Hariciye Nezareti'ne oradan da Bahriye Dairesi'ne iletilmiştir. Bahriye Dairesi de bu gerçek dışı haberi tekdiz etmek için gazeteyle irtibata geçmiştir.³⁰⁴

Ertuğrul Fırkateyni uzun bir bekleyişin akabinde 22 Mart 1890'da Singapur'dan hareket etmiş, lakin sonraki yolculuğu da hiç kolay olmamıştır. Harekâtın üçüncü gününden sonra aksi rüzgârın şiddetinden ve Singapur'da alınan kömürün yetmemesinden dolayı, Saygon'da yeniden kömür alınmak zorunda kalmıştır. 3 Nisan'da tekrar hareket edilmiş ise de aksi rüzgârların devam etmesinden dolayı geri dönülüp 20 Nisan'a kadar beklemek zorunda kalınmıştır. 26 Nisan'da ise ancak Hong Kong'a ulaşılabilmiştir. Buradan da kömür alarak 5 Mayıs'ta Nakasaki'ye doğru yola çıktığı hâlde yine kötü hava ve kömür ihtiyacından dolayı bu kez de Foçu'da 18 Mayıs'a kadar beklenmiştir. 22 Mayıs'ta Nakasaki'ye oradan da hareketle 7 Haziran 1890'da son durağı olan Yokohama Limanı'na ulaşılmıştır. İstanbul'dan demir almanın üzerinden 11 ay geçmiştir. Başlangıçta gidiş dönüş için 6 aylık bir süre belirlenmesine rağmen böylece sadece gidiş için bu kadar uzun zaman geçmiştir.³⁰⁵

Ertuğrul, Hong Kong'tan Yokohama'ya ulaştıktan sonra Japon imparatoruna takdim edilecek olan nişan ve hediyelerle alakalı bütün gelişmeler ve Osman Paşa'nın imparatora hitaben yaptığı konuşma sürekli İstanbul'a bildirilerek vazifenin muvaffakiyetle yerine getirildiği ifade edilmiştir.³⁰⁶ Bahriye Dairesi de fırkateyn kumandanı Osman Paşa'ya gönderdiği 14 Haziran 1890 tarihli cevabi yazısında; "Muvaffakiyetinizi tebrik ederim. Avdet için emr-i ahire muntazır olunuz"³⁰⁷ diyerek bir taraftan da dönüş yolculuğu için mevsim şartlarını araştırmaya başlamıştır. Bu arada Osman Paşa, daha Singapur'da iken Mabeyn-i Hümayun'a gönderdiği arızada dönüşte güney rüzgârlarına

³⁰⁴ DMA, Mektûbî, Belge No: 589/ 4.

³⁰⁵ Komatsu, *Ertuğrul Fırkateyni*, s.8-13.

³⁰⁶ DMA, Mektûbî, Belge No: 641/60-1.

³⁰⁷ DMA, Mektûbî, Belge No: 641/42-1.

karşı makine ile seyri sefer yapma mecburiyetinden ve Teşrin-i Evvel'e (Ekim) kadar tayfun ve kasırğa mevsimi olduğundan bahisle ileride değil Aden, Singapur'a gidişte dahi büyük sıkıntılar yaşanabileceğini bildirmektedir.

Osman Paşa, arızanın devamında Japonya limanlarından Uruga, Hyogo, Nagasaki ve Çin'in Şangay Limanı'na uğrayarak ve bir ay buralarda kalarak uygun rüzgâr çıktığında gitmenin daha doğru olacağından bahsetmektedir.³⁰⁸ Bu arada mürettebatın maaş ve diğer masrafları için gemi kumandanı tarafından İstanbul'a gönderilen telgraf üzerine 5.000 lira seri bir şekilde Maliye Nezaretince gönderilerek durum cevabi bir telgrafla bildirilmiştir.³⁰⁹ Personelin Japonya günleri bir müddetten sonra sıkıcı gelmeye başlamış hatta personel arasında baş gösteren koleradan dolayı 35 nefer yatağa düşmüş, 11 nefer ise vefat etmiştir.³¹⁰ Nihayet 11 Haziran 1890'da dönüş yolculuğuyla ilgili bilgiler Bahriye Nezareti tarafından Sultan Hamid'e aktarılmış ve 14 Haziran'da da dönüş yolculuğuyla ilgili padişah iradesi çıkmış ve aynı gün Osman Paşa'ya bildirilmiştir. Osman Paşa'ya gönderilen dönüş talimatı şu şekildedir;

1. Gereksiz şüphe uyandırmamak için bir yerde bir aydan fazla kalınmaması,
2. Ekime kadar Uzak Doğu rüzgârlarından yararlanıp, böylece kömür tasarruf ederek bir an önce İstanbul'a varılması,
3. Dönüş masrafı olarak 5.000 lira gönderileceği ve bundan başka para istenmemesi.

Geminin 14 Eylül'de yola çıkması kararlaştırılmıştır fakat ne yazık ki o sıralarda büyük bir tayfun yaklaşmaktadır. Japonlar bütün gayretleriyle seyahatin ertelenmesine çalışır. Buna rağmen Osman Paşa: "Artık emir çıkmıştır!" diye bu teklifi dinlememiştir. Böylece Eylül 1890 gecesi Ertuğrul Fırkateyni Kil Yarımadası'nın Kaşinozaki önünde tayfuna yakalanıp kayalara çarpmış ve çok sayıda insanla birlikte denize gömülmüştür.³¹¹ Ertuğrul'un batış haberi İstanbul'da ilk kez 20 Eylül 1890 günü Sadaret'e, Japon Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen bir telgrafla

³⁰⁸ DMA, Mektûbî, Belge No:641/25-1.

³⁰⁹ DMA, Mektûbî, Belge No:641/40-1.

³¹⁰ DMA, Mektûbî, Belge No:641/62-2.

³¹¹ Komatsu, *Ertuğrul Fırkateyni*, s. 199.

iletmiştir. Telgrafta, “Ertuğrul’un 18 Eylül 1890 günü Oşima Burnu’nda Osman Paşa da dahil olmak üzere 500 mürettebatıyla battığı, olay yeri Tokya’dan uzak olduğundan kırtulanlara ve facianın oluş şekline dair henüz net bilgiler alınmadığı, facia dolayısıyla imparator hazretlerinin ve bütün Japon halkının samimi teessürleri iletilir.” denilmektedir.³¹²

İngilizler Sultan Osman ve Reşadiye’yi Neden Vermedi?

II. Abdülhamid devrinin kapanmasıyla birlikte bir taraftan elde bulunan torpidobot ve ganbot türü gemiler diğer tarafta ise bir türlü işe yarar hâle getirilemeyen zırhlılar İttihat ve Terakki idaresini donanmada yeni bir yapılanmaya sevk etmişti. Özellikle İngiltere ve Almanya donanma cemiyetleri örnek alınmak suretiyle 19 Temmuz 1909 tarihinde tamamen halktan toplanan bağışlarla yeni bir donanma oluşturma gayretine girildi. Bu gaye için “Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti” kısa adıyla “Donanma Cemiyeti” kuruldu. Cemiyetin Osmanlı donanmasına ilk ve en mühim katkısı 18 Mayıs 1910 tarihinde imzalanmış olan bir sözleşmeyle Almanya’dan “Yadigâr-ı Millet, Gayret-i Vataniye, Numune-i Hamiyet ve Muavenet-i Milliye” adlarında dört torpido muhribini almasıydı.³¹³ Şöyle ki:³¹⁴

Torpedo Muhripleri	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Muavenet-i Milliye	1910	Almanya	Fr. Schichau AG, Elbing
Yadigâr-ı Millet	1910	Almanya	Fr. Schichau AG, Elbing
Numune-i Hamiyet	1910	Almanya	Fr. Schichau AG, Elbing
Gayret-i Vataniye	1910	Almanya	Fr. Schichau AG, Elbing

Cemiyet kuruluşundan 4–5 ay sonra bu konuda harekete geçmiştir. 1 Ocak 1910 tarihli gazetelerde bütün millete bir beyanname yayınlarak ilk taksit olarak yirmi gün içinde 150.000 lira vermeyi taahhüt ettiğini bildirmiştir. Alınacak ilk gemiye de “Yadigâr-ı Millet” ismi verilmiştir. Muavenet-i Milliye 9 Temmuz’da tamamlanıp gönderilirken, Yadigâr-ı Millet 15 Ağustos, Numune-i Hamiyet ve Gayret-i Vataniye ise 27 Ağustos 1910’da teslim edilmiştir. Almanya’dan alınan bu dört torpido muhribinden sonra yakın tarihlerde iki tane de zırhlı alınması

³¹² Apatay, *Ertuğrul Fırkateyninin Öyküsü*, s. 199.

³¹³ Yavuz, *Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyonlar*, s.150.

³¹⁴ Langensiepen, *1828–1923 Osmanlı Donanması*, s.182.

için görüşmelere başlanmıştır. Alman donanmasından seçilerek Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis adı verilen bu iki zırhlı Numune-i Hamiyet ve Gayret-i Vatanîye ile birlikte hemen hemen aynı tarihlerde teslim alınmıştır.³¹⁵ Şöyle ki:³¹⁶

Zırhlı Muhripler	Sipariş Tarihi	Ülke	Firma
Turgut Reis	1910	Almanya	Kaiserliche Marine
Barbaros Hayrettin	1910	Almanya	Kaiserliche Marine

Bir taraftan zırhlı gemiler sipariş verilirken diğer yanda ise içten içe kaynakayan Osmanlı Devleti'nde Yemen ve Arnavutluk taraflarına yapılan asker sevkinin yabancı gemilerle yapılması ve bunun getirdiği büyük maddi yük hükümetin Donanma Cemiyeti ile müşterek birkaç nakliye gemisi almasını zorunlu kılmıştır. Bu defa İngiltere'den Reşit Paşa, Mithat Paşa, Giresun, Kemal Reis ve Piri Reis gemilerinin satın alınması yoluna gidilmiştir. Ancak daha sonra bunlardan ikisinin satışında problem çıkmıştır.³¹⁷

Bu dönemde Osmanlı hükümeti gerek kendi imkânlarıyla gerekse Donanma Cemiyeti vasıtasıyla oluşturmaya çalıştığı yeni zırhlı donanma projesinin belki de en büyük adımını İngiltere'ye vermiş olduğu iki dretnotla yapmıştır. İlk dretnota Padişah Sultan Reşad'ın adına izafeten Reşadiye adı verilirken diğerine ise Osmaniye denilmiştir. 1914 yılı ortalarında tamamlanacak olan bu gemileri teslim alıp yurda getirmek üzere Sultan Osman Dretnotuna Hüseyin Rauf (Orbay) Bey ve Reşadiye'ye de Vasıf Bey komutan tayin edilmiştir. Her iki geminin personeli 1914 yılı nisan ayı başlarında Reşid Paşa Vapurunu ile İngiltere'ye hareket etmiştir. Sultan Osman son taksitinin ödenmesinden bir gün sonra, 21 Temmuz 1914 tarihinde teslim edilecektir. Ancak İngiliz hükümeti, hangi devlete ait olursa olsun İngiltere'de inşa edilmekte olan gemilerin hiçbirinin herhangi bir şekilde sahillerinden uzaklaştırılmayacağını bildirir.³¹⁸ Bunun temelinde ise İngiltere'nin Almanya ile sürdürdüğü dretnot rekabe-

³¹⁵ Selahittin Özçelik, *Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, TTK Yay., Ankara 2000, s.152-158.

³¹⁶ Langenstegen-Güleryüz, *1828-1923 Osmanlı Donanması*, s.123.

³¹⁷ Özçelik, *Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, s.159-166.

³¹⁸ Bahri Noyan, "Sultan Osman ve Reşadiye Dretnotları", *Hayat Tarih Mecmuası*, S.5, Haziran 1969, s.34.

ti bulunmaktadır.³¹⁹ Bütün uğraşlara rağmen zırhlılar İngiltere'den alınamamıştır. Sultan Osman'ın ücretinin tamamı, Reşadiye'nin ise büyük bir kısmının ödenmesine rağmen Osmanlı Devleti'ne teslim edilmemesinden doğan alacak Lozan Görüşmeleri esnasında İngiliz heyetinden istenmişse de bu paralar I. Dünya Savaşı tazminatına karşılık tutularak geri verilmemiştir.³²⁰

Surre Gemisindeki Fakir Dağıstanlılar

Osmanlı Devleti'nde Mekke ve Medine ahalisine her yıl gönderilen surrenin kervanla değil, bahriyede meydana gelen gelişmelerle birlikte 19. asrın başlarından itibaren buharlı vapurlarla taşındığı görülür. II. Mahmud döneminde kürekli ve yelkenli gemilerin yerini buharlı gemilerin almasıyla surrenin çektiri ile Boğaz'da ki serüveni artık son bulmuş, daha güvenli bir ulaşım vasıtasıyla karşı kıyıya ulaşılmaya başlanılmıştır. Kısa süre içinde yerli ve yabancı vapur kumpanyaları Osmanlı limanlarında işlemeye başlamıştır. Osmanlı limanlarında etkili olan vapur kumpanyası Avusturya Lloyd Şirketi'dir. Şirket, Karadeniz ve Akdeniz hattının yanında Tuna yoluyla İstanbul'a kadar uzattığı seferleri ile hızla büyümüş ve büyük bir ticaret filosu kurmuştur. Kısa zamanda Fransız, İngiliz, Rus Şirketleri Osmanlı limanlarında boy göstermeye başlamıştır. 1840'lı yıllara doğru Osmanlı resmî ve özel kuruluşları da devreye girmiş böylece yabancı bandırası taşıyan gemiler yanında Osmanlı bandırası ile sefer yapan resmi ve özel şirketlere ait gemiler birlikte çalışmışlardır.³²¹

Surre-i Hümâyûn'un deniz yoluyla gönderilmesi için bu şirketlerden gemi tahsisi yapılmaktadır. İstenilen gemi, surre emaneti tarafından yazılan bir istida ile talep edilmektedir. Tersane-i Amire'ye havale edilen bu yazıda belirtilen özellikte bir geminin tahsisi için İdare-i Aziziye (daha sonrada İdare-i Mahsusa) ile irtibata geçilmiştir.³²² Umumiyetle yıldan yıla değişmekle birlikte Taif, Mecidiye, Kamil Paşa, Asir, Konya, Sakarya, Kaplan, İhsan, İdare-i Mahsusa'ca sur-

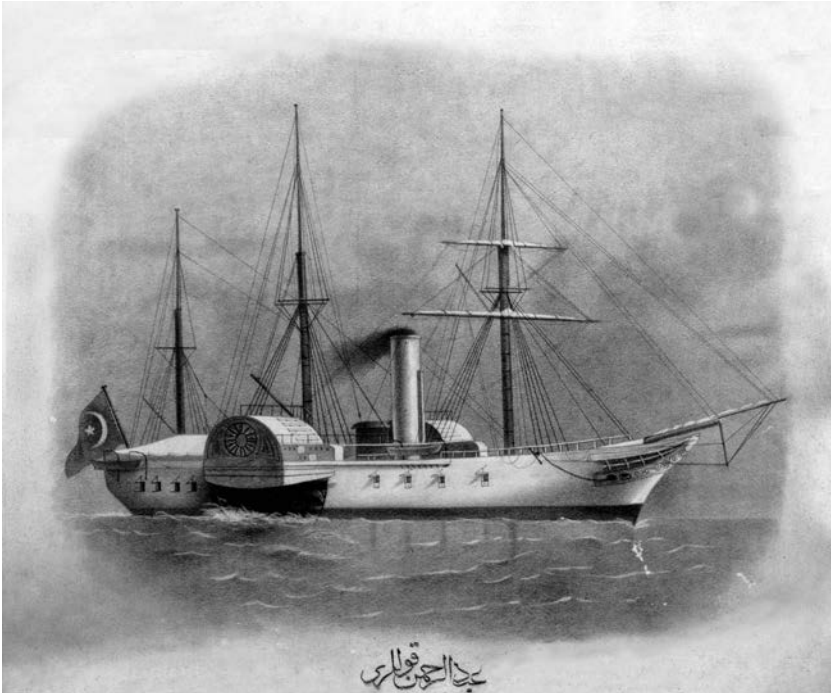
³¹⁹ Bkz. Osman Öndeş, "I. Dünya Savaşından Önce Büyük Devletler Arasında Drednot Savaşı", *Hayat Tarih Mecmuası*, S.2, 1976, s.80-81.

³²⁰ Bahri Noyan, "Sultan Osman ve Reşadiye Dretnotları", s. 37.

³²¹ İlhan Ekinci, "Yabancı Vapur Kumpanyaları ve İmajları Hakkında", *Kebikeç*, S.21, 2006, s.73-96.

³²² BOA, İ.DH, Belge No:65425.

renin taşınması için tahsis edilen gemilerdendir. Ancak zaman zaman gemi tahsisinde aksamalar olduğu da görülmektedir.³²³ Bu aksamalar muhtemelen; ihtiyaç hâlinde İdare-i Mahsusa gemilerinin silahlandırılarak askerî amaçlı kullanılmasından, gemi sıkıntısı çekiyor olmasından veya tahsis edilecek geminin masrafları için kaynak bulunamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün bunlara rağmen yine de her şartta gemi tahsis edilmiştir. Ancak tahsis edilen geminin masraflarının hangi kurum tarafından ödeneceği konusu her yıl tartışıla gelmiştir. Neticede meselenin 6 Kasım 1886 tarihli Meclis-i Vükela'ya mahsus zabıt varakasında karara bağlandığı görülür. Buna göre Surre-i Hümayûn'u Beyrut'a nakletmiş olan İdare-i Mahsusa'nın Kamil Paşa Vapuru bu seyahatinde 42.000 kuruş masraf yapmıştır. Paranın nereden ödeneceği konusunda yapılan yazışmalar neticelenerek zikri geçen idarenin bütçesinden ödenmesine ve durumun Bahriye Nezareti'ne bildirilmesine karar verilmiştir.³²⁴

Resim: 54 Yandan Çarklı Bir Gemi-Abdurrahman Efendi (1179 Db)

³²³ BOA, İ.DH, Belge No:65425.

³²⁴ BOA, MU, Belge No:13/74.

Surrenin gönderilmesine ilişkin hazırlıklar tamamlanıp da gemi Harem'e geldiğinde, seyahatin ne zaman başlayacağına ilişkin surre-i hümayûn emininin padişaha tezkiresini sunması âdettendir. Deniz yoluyla gönderilen surre genellikle Şaban ayının 15. günü yolculuğa başlar.³²⁵ O gün cumaya denk gelirse surre, perşembe veya cumartesi günlerinden birinde gönderilir. Harem'den yola çıkarılan gemide surre emini, maiyeti, aralarında imam ve tabiplerin de bulunduğu gemi personeli devlet erkânından bazı şahıslar yanında hacca gitmeye maddî durumu müsait olmayanların da bulunduğu görülür. 1902 yılında Surre-i Hümayûn'un gönderildiği Kaplan Vapuru'nda, Surre-i Hümayûn emini ile Bosna Mekteb-i Harbiye-i Şahane'den mezun olarak Beşinci Ordu-yu Hümayûn'a ta'yin edilen üç mülazım-ı sâni, sekiz fakir hacı aday, üç efrâd-ı cedîde ve üç menkûle ve mektepten alaya nakledilen iki efendi, görev değişikliği ile gönderilen bir mülâzım-ı evvel ve hacı adayları ile İskenderun için elbise ve Beyrut için dört sandık eczâ-yı tıbbiyeyi bulunmaktadır.³²⁶ Fakir hacı adaylarının gemi ile her zaman ve meccanen taşındıklarını göstermesi açısından şu belge ehemmiyet taşımaktadır:

Mabeyn-i Hümayûn Baş Kitâbet-i Celîlesine

Cânib-i Hicaz'a azîmet üzere surre-i hümayûn vapuruyla Dersaadet'ten Beyrut'a gelen on beş nefer Dağıstan muhâcirlerinin fakr-ı hâllerine binâen İdâre-i Mahsûsa vapurlarından birine irkâben Cidde'ye kadar i'zâmları zımnında ikişer yüz guruştan üç bin guruş vapur navlunlarının sadaka-i âtîfet cereyân-ı kıymet hazret-i padişahi olmak üzere Beyrut Mal Sandığı'ndan tesviyesine me'zûniyet buyrulması ma'rûftur.

Beyrut Valisi

Belgede Hicaz'a giden on beş fakir Dağıstan muhacirinin surre vapuruyla İstanbul'dan Beyrut'a ulaştığı, bundan sonra ise İdâre-i Mahsûsa vapurlarından birine bindirilip navlunlarının ise Beyrut Mal Sandığı'ndan ödenerek Cidde'ye gönderilmesi Beyrut Valisi tarafından talep edilmektedir.

Buharlı gemilerin Kızıldeniz'e girmesi ve 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması Kızıldeniz trafiğinin kayda değer bir şekilde

³²⁵ BOA, İ.DH, Belge No:70633: BOA, İ.DH, Belge No:65629.

³²⁶ BOA, Y. PRK. ASK, Belge No:188/52.

canlanmasına sebep olmuştur. Hacıların Hicaz'a giriş ve çıkış yaptıkları en büyük iskele olan Cidde aynı zamanda en büyük ticaret limanıdır. Hac yolculuğunda muntazam vapur seferleri ilk defa Avrupalılar tarafından uygulanır. Bu yeniliklere ayak uydurmak isteyen Osmanlı gemi kumpanyası da ilk olarak 1887 yılında Cidde-İstanbul seferlerine başlar. Hatta Osmanlı, 1894 yılında İngiliz buharlı gemileri ile doğrudan rekabete girerek Cidde- Bombay hattını işletmeye açmışsa da, bu hat 1896 yılında kapatılır.

Buharlı gemiler uzun seyahat süresini bir hayli kısaltmıştır. 645 deniz mili olan Cidde-Süveyş arası rüzgâr ve diğer engeller yüzünden otuzkırk günde alınabilirken, buharlı gemiler bu süreyi üç güne indirmiştir.³²⁷ Doğrudan deniz vasıtaları ile İstanbul-Cidde hac seferlerinin başlaması ile birlikte her ne kadar İstanbul- Beyrut hac yolu önemini yitirmiş gibi gözükse de surre güzergâhının değişmediği, görülür.

Bahriyeliler Uluslararası Kayık Yarışlarında

Osmanlı Devleti'nde ticaret-i bahriyenin gelişmesi için Padişah II. Abdülhamid, sadrazam, bahriye nazırı, devlet erkânından bazıları ve yabancı ülke temsilciliklerinin katıldığı ve ekseriyetle Moda semtinde kayık yarışları yapılmıştır. Bu tür bir faaliyetten kasıt, Osmanlı Devleti'nin özellikle Tüccar Kaptan Mektepleri vasıtasıyla kaptanlık ve denizcilikte kat ettiği mesafeyi yabancı devlet erkânına ve katılımcılara göstermektir. Abdülhamid'le atıl bıraktığı iddia edilen bahriyenin; bu dönemde uluslararası fuarlara katılarak, Avrupa tarzında bahriye mektepleri açarak, yurt dışına eleman göndererek ve bu tür yarışlar tertib ederek kendisini geliştirme gayretinde³²⁸ olduğunu görmemek ne yazık ki yakın zamanlara kadar kabul edilen bir önyargılı anlayış olmuştur. Dönemin deniz gazetesi Ceride-i Bahriye'de 1892 yılı kayık yarışları şu şekilde anlatılır:³²⁹

“Abdülhamid ve Bahriye Nâzırı Hasan Paşa Hazretlerinin nezâret-i âsafâneleri altında olarak ağustosun yirmi ikinci perşembe günü Moda'da düzenlenen kayık yarışı gayet mükemmel suretle icrâ edilmiştir. Şöyle ki yarışı tertip eden komisyon tarafından davetilere mahsus olarak Moda'nın

³²⁷ Gülden Sarıyıldız, *Hicaz Karantina Teşkilatı (1865-1914)*, TTK. Yay., Ankara 1996, s.39, 42.

³²⁸ Ceride-i Bahriye, No:60, Safer 1309.

³²⁹ Ceride-i Bahriye, No:60, Safer 1309.

denize nazır bir yerine gölgelikler kırularak çeşitli sancaklarla süslendiği gibi Sultaniye Vapur-u Hümayûm'un sibyan mızıkası da burada hazır bulundu-
rılmakta idi. Tertip komitesine tahsis edilen Şahin Vapur-u saat iki civarında köprüden ve Aydın Vapur-u da Ada'dan hareketle doğrudan Moda'ya ulaştı. Şahin Vapur-u sancaklar ile donatıldığı gibi mızıkacılar tarafından da Marş-ı Hamîdî çalınmakta idi.

Resim: 55 Moda Kayık Yarışları-Yıldız Albümü

Bahriye nâzır-ı âlisi işbu yarış da bizzat hazır bulunmayacakları cihetle vekâleten yâverân-ı hazret-i pâdişâhîden Bahriye Erkân-ı Harbiye Reisi Ferik Saadetli Faik Paşa Hazretlerini göndermişti. Karada izdiham pek ziyade olduğu gibi denizde dahi kayık ve sandal ve istimbot ve römorkör vapurları fazlaca idi. Komite azasının toplanması üzerine Saadetli Faik Paşa Hazretleri tarafından İngilizceden tercüme bir nutuk okunarak yarışın başladığı ilân olundu. Bunu takip eden nutuklarda (Padişahım çok yaşa) duâ-yı vâcibu'l-edâsi Türkçe ve İngilizce olarak söylenmiş, müteakiben bahriye mızıkası tarafından Marş-ı Hamîdî ve İngiliz marşları terennüm olunmuştur. Faik Paşa Hazretlerinin İngilizce olarak yaptığı nutukun tercümesi: "Efendiler! Bu sene dahi müsabaka-i bahriyenin icrasına müsbade-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şerefmüteallik buyurulmuş olduğundan Bahriye

Nâzır-ı âlisi Paşa hazretlerine vekâleten nezdinizde hazır bulunmakla müftehirim. Bu gibi yarışlar ticaret-i bahriyenin esas vasıtaları vasıtasıyla oyun ve eğlence sanatının terakkisine hizmet ettiği cihetle menfaattar ve güzeldir. İşte asr-ı güzîn-i hazreti tâcdârî âsâr-ı fâhiresinden olmak üzere memâlik-i mahrûse-i şâhânenin geniş sâhillerinde dahî gemicilikle uğraşan ahâli-i sâdikanın refah ve saadet dairelerinin genişletilmesi emrinde velînîmet bîminnetimiz pâdişâh-ı şehinşâh-ı mehâsîn âsâr-ı fahr-ul-mülûk efendimiz hazretlerinin şâyân buyurdıkları ulv-i inâyet ve muâfiyet-i celîle-i cihanbânîleri âsâr-ı güzidesinden olarak ticâret-i bahriyemiz yeneden hayat bulmuş ve gündün güne Osmânî ticâret gemileri çoğalarak bunların emr-i idâresi için dahî Ticâret-i Bahriye Kapudân Mektebi'nden bir hayli ikmâl-i tahsîlât ile yetişip İdâre-i Mahsûsa vapurlarıyla diğer gemilerde kapudanlık yapmaya başlamışlardır. Hemân Cenâb-ı Hak pâdişâh-ı teb'a perver efendimiz hazretlerini ilâ yevmi'l-kıyâm daha nice nice âsâr-ı terakî müşâhedesiyle cümlemizi mesrûr ve bigâm buyursun âmin."

Faik Paşa'dan sonra konuşmak için söz alan birkaç yabancı tarafından Osmanlı bahriyesinin gündün güne nasıl geliştiği ifade edilir. Bunlardan sonra Saadet Gazetesi muharrirlerinden Sadık Bey tarafından matbûat-ı Osmaniye nâmına beyân-ı teşekkür edilmiş ve üç defa (Padişahım çok yaşa!) duâsı edâ edilmiştir. Yarışa saat üçte başlanılmıştır. Altı çiftelerden birinciliği Âsâr-ı Tevfik ve ikinciliği Feth-i Bülend sandalları kazanmış ve umûm tarafından alkışlanmışlardır.

Bir çiftelerden birinciliği ve ikinciliği İngiliz botları kazanmıştır. Üç çiftelerden birinciliği Mösyö Kilkirş'in ki, ikinciliği Agasyan'ın ki kazanmıştır. İki çifte kayıklardan birinciliği bahriye liman kumandan vekili Saadetlü Hasan Paşa hazretlerinin kayığı ve üçüncülüğü Âsâr-ı Şevket'in kayığı almıştır. Dört çiftelerde birinciliği Bahriye Nazırı devletlü Hasan Paşa Hazretlerinin ve üçüncülüğü zırlı Avnillâh'ın sandalları kazanmıştır. Cankurtaran beş çiftelerden birinciliği Anadolu fenerinin cankurtaran sandalı kazanmıştır. Bu sandallar tarafından bir takım tahlisiye manevraları ve talimleri icra edilmiştir. Cümlesi belleğinde mantardan ma'mul sitimler olduğu hâlde sandalı tersine çevirmişler ve hepsi battıktan sonra tekrar çıkararak sandalı çevirmişlerdir. Daha sonra saat alafanga bire yaklaşırken yarış tatil ve komite azası ile davetlilerin ekserisi otellerine giderek yine mızıka çalmaya başlamıştır. Yemekten sonra biraz istirahat olunup yarışa tekrar alafanga saat iki

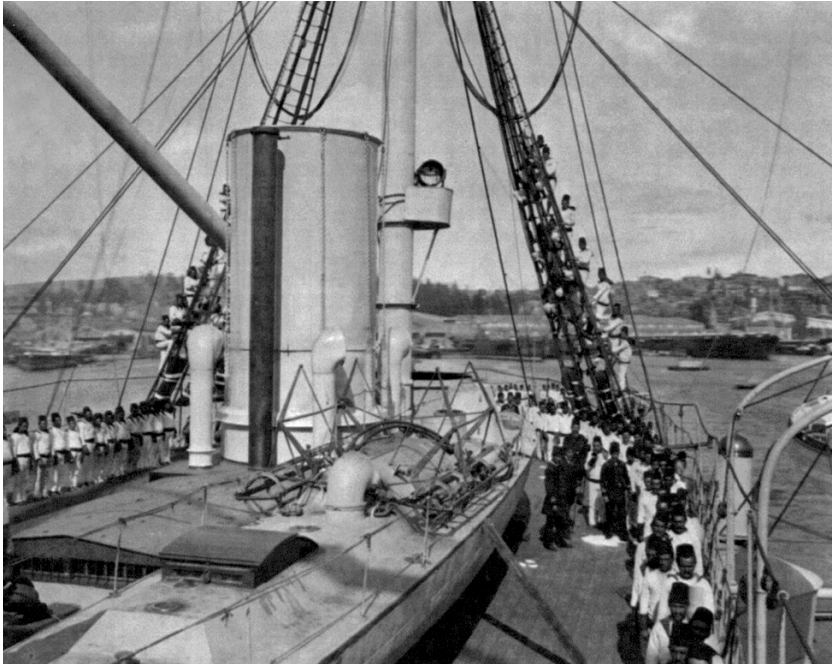
buçukta başlanılmıştır. Rusya, İngiltere, Avusturya, Fransa ve Amerika sefaret maiyet vapurları ortaya çıkmışlardır.

İngiltere ve Rusya sefirleri bizzat hazır oldukları gibi Avusturya, Fransa ve Amerika maslahatgüzârları ve Almanya sefâreti maiyet vapuru bu aralık Bahr-i Sefîd'de bulunması münâsebetiyle Almanya sefâretinin Madaması Fransa sefâreti maiyet vapurunda oldukları bi'l-cümle sefâret memurları da hazır idilir. Saat ona geldiğinde Şahin vapuru hıncahınc dolmuş ve mızıkâ eşliğinde salimen köprüye geri dönülmüştür.³³⁰

³³⁰ Ceride-i Bahriye, No:60, Safer 1309.

BAZI TEŞRİFAT VE MERASİM KAİDELERİ

Osmanlı padişahlarının deniz yoluyla memleket dâhilinde yapmış oldukları kısa seyahatlerde öncelikle gidilen yere en yakın kale veya tabyalardan 21 pare selam topu atılması gerekir. Ayrıca donanmanın orada bulunan gemileri sancak keşide ederek, mürettebat seren ve küpeştelere dizilip “Padişahım çok yaşa!” duasını ederler. Bu esnada gemilerden de 21 pare selam topu atılarak merasim tamamlanır.

Resim: 56 Zırhlı Osmaniyeye Fırkateyn-i Hümayunu-Yıldız Albümü

Eğer padişah sandal, filika veya tebdil-i kayık ile donanma gemilerinden birine giderse hemen tuğralı sancak o geminin grandî sütununa çekilir. Bu esnada mürettebat yine seren ve küpeştelere dizilip “Padişahım çok yaşa!” duasıyla yirmi bir pare top atışı yapılır. Bu esnada diğer

gemilere alay sancakları çekilerek selam merasimi tamamlanır. Merasim, padişahın ayrılışında da aynı şekilde icra edilir. Eğer padişahın maiyetinde başka kayıklar da bulunur ise bunların sahilinden biraz açıldıktan sonra alay sancaklarını aşağı alıp yalnız topuz sancaklarını bulundurmaları iktiza eder. Geri dönüş yolunda sahile yaklaşılrken alay sancakları tekrar çekilir. Eğer rukûb-ı Hümâyûn'a mahsus olan geminin grandî sütununda sancak olup da diğer sütunlarında bulunmaz ise padişahın tebdilen geldiği anlaşılıp diğerlerinden biraz daha farklı bir merasim icra edilerek geminin küpeşte, baş ve kış taraflarına tüfekçiler dizilerek ve trampetler çalınarak karşılama merasimi icra olunur. Padişahların seyahati cuma günü ve saltanat kayığı ile olursa yine kale ve tabyalardan 21 pare top atışı yapılır, güzergâhta bulunan gemiler alay sancaklarını çeker, seren ve küpeştelere dizilen asker "Padişahım çok yaşa!" duasını eder. Kayığın donanmaya ait gemilerin bordolarının önünden geçişi esnasında asker dizilip sesli olarak "Padişahım çok yaşa!" duasını yapar.³³¹

Padişahların ziyaretlerinde bahsedilen merasim kaidelerinin mutlak surette tatbik edilmesi gerekmektedir. 1839 yılına ait Mahmudiye Kalyonuna ait seyir jurnalinde 9 Haziran günü kalyona gelen Sultan II. Mahmud için yapılan merasim hakkında şunlar kaydedilmektedir:

*"Mahmudiye Kalyonu henüz Beşiktaş'ta Saray-ı Hümâyûn önlerindeyken saat dört buçuk sularında devletlû paşa hazretleri şeyh efendiler ile birlikte kalyon-u hümâyûna gelmişler bundan sonra dualar okunup, harir sancaklar keşide olunmuş Padişah efendimiz, şehzadegân efendiler ve cümle paşa hazretleri de kalyon-ı hümâyûna teşrif etmişler ve bu müinasebetle Mahmudiye Kalyonu'ndan yirmi bir pare top atışı yapılmış, Osmanlı sancağı ve tuğralı sancaklar çekilmiştir. Mahmudiye'den verilen işaretlerle gemiler sırayla hareket ederek padişahı selamlamış ve Sarayburnu'na doğru yol almışlardır. Alaturka saate göre saat dokuz sularında, II. Mahmud saltanat kayığı ile Mahmudiye'den ayrılmış ve bu müinasebetle tekrar yirmi bir pare top atışı yapılarak padişah selamlanmış, tuğralı sancak aşağıya indirilmiş ve küpeşte aralarına dizilen asker 'çok yaşa!' diye yedi defa bağırmıştır."*³³²

Burada da görüldüğü gibi selam topu, sancak çekilmesi, donanmanın diğer gemilerinin selamlamaları ve personelin "Padişahım çok ya-

³³¹ 1297 Bahriye Kanunname-i Hümâyûn, (2-3-4-5. Madde), s. 6-7.

³³² Hacer Bulgurcuoğlu, *Deniz Tarihimizin Sembol Gemilerinden Mahmudiye*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, İstanbul 2004, 49-50.

şa!” duası bu tür merasimlerde yapılması gereken en mühim unsurlardır. Padişahların uzak bir yere yaptıkları deniz seyahatlerinin dönüşünde İstanbul’da yapılan merasimlerde donanma gemilerinin ve tersaneden alınan sandalların önemi büyüktür. Zira bu merasimler günlerce sürmekte ve bütün İstanbul ahalişi iştirak etmektedir. Mısır seyahati dönüşü Sultan Aziz’in İstanbul’a gelişiyle beraber Boğaziçi’nde üç gece şehr-âyîn yapılması için Tersane-i Âmire’den yeteri miktar kol sandallarının önceden tespit edilen yerlere gönderildiği görülür. Gece yapılacak olan kutlamalarda kullanılacak olan bu sandallarla Boğaziçi’nde pek çok vapurun bulunmasından dolayı herhangi bir sıkıntının yaşanmaması için icap eden yerlerde gezdirilerek emniyetin sağlanması amaçlanmıştır.³³³ Ayrıca dinî gecelerde olduğu gibi Liman Memuriyeti tarafından Liman Dairesi ve ona bağlı olan binalar şehr-âyîn gecelerinde de fenerler ve kandillerle donatılmaktadır.³³⁴

Çimariva: Padişaha Gemide Resm-i Selam

Yelkenli gemilerde merasimlerin vazgeçilmez âdetlerinden biri olan çimariva personelin belirli bir düzen içinde gemi üzerinde mevki almıştır. Buna başka bir anlatımla resm-i selam için gemiyi asker ile donatmakta denilebilir. Buna göre gemi içindeki personel bu merasimde şu şekilde yerlerini alırlar:

İlk Olarak: “*Asker Güverteye Borusu!*” çalınır. Herkes bataryada tabur olur.

İkinci Olarak: “*Alesta Riva*” düdüğü çalındığı zaman herkes tayin olundukları mahallere çimariva etmek üzere hazır bulunurlar ve birbirlerinden açıklıklarını sabit bulundurlar.

Üçüncü Olarak: “*Çimariva*” düdüğü çalınır ve tayin olundukları mahallere koşup çıkarlar ve aralarını eşit aralıkta tutarlar,

Dördüncü Olarak: Birinci “*Dikkat*” borusu çalındığı zaman vardavele dikilir ve kollarını aykırı olarak tutarlar,

Beşinci Olarak: İkinci “*Dikkat*” borusu çalındığı zaman tamamıyla sükût eder ve dururlar,

Altıncı Olarak: Silah endaz selam durur ve musiki ile selam-ı umumi çalınmaya başlar. Bunu müteakip boru ile bir nokta akabinde, “Yaşa!

³³³ DMA, Mektûbî, Belge No: 67a-123.

³³⁴ DMA, Mektûbî, Belge No: 69-23.

Yaşa! Yaşa!” İcabında dördüncü defa olmak üzere “Yaşa!” diye bağırıldıktan ve bir selam verdikten sonra tekrar elleriyle vardeveleyi³³⁵ tutarlar. Daha sonra boru ile “İşe Devam!” çalınır arkalarını dönerek yerinde rahat dururlar. “Arya” düdüğü çalındığı zaman çift sıra olmak üzere eski mevkilerine gelir ve yerlerinde rahat dururlar. Bundan sonra “Paydos” borusu çalınarak dağılırlar.³³⁶ Mesela, 5 Mayıs 1919 tarihinde Sultan V. Mehmed Reşad’ın Meclis-i Meb’ûsân’ın açılış merasimlerine teşrif için deniz yolunu tercih ederek Sarayburnu İskelesi’ne ulaşmıştır. 1297 Bahriye Kanunnamesi’nde bu tür bir seyahatte yapılması gereken bütün merasim kaidelerine hassasiyetle riayet edildiği görülür. Sultan Reşad, Sarayburnu’nda sahile indikten sonra Tramvay Yolu’nu takip ederek Ayasofya Meydanı yoluyla Meclis-i Mebusan’a ulaşmıştır. Bu esnada Beşiktaş önünde bulunan Donanma-yı Osmanî alay sancaklarıyla donatılarak yirmi bir pare top atılmak ve küpeşteye asker dizilmek suretiyle özel bahriye merasimi icrâ edilmiştir. Ayrıca bahriye zabitlerinin bazıları üniformalarını giyerek Sarayburnu İskelesi’ne resm-i selam ifâ etmek üzere ulaşmışlardır. Donanmanın merasime hazır hâlâ getirilmesi için Zırhlı Donanma-yı Osmanî Komodorluğu’na talimat verilmiştir.³³⁷

Bu konuyla ilgili 1297 Bahriye Kanunnamesi’nin ikinci maddesi şu şekildedir:³³⁸

“Zat-ı Hazret-i Padişahînin memalik-i mahrusa-i şahaneleri dâhilinde kalan bir mahalle azîmet veya avdetleri şeref vukuunda top endahtı mutad olan kale veya tabyalardan yirmi bir pare selam topu endaht olunacağı misülli donanma-yı hümayun-ı mülikânededen sancaklarını keşidesiyle hemen seren ve küpeştelere asker diziliüb Padişahım çok yaşa! duası eda ve yirmi bir pare top endahtıyla resm-i selam-ı padişahî ifâ kılınacaktır.”

Bunlardan başka padişahların İstanbul içindeki kısa ziyaretlerinden evvel denizden ve karadan tertibat alınmaktadır. Ziyaret güzergâhı üzerinde bulunan yerler denizden filikalarla, karadan ise askerlerle muhafaza altına alınır. Ramazân-ı Şerîf içinde mutad olduğu üzere padişahın Topkapı Sarayı’na ulaşarak Hırka-i Saâdet Dairesi’ne yapacağı ziyarette

³³⁵ Vardevele: Güvertede bulunan şahısların korunmaları için yalı kütükleri üzerine konulan punteller üzerinden çepeçevre dolaştırılan tel zincir veya ağaç kütükler. (Zaloğlu, *Gemici Dili*, s. 387.)

³³⁶ *Mecidiye Kırwazör-i Hümayunu*, s.90.

³³⁷ DMA, Mektûbî, Belge No: 941-20.

³³⁸ Bahriye Kanunnamesi, 2.Madde.

herhangi bir sıkıntı yaşanmaması için günler öncesinden hem karadan hem de denizden tedbirler alınmaya başlanır.

Dolmabahçe veya Yıldız Sarayı'ndan hareket eden kabile, Beşiktaş, Galata, Bahçe Kapısı ve Soğuk Çeşme yoluyla Ayasofya Camii'ne ulaşır. Burada Cuma namazı kılındıktan sonra Topkapı Sarayı Hırka-i Saâdet Dairesi'ne geçilir.³³⁹ Padişahın Karaköy Köprüsü'nden geçişi esnasında köprünün yapımındaki herhangi bir noksandan dolayı beklenmedik bir kaza yaşanmaması için önceden kontroller yapılmaktadır. Bunun yanında düşman tarafından köprünün herhangi bir yerine patlayıcı madde konulmasına dikkat olunması ve padişahın köprüden geçişi esnasında oraya hiçbir kimsenin yanaştırılmaması için her duba üzerine birer nöbetçi yerleştirilmiş ve köprünün her iki tarafı da filikalarla emniyete alınmıştır.³⁴⁰ Ayrıca herhangi bir izdihama meydan vermemek için köprüye yanaşmak üzere bulunan vapurların iskeleye yanaşıp yolcu indirmesinin ertelenmesi için Dersaadet Liman Riyaseti'ne ve Şirket-i Hayriye önceden ikaz edilir.³⁴¹

Padişahın İstanbul haricindeki deniz seyahatlerinde donanmaya ait uygun gemilerin bir kısmının maiyette bulunmaları bir kısmının da istikbal eylemeleri için görevlendirildikleri görülür. 6 Mayıs 1911 tarihinde Sultan V. Mehmed Reşat'ın Rumeli seyahatine çıkmadan bir hafta önce oraya giderek istikbalde bulunacak olan harp gemileri önceden tespit edilmiş olup şu şekildedir:

Zırhlı Âsâr-ı Tevfik Fırkateyn-i Hümâyûnu
Zırhlı Feth-i Bülend Korvet-i Hümâyûnu
Zırhlı Muin'üz-Zafer Korvet-i Hümâyûnu
Zırhlı Avnillah Korvet-i Hümâyûn
Basra Torpido Geçeri
Yarhisar Torpido Geçeri
Taşoz Torpido Geçeri
Samsun Torpido Geçeri
Fuad Vapur-ı Hümâyûnu

³³⁹ Ceride-i Bahriye, No:50, 19 Ramazan 1308.

³⁴⁰ DMA, Mektûbî, Belge No:620-96.

³⁴¹ DMA, Mektûbî, Belge No:963-349.

Yabancı Hükümdarlara Gemi Tahsisi

Zaman zaman yabancı hükümdarlarının Osmanlı Devleti'ne yapmış oldukları ziyaretler karşılama merasimi ile başlar. Genellikle Akdeniz'den deniz yoluyla gelen yabancı heyetler, Çanakkale Boğazı'nda Osmanlı donanmasında görevli gemiler tarafından istikbal edilir ve İstanbul'a kadar kendilerine tahsis edilen gemi ile getirilir. Eğer yabancı heyet kalabalık ise tahsis edilen gemi sayısı birden fazla olabilmektedir. Hükümdar için 21 pare top atışı yapılması ve o devletin sancağının çekilmesi ilk yapılan âdetlerdendir. Atılan top sayısı ve merasimin ehemmiyeti gelen ziyaretçinin konumuna göre değişmektedir.

Yabancı hükümdarların rükûbuna padişahın irâdesi ile tahsis edilen gemiler tam donanımlı olup hepsinde gümüş sofra takımlarından bulundurulması âdet olmuştur. Ancak bin bir güçlükle alınan bu sofra takımları kısa süre içinde ya kayıp olmakta yahut da kullanılmayacak derecede zarar görmektedir. Bu durum karşısında Abdülmecid'in irâdesi ile 1848 yılında Bahriye Meclis Azâsından Mîralay Ahmed Bey, Tersane-i Âmire önünde bulunan gemilerin yemek takımlarını teker teker deftere kaydetmiştir. Tersane-i Âmire Hazinesi'nin boş yere para ödememesi için bunların gemi süvarisine zimmetlenmesi gerektiği, demirbaş defterlerinin birer örneklerinin Bahriye Muhasebesiyle Liman Odası cerîdelerinde kayıtlı tutulması Mîralay Ahmed Bey tarafından yazılan raporda belirtilmiştir. Bu tarihten sonra da gemi içinde bu tür zararlar gemi süvarisince ödenmeye başlanmıştır.³⁴² Bu tedbirlere rağmen yine de sofra takımlarında sürekli eksilmeler olmaktadır. Her bir gemi için bu gümüş sofra takımlarının tedarik edilmesinin getirdiği maddi yük, ekonomik darboğazda bulunan Osmanlı bütçesi için büyük sıkıntılar doğurmuştur. Bu hususta devlet daireleri arasında yapılan yazışmalarda gerginliklerin yaşandığı görülür.

17 Şubat 1884 tarihinde rükûba tahsis edilen gemilerin gümüş sofra takımları için yüz elli kıyye³⁴³ gümüşün Ma'âdin-i Hümayûnlar'dan Bahriye Dairesi'ne verilmesi hususunda Ticaret Nezâreti'ne gönderilen yazıya verilen cevapta istenilen gümüşün müzayede ile satın alındığı ve bedelinin de kendi sermayelerinden nakden ödendiği bildirilmektedir. Bu bedelin o dönemde karşılanmasının mümkün olmadığı ifade edilerek

³⁴² DMA, Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 5-42a.

³⁴³ Kıyye: 1283 gramlık ağırlık ölçüsü birimi.

sofra takımı için gerekli olan gümüş haricinde diğer malzemelerin verilebileceği söylenmektedir. Ancak Bahriye Dairesi bu cevaptan memnun kalmamış ve acil bir ihtiyaç durumunda devletin düşeceği mahcubiyet düşünülerek sofrta takımlarının yapımı için gerekli gümüşün bedelinin kendilerince de karşılanmasının mümkün olmadığı ifade edilerek bu konuda Ma'âdin-i Hümâyûnlara baskı yapılması istenmektedir.³⁴⁴

Rükûba tahsis olan gemilerde yaşanan sıkıntılardan bir diğeri ise sarf olunan yemek ve meşrubat bedelinin ne şekilde karşılanacağıdır. Her bir gemi için yapılan toplam harcama Bahriye Dairesi tarafından Mâliye Nezâret-i Celîlesi'ne bildirilmekte ve Hazine'den belirtilen tutarın peşin ödenmesi için yapılan talepler genellikle karşılıksız kalmaktadır.³⁴⁵

Bu gemilerin mürettebatı da özel olarak seçilmektedir. Osmanlı Devleti tarafından yabancı devlet erkânına tahsis edilen vapurlarda hizmet veren personel arasında tabip de bulunmaktadır. Bu uygulama II. Abdülhamid devrinde tatbik edilmeye başlanmıştır. Özellikle rükûba tahsis edilen gemiler alelacele bu göreve gönderildikleri için gemide bulunması gereken eczanın tedarik edilmesinde sıkıntılar çekilmiştir. Bunun üzerine bu gemilere tabip tayinine karar verilmiş ve onun ihtiyaç hâlinde kullanması için ceviz ve yahut maun ağacından imal, üç adet eczâ sandığının konulmasına karar verilmiştir. Heyet-i Sıhhiye tarafından bu hususun takip edilerek sandıkların bir an önce yaptırılarak gemilere konulması için Tersane Memuriyeti'ne yazı gönderilmiştir.³⁴⁶

Yabancı Hükümdar ve Elçiler İçin Top Atışı

Yabancı bir ülkenin imparator, kral, prens ve cumhur reislerinden birisi gerek karadan ve gerek denizden Osmanlı limanlarının birine gelişinde veya ayrılışında donanma-yı hümayunda alay sancakları keşide edilmektedir. Gelen hükümdarın milletine mahsus bandırası grandî sütununa çekilip, seren ve küpeştelere askerler dizilir ve yirmi birer pare top atışı yapılır. Bu sırada civarda olan kale veya tabyalardan da yirmi birer pare top atışı yapılır. Yabancı hükümdar gemi ile bir yere gittiği takdirde anlatılan bahriye merasim kaideleri tamamen icra olunur.

³⁴⁴ DMA, Gemiler, Erkân-ı Harbiye, Tersane, Limanlar, Daireler Bölümü, Belge No: 403-22.

³⁴⁵ DMA, Gemiler, Erkân-ı Harbiye, Tersane, Limanlar, Daireler Bölümü, Belge No: 411-8.

³⁴⁶ DMA, Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 282-96a.

Fakat yabancı misafirin devletine mahsus bandırası o geminin grandi sütununa ve milletine mahsus olan bandırası ise diğer gemilerin grandi sütununa keşide kılınır.³⁴⁷

Yabancı hükümdar, imparator veya kralın cülûs veya özel günlerinde o devletin kale ve tabyalarıyla harb gemilerinden toplar atılır. Bu esnada o ülkenin limanlarında bulunan Osmanlı gemilerinin ise en kıdemli kaptan veya kumandanı emriyle o devlete hürmeten alay sancakları keşide edilir. Vakt-i zevalde yirmi bir pare top atışı yapılır. Elbette bu merasimlerde mütekabiliyet gözetilmiştir. Top atışı kesinlikle 21 pareyi geçmemiştir. O devletin bandırası ise gemilerin grandi direğine çekilmiştir.³⁴⁸

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti'nden İstanbul'a gönderilen 6 Kasım 1903 tarihli Telgrafnâmede İngiltere'nin yevm-i mahsûsunda Mondros'da bulunan Rosel isimindeki harb gemisinden yirmi pare top atılacağı, gemi süvarisi tarafından Mondros Müdüriyeti'ne haber verildiği bildirilerek ne yapılması gerektiği hususunda Hâriciyye Nezâreti'nin görüşü sorulmuştur. Cevaben gönderilen yazıda "*Düvel-i ecnebiye hükümdârânının eyyâm-ı resmîyelerinde Süfîn-i Şâhâne ve Kalâ'-ı Hâkânîyye'den icrâ olunacak merâsim-i ihtirâmîyyeye dair 29 Şa'bân sene 1275 ve 27 Receb sene 1279 tarihli nizâm-nâmeleri tefsîren kaleme alınan 3 Safer sene 1308 tarihli talimatın bend-i sânsî mücebince muamele ifâsı icâb eylediği.*"³⁴⁹ bildirilmektedir.

Limanlarda ise yapılan kutlamalarda öncelikle o devleti temsilen "Beylik Sefinesi" adı verilen bir geminin mutlak surette bulunması gerekmektedir. 1889 yılında Rusya İmparatoriçesi'nin resmî gününde (Şehr-i Temmuz'un yirmi ikinci günü) İzmir Limanı'nda bulunan Rusya'nın beylik sefinesi tarafından atılan toplara mukabele olarak kaleden de yirmi bir pare top atılmıştır. Daha sonra top atışına dair Kale Nizamnamesi'nde açıklık olmadığı Aydın Vilâyeti Valiliği tarafından Tophane-i Âmire Müşîriyyet-i Celîlesi'nden sorulmuş ve cevaben alınan telgrafnâmede uygulamanın doğru olduğu ifade edilmiştir.³⁵⁰

Fevkalâde murahhas bir elçi Osmanlı sınırları içinde bulunan bir ma-

³⁴⁷ 1297 Tarihli Bahriye Kânûnnâme-i Humâyûnu, (19 Madde), s.10.

³⁴⁸ 1297 Tarihli Bahriye Kânûnnâme-i Humâyûnu, (20 Madde), s.11.

³⁴⁹ BOA, DH.MKT., Belge No. 791/61.

³⁵⁰ BOA, DH.MKT., Belge No. 807/17.

hale gittiğinde orada top atışıyla karşılanır. Kale, tabya ve gemilerden murahhas elçiye on dokuz pare top ile selamlama yapılır. Aynı şekilde Murahhas Orta Elçiye 15, Küçük Elçilere sefir müsteşarlarına 13, Maslahatgüzarlara, elçi vekili tayin olunanlara 11, Sefaret Başkâtiplerine 9, Başşehbenderlere 7, Şehbender vekillerine 5 adet top atılır.

Toplar görevlendirildikleri devletin sınırlarına dâhil olduklarında atılır. Eğer murahhas elçi Osmanlı gemilerden birini ziyaret ederse 15 adet top atışı tekrarlanır. Birkaç gemiyi ziyaret ederse bu gemilerden yalnız birinden top atışı yapılır. Aynı gün veya aynı yıl içinde birkaç defa aynı gemiyi ziyaret ettiği takdirde ise ilk gelişinde topla selamlama yapılır. Yani senede bir defadan fazla selamlama topu atılmaz. Eğer murahhas elçi görev süresi dolar da Osmanlı gemilerinden biriyle memleketine dönmek isterse aynı şekilde topla selamlama yapılır. Bütün bu uygulamalar sefirler, şehbender ve şehbender vekilleri için de yapılmaktadır.³⁵¹

Selamlama Merasiminde İngiliz Nizamnamesi'nin Kabulü

Hariciye Nezareti'nin 25 Mayıs 1902 tarihinde Şûrâ-yı Bahriye Kalemî'ne gönderdiği yazıda yabancı devletlerin kumandanlarının karşılanmasında bahrî devletler tarafından tatbik edilen nizamnamelerin birbirinden farklı olmasından dolayı zaman zaman bazı sıkıntılar yaşandığı ifade edilmektedir. Bu sebeple yaşanan sıkıntıların önlenmesi için bu devletlerin çoğu tarafından kullanılagelen İngiltere Bahriye Nezareti'nin tespit ettiği kaidelerin Osmanlı Devleti'nce de uygulanmasının uygun görüldüğü bildirilmektedir. Tercüme edilen ilgili hükümler Osmanlı Bahriye Kanunnamesi'ne de ilave edilmiş olup bunlar şu şekildedir:

- Müşîrân ve vüzerâ-yı izam hazerâtı on dokuz topla,
- Uhdesinde kumandanlık bulunan ferîkân-ı kirâm hazerâtı on yedi topla,
- Uhdesinde kumandanlık bulunan mîr-livalar dahi on beş adet topla,
- Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniye askerî rütbelerinde bulunmayıp yabancı devletlerde bulunan ve on üç topla selamlanan ümerânın aynı şekilde selamlanması,

³⁵¹ 1297 Tarihli Bahriye Kânûnnâme-i Humâyûnu, (2. Fasıl, 1., 2., 3., 4. Maddeler), s.12.

- Komodorların da birinci sınıfı on bir,
- Komodor ikinci sınıfı dokuz topla selamlanması kararlaştırılmıştır. Bunların yanında Donanma-yı Hümâyûn da on üç topla selamlanır kumandan bulunmadığı gibi dokuz topla selamlanır ikinci sınıf komodor bulunduğu ve bu sınıf komodorun da bayrağında kırmızı-beyaz ay-yıldız bulunmayıp sade kırmızı olmasıyla birinci sınıftan ayrılmasına karar verilmiştir.³⁵²

Abdülaziz devrinde Avusturya Devleti Donanması'ndan bir fırkateyn ile İzmir'e gelmiş olan amiral, İzmir valisi tarafından kendisine yapılan karşılama merasimi esnasında pruva sütununa Osmanlı Sancağını çekecek on yedi pare top atışı yapmıştır. Ancak amiralin bu şekil bir merasimde pruva sütununa Osmanlı sancağını keşidesi yanlış olup ayrıca on yedi yerine on dokuz pare top atması gerekmektedir. Bu durum derhal orada bulunan Muhbir-i Sürûr Fırkateyni süvarisi tarafından bir zâbit vasıtasıyla Avusturya Fırkateynine iletilmiştir. Merasimdeki hatalar telafi edilmedikçe Osmanlı yetkilileri vermeleri gereken karşılıktan sarf-ı nazar etmiştir. Böylece istemeden de olsa yapılan hatalar sebebiyle Avusturya Devleti ile Osmanlı Devleti arasında bir sıkıntı yaşanmış ve Osmanlı yetkilileri amirale sancağın doğru olarak çekilip eksik olan iki topun atıldığı takdirde mukabele edileceğini bildirmişlerdir. Bu hal İzmir valisi tarafından telgrafla Sultan Abdülaziz'e bildirilmiştir. Neticede yürürlükte olan umum bahrî devletlerdeki usûl tatbik edilerek Avusturya amiralinin merasimdeki eksikliklerini tamamlamadıkça mukabelede bulunulmamıştır. Avusturyalı amiral kendisine belirtilen eksiklikleri tamamladıktan sonra Osmanlı yetkilileri mukabil merasimi icra etmişlerdir.³⁵³

Alman İmparatoru Wilhelm'in İstanbul Ziyareti

Ceride-i Bahriye'ye Alman İmparatoru Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ne yaptığı ziyaret şu şekilde anlatılır:

"İmparator hazretlerini istikbâl için Mehmed Paşa'nın kumandası altında olarak Dersâdet'ten hareket eden Asar-ı Tevfik Fırkateyn-i Hümâyûnu'yla Feth-i Bülend korveti teşrin-i evvelin yirminci cuma gününe kadar Bozcaada'nın Akyarlar Limanı'yla Midilli'nin Sağrı Burnu arasında hazır bulunmuşlardır. O gün sabah saat üçte Alman donanmasının yaklaşılmaya başlamasıyla birlikte bu donanmadan bir zırhlı Osmanlı sancağını grandisine çekerek yirmi bir top

³⁵² DMA, Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 608-276a.

³⁵³ DMA, Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 45-192a.

atışıyla resm-i selâm yapmıştır. Bunun ardından Osmanlı sefâni tarafından bahriye usûl ve nizamı gereğince aynı şekliyle resm-i selâm icrâ kılınarak her iki donanma birlikte saat yedi sıralarında Kımkaile önlerine ulaşmışlardır. Kale önüne ulaştıktan sonra Almanya kumandan gemisi tarafından kale selamlanmış ve kaleden de karşılık olarak toplar atılmış, Almanya bandırası çekilerek resm-selam icrâ kılınmıştır. II. Abdülhamid tarafından İmparatoru istikbal için gönderilen heyeti taşıyan Sultaniye ve İzzeddin Vapur-ı Hümmâyınları burada istikbâle çıkararak Alman imparator ve imparatoriçesinin huzurlarına kabul olunmuşlardır. İmparatoru getiren Kayzer adlı zırhlı ve Hohenzolem vapurundan hariç diğer Alman gemileri imparatora mahsus olan otuz üçer selam topu atarak bir resm-i geçit icrâsıyla geri dönmüşlerdir. İmparator hazretleri Dersâadet'e müteveccih olmuşlardır. Alman ve Osmanlı sancağı taşıyan filo saat on bir civarında Kal'a-i Sultâniye'ye ulaşmışlar, bu esnada sahilin iki tarafında bulunan kale ve istihkâmlardan toplar atılmış, Almanya bandırasıyla Osmanlı sancağı bir sûret-i fevkalâdede selamlanmışlardır.

Cumartesi günü saat altıda Sarayburnu ulaştıktan sonra haşmetli imparator hazretlerinin rakip oldukları zırhlıdan yirmi bir pare top atılıp, sancak çekilerek resm-i selam yapılmıştır. Buna karakol gemileri Dolmabahçe'den ve Nakkaş tabyasından mukabele etmişlerdir. Kayzer adlı zırhlı Beşiktaş sahil saray-ı hümmâyını önüne ve diğer gemiler bunun gerisine şamandıra bend olmuşdur. İmparator ile imparatoriçe hazretleri filikalarıyla Beşiktaş saray-ı hümmâyınuna ulaştıklarında padişah efendimiz hazretleri tarafından kabul buyuruldıklarında tekrar toplar atılarak merasim tamamlanmıştır.

İmparator ve imparatoriçe hazretlerinin Dersâadet'te buldukları müddetçe maiyetlerinde bulunan beylere kayıklar, istimbotlar ve Sultaniye Vapur-ı Hümmâyın'u verilmiştir. İmparator hazretleri Boğaziçi'nde kendisi için yapılan aydınlatmayı seyretmek için maiyetindeki vapurlarla Büyükliman'a kadar gitmişlerdir. İmparator hazretleri Eyüp'ten dönüşünde bahren Tersane-i Amire önünden geçerken bahriye askerleri derhal çimariva ederek Çok yaşa! Sadasıyla ile beraber Almanya bandıraları grandî direğine çekilerek muzikalar çalınmış, Camialtı ve Daire-i Bahriye önünde bulunan bahriye silah endaz askeri ihtiramda bulunmuştur. İmparator ve imparatoriçe hazretlerinin gelişinde ne şekilde merasimler olduğu ise ayrılışında da aynı yapılmış, Kal'a-i sultâniye'ye kadar Sultaniye, Asar-ı Tevfik ve Feth-i Bü-lend zırhlılarının refakatinde misafirler uğurlanmıştır.³⁵⁴

³⁵⁴ Ceride-i Bahriye, No. 11, 22 Ağustos 1305.

Yabancı Hükümdarların Yevm-i Mahsus Merasimleri

Osmanlı Devletinin Avrupa Devletleri ve Rusya hükümdarlarının cülus, evlilik, ölüm, veladet gibi özel günlerinde veya devletin hususi günlerinde birtakım merasim kaidelerini yerine getirmesi devletlerarası nezaket kuralları açısından ehemmiyet taşımaktadır. Zira bu merasimler bir anlamda mütekabiliyet esasına göre icra edilmektedir. Osmanlı Devleti bu merasimlerde ihmalkâr davrandığı zaman bu durum karşıda ülke sefaretî tarafından Hariciye Nezaretî'ne bildirilmekte ve karşılıklı ilişkiler zarar görmektedir. Yapılacak merasim gemilerden ve kalelerden 21 adet selam topu atılması ve sancak çekilmesidir.

Yabancı bir devletin hükümdarının velâdet, cülûs, ölüm günü gibi merasimleri veya kuruluş yıldönümü merasimlerinin yapılabilmesi için o gün ilgili devletin bir "beylik sefinesi"nin Osmanlı limanlarında bulunması gerekmektedir. Ancak bu hususlar için müracaat edilecek olan Bahriye kânûnnâme veya nizamnamelerinde bu geminin olmadığı durumda ne yapılacağına ilişkin bir açıklama yoktur. Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi'nin bu konuyla ilgili 1888 yılında verdiği karara göre: Osmanlı harp gemilerinden sadece on toptan aşağı topu bulunan ve bunların tekrar doldurulmasını icap edenler bu merasimden istisna tutulmuştur. Fakat bu durumda istisna tutulan gemilerin neden kutlamalara katılmadığını yabancılara anlatmakta müşkülât çekileceğinden bu tür durumlarda geminin niteliğine bakılmaksızın merasimlere katılması istenilmektedir.³⁵⁵ Osmanlı gemilerinde top bulunmadığı durumlarda dahi en azından sancaklarını keşide ederek merasime katılmaları gerekmektedir.³⁵⁶ Top atışı ve sancak keşidesi merasiminin sona ermesi üzerine Osmanlı limanında demirli bulunan yabancı devletlerin beylik sefinesi süvarisi, bu kutlamaya katılan başta Osmanlı Devleti olmak üzere -eğer varsa- diğer bütün devletlerin limandaki gemilerinin süvarilerine göndereceği zabitle teşekkür etmesi gerekmektedir. 27 Temmuz 1879 tarihinde Rusya İmparatoru'nun velâdet kutlamalarında Tarabya Limanı'nda bulunan İngiltere, Fransa ve İtalya beylik sefîneleriyle Osmanlı donanmasına ait zırhlı karakol gemileri donatılarak mu'tâd merâsim yerine getirilmiştir. Ertesi gün Rus gemi kaptanı tarafından gönderilen zabıt, teşekkür için İngiltere, Fransa ve İtalya gemilerine

³⁵⁵ DMA, Mektûbî, Belge No:540-149.

³⁵⁶ DMA, Mektûbî, Belge No:754-167.

uğrayıp Osmanlı karakol gemisine uğramaksızın geri dönmüştür. Bu durum gemi süvarisi tarafından gönderilen jurnalle Liman Riyâseti'ne bildirilerek kınanmıştır.³⁵⁷

Osmanlı Devleti, bu kutlamaların ne zaman yapılacağını ilgili ülkenin konsolosunun Hariciye Nezâreti'ne yaptığı ihbarla bilmektedir. Ancak 1297 (1879/1880) Bahriye Kânûnnâmesi'nin hazırlanmasından önce de bu tür durumlarda ne yapılacağına ilişkin düzenlemeler gemi süvarilerine teker teker gönderilmektedir. Mesela 11 Haziran 1864 tarihinde konsolosların-zayıf bir ihtimal dahi olsa- yalan beyana başvurabilecekleri düşüncesi Osmanlı idaresini bu konuda yeni birtakım düzenlemeler yapmaya sevk etmiştir. Bütün gemi süvarilerine yazılı olarak gönderilen bu yeni düzenlemeler ve gerekçesi şu şekilde anlatılmaktadır:

Gemi Süvarilerine

Avrupa hükümdarlarının velâdet ve cülûslarına tesadiif eden günler ile diğer özel günlerinde Osmanlı gemileri tarafından top atılması ve sancak keşîdesiyle yapılan resmi kutlamalar için gemi süvarilerince bilgi alınıp zikredilen günlerde yalnız konsoloslar tarafından yapılan ihbar üzerine bu merasim yapılmaktadır. Halbuki konsolosların gerçek dışı ifade ve ihbarda bulunarak gemilere bu merasimi yaptırmaları imkân dâhilindedir. Bu sebeple Avrupa devletleri hükümdarlarının isimleriyle velâdet ve cülûs tarihlerinin yazılı olduğu cetvel bütün gemi süvarilerine gönderilmektedir. Bu listede isimleri bulunan hükümdarlardan İstanbul'da sefreti bulunanların yanına şerh ile yıldız işareti konulmuş olup isimleri yanında mim işareti olan devletlerin ise senede bir defa velâdet tarihinde sancak küşadı ve topla selâmlama merasiminin yapılması gerekmektedir. Bu merasimi yalnız Fransa, Rusya ve İsveç devletlerinin tarih-i velâdetlerinde yapmayıp yanlarına mim konulan diğer devletler içinde icra edilmesi gerekmektedir. Eğer o devletin Osmanlı limanlarında Beylik Sefinesi varsa merasim mutlak surette yapılmalıdır. Ancak öncekinden farklı olarak merasim tarihi öncelikle hükûmete bildirilmeli ve oradan da gemi süvarilerine verilecek emir üzerine gönderilen cetvele müracaat edilerek doğruluğu onaylanmalıdır. Eğer bir yanlışlık varsa merasimin icra olunmaması gerekmektedir.³⁵⁸

Bazen bu kutlamalardaki top atışları Osmanlı gemilerinin süvarilerince yanlış icra edilmektedir. Bu durumda eksik yapılan top atışı o

³⁵⁷ DMA, Mektûbî, Belge No:249-30.

³⁵⁸ DMA, Mektûbî, Belge No:61-14.

devletle Osmanlı Devleti arasında protokol krizi meydana getirmektedir. Tam tersi olarak atılan topların olması gerektiğinden fazlalığı ise devlet bütçesine yük getirmektedir. Bu sebeple sürekli artan hataların önüne geçebilmek için bunu işleyen gemi süvarilerine ceza verilmeye başlanmıştır. 24 Kasım 1886 tarihinde İzmir’de bulunan Mehmed Selim Fırkateyni Süvarisi’ne Bahriye Nezareti tarafından gönderilen yazıda İtalya Kraliçesi’nin Teşrif-i Sâni’nin sekizinci günü doğum günü olduğundan İzmir Limanı’nda bulunan İtalya donanmasıyla Mehmed Selim Fırkateyni tarafından alay sancakları keşide edilerek ikinci vakti yirmi bir pare top atıldığı İzmir Liman Reisi tarafından gönderilen telgrafla bildirildiği ifade edilir. Bahriye Nezareti, bu durumun Şûrâ-yı Bahriye’ye havale olunduğunu ve yabancı devletlerin özel günlerinden yalnız velâdetle cülûsta donanma-yı Hümâyûn’dan top atılması mu’tad olduğu hâlde bu tarihte öyle velâdet veyahut cülûsun olduğuna dair bilgi olmadığı bildirilmektedir. O hâlde icrâ olunan kutlamaların Bahriye Kânûnnâme-i Hümâyûnu’nun hangi maddesine uygun olarak yapıldığı sorulmaktadır.³⁵⁹ Gemi süvarisi tarafından Şûrâ-yı Bahriye’ye gönderilen cevabî gerekçe pek tatminkâr bulunmadığı için bu hadisenin diğer süvarilere de bir örnek olması amacıyla hatadan doğan maddi zarar tutarı olan 1.080 kuruşun, süvari tarafından nakden ödenmesine karar verilmiştir.³⁶⁰

Yabancı Hükümdarların Vefat Merasimleri

Yabancı hükümdarların vefatlarında Bahriye Kanunnamesi hükümlerine göre sancaklar mazestre edilmekte ve yeni tahta geçen hükümdar için 21 pare top atışı yapılmaktadır. Ancak Avrupa Bahriye Kanunnamelerinde bu durumlarda yapılan farklı uygulamalar zaman zaman sıkıntılar doğurmaktadır. 10 Şubat 1888 tarihinde, Mâbeyn-i Hümâyûn kâtiblerinden Ali Cevad Bey, Almanya İmparatoru’nun vefatı ve yerine büyük oğlunun geçmesi üzerine Alman Sefaret Vapuru kaptanı tarafından yapılacak olan merasimin Almanya bahriye kanunlarına göre yapılmasının doğuracağı sıkıntıları belirten bir tezkereyi Mâbeyn-i Hümâyûn’a göndermiştir.³⁶¹ Bunun üzerine 9 Mart 1888 tarihinde ya-

³⁵⁹ DMA, Mektûbî, Belge No:492-50.

³⁶⁰ DMA, Mektûbî, Belge No:492-80.

³⁶¹ DMA, Gemiler, Erkân-ı Harbiye, Tersane, Limanlar, Daireler Bölümü, Belge No:14-31.

yınlanan “Donanmada İfa-yı Matem Resminin Suret-i İcrası Hakkında Tebliğ Varakası”na göre Almanya İmparatoru için ne şekilde bir merasim yapılacağı tafsilatlı bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu varakaya göre öncelikle alafanga saat sekizde sancaklar keşide edilmektedir. Sancakların hepsi mezastre olarak keşide olunduktan sonra altmış altı pare toptan ibaret bir matem resm-i selamı icra edilir. Yaklaşık üç dakikada bir atılan toplarla birlikte alafanga saat tam on ikide yani zevalde, mezestre olan sancaklar yerlerine toka olunarak bu anda serenler yerlerine alınıp bundan sonra yeni cülûs eden İmparatora ait olmak üzere otuz üç pare toptan ibaret resm-i selam icra edilir. Resm-i selamın icrası esnasında topuz sancakları keşide olunur. Topuz sancakları güneşin gurbunda icra olunan sancak resmine yani sancak alınma zamanına kadar yerlerinde bulundurulup o zaman diğer sancaklarla beraber olunurlar. Ali Cevad Bey’in tezkeresinde sorduğu hususun açığa kavuşturulması ile birlikte bu konuda çıkan irâde-i seniyye Şûrâ-yı Bahriye cerîdesiyle Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi’ne ve Liman Kumandanlığı Vekâleti kalemine bildirilmiştir.³⁶²

Zamanla bu kayıtların salnamelere de girdiğini görmekteyiz. Ancak bu salname kayıtlarında da bazen yanlışlıkların yapıldığı görülür. 21 Ocak 1904 tarihinde Mektûbî Kalemî tarafından Liman Riyasetlerine gönderilen bir yazıda İngiltere kralının tahta çıkış tarihi önümüzdeki hafta cumartesi olarak gösterilirse de gerçekte cuma olmasından dolayı yanlışlık yapılmaması hususunda uyarıldığı görülür. Ayrıca İngiltere Sefareti Maiyet Vapurı süvarisine bu durum sorularak teyit alınmıştır.³⁶³

Yevm-i mahsus için yapılacak merasim tarihinin bazen de ilgili devlet tarafından değiştirildiği görülür. Çok sık karşılaşılmayan bu gibi durumlarda merasim icrası için görevlendirilen süvariler tarafından ne yapılacağı Hariciye Nezareti’ne sorulmaktadır. Bu gibi durumlarda Hariciye Nezareti de yabancı ülkenin talebi doğrultusunda merasim yapılmasını bildirmektedir. Mart 1894 tarihinde Rusya İmparatorunun şehr-i Rûmî’nin onuncu gününe tesadüf eden cülûs günü merasimlerinin Yortu sebebiyle beş evvel yapılması, Rusya Sefâretine mahsûs vapurdan gelen bir zâbit vasıtasıyla Kızıklı önlerinde bulunan Karakol Sefnesi süvarisine iletilmiştir. Bunun üzerine durumu Hariciye Nezareti’ne

³⁶² DMA, Gemiler, Erkân-ı Harbiye, Tersane, Limanlar, Daireler Bölümü, Belge No:14-32.

³⁶³ DMA, Mektûbî, Belge No: 1451-220.

bildiren sefine süvarisine Rusya Sefâretinin talebi doğrultusunda hareket etmesi bildirilmiştir.³⁶⁴

Fevaid Vapuru'yla Yunan Kralına Gönderilen Atlar

24 Ekim 1888 tarihinde Yunan Kralının tahta çıkışının yirmi beşinci sene-i devriyesi yevm-i mahsusunun tebriki amacıyla yapılan merasimlerin yanında hediye olarak II. Abdülhamid tarafından Mırliva Cevad Paşa ile birkaç at Atina'ya gönderilmiştir. Mırliva Cevad Paşa, ayrıca burada yapılacak olan merasimlere de iştirak etmekle görevlendirilmiştir. Bu amaçla münasip bir vapurun tahsisi için yapılan yazışma neticesinde bu iş için Fevaid Vapuru'nun görevlendirilmesi uygun görülmüştür. Fevaid önce Pire Limanı'na gidecek burada diğer yabancı devletlerin beylik sefinelerinin yapacakları merasime iştirak edecektir.³⁶⁵

Osmanlı-Yunan ilişkilerinde bazen sıkıntılı dönemler geçirilmiş ve bu durum iki ülke arasındaki ilişkilere de yansımıştır. Ancak bunun haricinde diğer zamanlar siyasî ve diplomatik ilişkilerin nezaket kurları çerçevesinde devam ettiği görülür. Osmanlı idaresinin gösterdiği bu hassasiyete bütün yönetim kadrosunun dikkat ettiği etmeyenlerin ise ihtar edildiği görülür. Girit valisi ve Sakız kaymakamına Yunan kralının yortusu günü 21 pare top atışını yapmadıkları için uyarıldıkları görülür.

³⁶⁴ DMA, Mektûbî, Belge No: 856-12.

³⁶⁵ DMA, Mektûbî, Belge No: 588-122-1.

SON SÖZ

Osmanlı bahriyesinin son asrı devletin içinde bulunduğu durumu tahlil etmede bizlere çok ehemmiyetli ipuçları verir. Bir tarafta çaresizlik ve tecrübesizliğin getirdiği yanlış modernleşme politikaları, yüklü bütçelerle satın alınan demode gemiler, daha Osmanlı ülkesine ayak basmadan maaşları ödenen yabancı teknik adamlar, padişah ve devlet erkânını yanlış yönlendiren müşavirler, ödenemeyen maaşlar ve kaybolan itibar-ı devlet. Diğer tarafta ise kullanılan bir avuç barutun, atılan bir adet meserret topunun dahi hesabını yapma gereğini duyan, bir an önce donanımlı personel yetiştirmek için kimi zaman bir mektep gemisinde kimi zaman tersanenin yahut Mektebi Bahriye'nin kuytu bir köşesinde açılan okullar, ortaya konulan gayretler... Neticede bahriyede beklentiler bir türlü gerçekleşmese de başta merasim ve teşrifatta bu dönem cari Avrupa hukukunun uygulanmaya başladığı görülür. Ayrıca Tersane-i Amire ve Bahriye Mektebi ile Bahriye Nezareti'nde kurumsal bir dizi değişikliğe gidilmiştir. Yazışmalar, bahriye personelinin kılık ve kıyafeti, talimler, okutulan dersler ve yeni açılan fabrikalar, kurulan komisyonlar gibi değişimin hemen fark edildiği unsurları görmek mümkündür.

Bunun yanında devletin yıkılışına kadar göze çarpan bir diğer husus ise bahriyede eski âdetlerin devam etmesi, bunların yanına yenilerinin de ilave edilmesidir. Konaklarda yakılan kandiller ve gemilerden atılan toprakla karşılanan bayram, kandil ve cülûs kutlamalarından hiçbir zaman vazgeçilmemiş bunlara ilâveten tersane zindanındaki mahkûmlar affedilmiş, vergi cezaları kaldırılmış, tersane ve mektepte ziyafet-i seniyyeler verilmiştir. Abdülhamid bu âdetleri biraz daha zenginleştirerek Yıldız Sarayı'na taşımış her Ramazan bahriye askerlerine iftarlar vermiş, Kağıthane'de her yıl piknikler tertip etmiş, Moda'da, Kadıköy'de kayık yarışları düzenlemiştir. Surre gemisinin gönderilmesi, donanmanın ihracı, tenzil gibi bizzat padişahın katıldığı ve merasime

davet edilenlere atıyyeler verildiği merasimlerin ise bütün maddi sıkıntılara rağmen devam ettirildiği görülmüştür. Zaman zaman Fenerler müstelzimi Mösyö Kolas'tan dahi borç alınarak gönderilen veya maddi kaynak bulunamadığı için bir türlü Harem'den hareket edemeyen surre gemisinin her şeye rağmen gönderilmesi bu merasimlere verilen önemin bir göstergesidir. Osmanlı kuruluşunda emeği geçen gazi alperen ve dervişlerin kabirlerinin gemilerden top atılarak selamlanması, Fatihalar gönderilmesi, donanmanın her sefere çıkışında Eyüp Sultan Camii'nde Buhari-i Şerif okunması, gemilere Mushaf-ı Şerif asılması, namazların toplu kılınması hususundaki irâdeler ve gemilere imam tayini, namaz vakitlerinde personele ibadet için izin verilmesi gibi âdetler ise bahriye personeli arasında dinî duyguları ayakta tutma gayretlerinin neticesidir. Bu anlayış aynı zamanda gayrimüslim personel içinde oluşturulmuş onların mukaddes günlerine göre haftalık çalışma planı oluşturulmuş, hatta gemilere papaz tayin edilmesi için padişaha teklif götürülmüş, bayramlarında bazen top atışı yapmalarına müsaade edilmiştir.

BAZI BAHRIYE TERİMLERİ

Alay Sancakları: Millî bayramlarda ve önemli günlerde işaret sancak ve flamalarının bir sıra üzerine eklenerek istiralya üzerine pruvadın pupaya kadar çekilmesi için kullanılan sancakların hepsine verilen genel isimdir. (Zaloğlu, s.7)

Alesta: Bir işin yapılmasına hazır ol veya bir işin yapılmasına hazır olduğunu bildiren terim. (Zaloğlu, s.7)

Arma: Gemi güvertesinden yukarıda bulunan direklere, serenlere, yelkenlere ve bunların üzerinde bulunan bütün halatlara ve donanımlarına denir. (Zaloğlu, s.12)

BabafingoYelkeni: Babafingo serenleri üzerine açılan kare yelkenler. (Zaloğlu, s.35)

Bahriye: Bir devletin deniz kuvvetleri ile ilgili bütün kurumlarına ve deniz kuvvetlerine denilir. (Zaloğlu, s.36)

Bodoslama: Tekne omurgasının baş, kık taraflarından yukarıya doğru uzanan çelik, döğme demir veya ağaçtan yapılmış kısımlardır. Bunlardan baş taraftakine baş bodoslama, kık tarafına kık bodoslama denilir. (Zaloğlu, s.45.)

Demirlemek: Limana gelen gemilerin bir yerde sabit olarak tutulmaları için demirlerinin usulüne uygun olarak denize bırakılması. (Zaloğlu, s.103)

Deniz Haritası: Deniz sahaları ile sahilleri gösteren ve denizciler tarafından kullanılan özel haritalardır. (Zaloğlu, s.105)

Deniz Mili: Yer küre üzerinde bir büyük dairenin bir dakikalık yayının boyu olup 1852 metre uzunluğa karşılık gelir. (Zaloğlu, s.105)

Filika: Eski gemilerde personelin sahile gidip gelmeleri ve ikmal işleri için kullanılan ağaçtan yapılmış kürek ve yalkanla hareket eden büyük tekne. (Zaloğlu, s.138)

Grandi Ana Direği: Pruva ana direğinden sonra gelen ikinci direk. (Zaloğlu, s.163)

Güverte: Bir geminin içindeki ve dışındaki düz kısımlardır. (Zaloğlu, s.166)

Kampana: Üzerinde geminin adı, hizmete girdiği yıl yazılı olan bronzdan dökülmüş büyük zil. (Zaloğlu, s.205)

Karantina: Bulaşıcı hastalıklı personeli olan gemileri geçici bir süre için tecrit etmek. (Zaloğlu, s.209)

Kontra Mizana: Dört direkli yelken gemilerinde en kıçta bulunan direk. (Zaloğlu, s.220)

Küpeşte: Rüzgârlı ve denizli havalarda denizlerin güverteye girmesi için bordaların ana güverteden yukarı doğru uzatılması suretiyle meydana gelen ve geminin etrafını kısmen kuşatan yükseklikler. (Zaloğlu, s.226)

Maimahreç: Bir geminin taşıdığı suyun ton olarak ağırlığı. (Zaloğlu, s.265)

Mezestre: Tam toka edilmesi gereken bir şeyin toka edilmeyip yarıda bulundurulması. Matem günlerinde milli sancakların yarıya indirilmesi. (Zaloğlu, s.273)

Mizana: Genel olarak gemilerin üçüncü direği ve bu direk üzerindeki armaların tümünü kapsayan terim. (Zaloğlu, s.274)

Müsademe: Çatışma. (Zaloğlu, s.279)

Navlun: Bir yerden bir yere taşınmak üzere bir sözleşme ile gemiye alınan eşyaların tümü. (Zaloğlu, s.297)

Palasarte: Ana direklerle çarmıklar arasında açığı büyütme ve küpeştelere serbest bırakmak için direkler hizasında bordalardan dışarıya doğru uzatılmış ve bordalara sağlamca bağlanmış ağaç kütükler. (Zaloğlu, s.313)

Pruva: Bir gemi veya deniz aracının baş tarafı. (Zaloğlu, s.317)

Sancak: Pruvaya döndüğünde geminin sağ tarafında kalan kısım. (Zaloğlu, s.343)

Seren: Gemi direkleri üzerinde yelken açmak işaret sancaklarını çekmek için direk üzerine su yüzeyine paralel olmak üzere konulan gön-derler. (Zaloğlu, s.346)

Vardavele: Seren yelkenlerini serene bağlamak için serenlerin cun-daları arasına donatılan halat veya demir çubuklar. (Zaloğlu, s.387)

Vardiya: Gemilerin liman ve seyir hizmetlerinin görülmesi için gemi personeli tarafından dörder saat süre ile tutulan nöbet. (Zaloğlu, s.388)

EKLER

سعادتمند و فواید با شایسته حضرتین دوزن نزدن بولمانه مکتوبه کوندر شسته دانه
۱۸ ریح الاصله شیخ تاریخاً مذکوره سید را جوابید

مکتوبه امر و استار عالی جناب صدر بشاهیدی ارشد انقاده محرمی اولوی کتب
اتقیرت کوروس

بچه مجده عولم و پاشای مشارالیه حضرتینم انام اولدند کوروس

ضبط مدینه و خدمت سلطنته سینه م بولین حالده شوی انای حیرت خنده نه غایبند

ایمظن و مدانا قبول ابع مبدکنده شومو کور دهن خداسه بدوره ابراز اعلی اور
بزرگواران بولین

خدمت دولت علیه ده فاعلمت مزاج ابع دوزن فرزند صانتر اولدین ابراهیم کور
شوقه ابراهیم المصلحی تاج

اندره المصلحی بیانه المصه و مشارالیه شوقه ابراهیم المصلحی تاج

شاید نخچه بولین اولدند که کتب سفینه مشارالیه ببلغ و استار
تجه

برای پاشای مشارالیه دهن بوو جهلم کورس دیک فداکارانه تقدیر ایا
عالیه رضوی بورد بود بر صورت خطه بولین فصوص فرغ عالی جناب

و کاتبان هیدرینه عصره و اناده انفسه اولدند اولیای و هوای
شاه
امروزه خانه
سوال

شوقه ابراهیم المصلحی تاج

II. Abdülhamid'in 8 Mayıs 1877 tarihli Hobart Paşa ile alakalı iradesi

Deniz Müzesi Arşivi Mektûbî -511-103

Fi 6 Ramazân. Sene 1303.

Paris Sefâret-i Seniyyesi'ne

Elektrik fenni tahsîl etmek üzere mukaddemâ Paris'e gönderilmiş olan zâbitân-ı bahriyeden Kolağası Ramiz ve Mülâzım Fâ'ik efendilerin şimdiye kadar fenn-i mezbûraca iktisâb ettikleri derecenin bilinmesi lâzım geldiğinden mûmâileyhimanın sûret-i lâzıme-i hafiyede tahkik edilerek derece-i liyâkat ve iktidârlarıyla keyfiyetin taraf-ı aciziye iş'âr buyurulması bâbında emr u irâde Hazret-i Men Lehu'l-Emrindir.

Fiyoma'da Kolağası Şükrü ve Mülâzım Mustafa ve Berlinde Yüzbaşı Reşad ve Mülâzım Bahaeddin Efendilere.

Zatınızı Torpido fenni tahsîl için oraya göndereli hayli zaman olduğu halde henüz ol bâbdaki ma'lûmât-ı müktesebelerinize dair bir güne ihbârât ve iş'aratınız sebk etmemiştir. Devletin böyle (...) ve ihtiyâclı zamanda sizleri Dâire-i Bahriye'nin intihâb ve irsâl edişi zekâvet ve fetânetinize bakarak sâirlerinden daha seri ve çabuk tahsîl edeceklerimize kana'at hâsil etmesine mebni olduğu da râ'inâ ma'lûmlarınızdır. Zekâvet ve fetânetiniz bu fenn için Berlin'de bulunan Yüzbaşı Reşad ve Mülâzım Bahaeddin Efendilerden aşağı olmadığını bildiğim halde onların şimdiye kadar 'âdeta Almanya Devleti torpidolarını ve ondan hâricde fenn-i torpidolar ihtira' edecek derceye kadar iktisâb-ı fen ve ma'lûmât ettikleri fabrikatörleri tarafından mütevârid etmekde olan muherrerat mü'eddâlarından anlaşılmaqda buna mukâbil kendilerine iş'âr ve beyân-ı sitayiş olunmaktadır. Sizden bi'l-'aks o yolda bir güne ma'lûmâtınıza dair ne fabrikatörlerden ne sâir bir taraftan bir güne iş'arata destires olamayışından dolayı müktesebat-ı fenniyelerimize dair fabrikatör ve sâire taralarından bir güne ma'lûmât alınamamasına te'essüf etmekdeyimdir. Daha vakt-i kesirde emsâliniz olan mûmâileyhima derecesinde ibraz-ı mûmârese ve ma'lûmât edilemez ise su'âl olacağınız muhakkaktır. Binâen'aleyh atâleti terk ile fenn-i mezbûrun tahsiline sarf-ı zihn-i tam ve ihtimam edip bundan böyle az bir vakit zarfında mezbûr emsâliniz derecesinde ibraz-ı mûmârese ve ma'lûmât etmeleriniz matlûb-ı kat'isiyle nemika-i mahsûsa-i muhibbi tahrîr ve tesyir kılındı.

Deniz Müzesi Arşivi Şûra-yı Bahrî-275-22-A

Re'sen Müezzeker

Ma'lûm-ı Âlî-i Hazret-i Nezâretpenâhîleri buyurulduğu üzere torpido i'mâl ve isti'mâlînin kesb eylediği ehemmiyet-i fevka'l-'adeye mebni Mekteb-i Fünûn-ı Bahriye şâkirdânına torpido nazariyat-ı fenîyesini ta'lîm ve tadrîs etmek üzere mekteb-i mezbûra torpido fenîni mu'allimliğine sa'âdetli Derviş Paşa ta'yîn kılınmış olduğundan asakir-i bahriye-i şâhâne binbâşılarında Muhbir-i Sürûr Firkateyn-i Hümâyûnu'nda bulunan Sami Efendi kapudanın dirayet ve ehliyeti ma'lûm ve müsellemler bulunduğundan hem Torpido Komisyonu Riyâseti'ni icrâ etmek ve hem de Firkateyn-i Hümâyûn-ı mezkûrda fenîni mezkuru tadrîs ve ta'lîm eylemek üzere mûmâileyh Sami Efendi'nin nasb ve ta'yîni tezekkür ve tensîb kılınmış olmağla sûret-i ma'ruza nezd-i sâmi-i fehîmâneleri dahi karin-i tasvîb buyurulduğu halde îfâ-yı muktezâsı husûsunun Liman Kumandanlığı Vekâlet-i Behiyyesi'ne ve tesviye-i kaydının Yoklama'ya havâle buyurulması bâbında.

Fi Zi'l-ka'de. Sene 1303.

**'Osman, Mehmed Emin, Ali, Hasan,
Zühdü, İbrahim, Hasan Sabri.**

Deniz Müzesi Arşivi Mektûbî-739/35

Şûrâ-yı Bahriye Riyâset-i Behiyyesi'nettüccar

Tüccâr Kapudan Mektebi'nin esâs teşkîli tevsî'i ticâret-i Bahriye nokta-i nazarından ehemmiyet görünen sefa'in-i ticâriye-i 'Osmaniye için ehliyetli süvâriler yetiştirilmesi maksadına müstenid bulunduğu halde mektebden yetişen efendiler lüzûmu mertebede mahrec bulamamalarına binâen külli yevm Dâire-i Bahriye'ye mürâca'at ederek sızlanmakta olup kendilerinin sa'y ve tahsîslerinin bu vechile netîcesiz ve semeresiz kalması dahi tecvîz olunamayacağı gibi diğer taraftan mülâzım sınıfındaki zâbitâna olan ihtiyâç ile öyle çavuşlardan ve sâireden zâbit yetiştirilmeğe mukâbil mektebde tahsîl eden bu efendilerden Tersânece istifâde edilmesi sûretleri muvâzene ve mikyâs edilerek ve'l-hâsıl işin şu cihetleri derpîş ile bunlar hakkında ne gibi tedâbir ittihâz olunmak lâzım gelir ve fâideli görünür ise düşünülerek netîcesinin mekteb nâzırı dahi hâzır olduğu hâlde Şûrânın ehemmiyet-i umûmiyesinde bi'l-müzâkere bildirilmesi

ihtâr-ı mahsûsa ibtidâr ve ol bâbda bu sene mektebden çıkan efendilerden ba'zıları cânibinden i'tâ olunan arz-ı hâl leffen tisyâr kılındı. Behçet.

Fi 8 Cemâziye'l-âhîr. Sene 1310.

1- Nişan ve Madalyalar böl.nün dipnotlarına bak.Bib aynı eserleri kontrol et.

Deniz Müzesi Arşivi Mektûbî - 731/52

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Mukaddema Japonya sularında kazazade olmuş olan Ertuğrul Firkateyn-i Hümâyûnu'nun gerek mürettebâtının istihlâsı ve gerek eşyâ ve edevâtın denizden ihrâcî emrinde Japonya ahalisinden leffen irsâlî seviyy-i âlî-i Nezâretpenâhîleri kılınan pusûlada muharrerü'l-esâmî yigirmi zatın müsâ'ade ve ikdâmât-ı mahsûsaları sebk eylediği ifâde kılınmış ve bunların isimleri bâlâsında gönderildiği vechile rüteb-i muhtelifeden 'Osmâniye ve Mecidiye nişân-ı zişânları ve tahlîs madalyaları ile taltîfleri iktizâ-yı halin icrâsı menût-ı himem-i aliyye-i âsafâneleri bulunmuş olmağla ol bâbda.

Fi 18 Cemâziye'l-âhîr. Sene 1310.

Deniz Müzesi Arşivi Şûra-yı Bahrî - 217-13/A

Müzekkere

Torpidoya müte'allık fûnûnda Bahriye ve Tophâne-i Âmire'ce mahâretli zâbitân yetiştirilmek üzere Tophâne-i Âmire'den on nefer zâbit ile torpido mu'allimi mu'avini olmak üzere kolağası rütbesinde muktedir diger bir topçu zâbitinin ve oldukça okuyup yazmak bilen efrâddan dahi yigirmi nefere in torpido mektebi ittihâz olunmuş olan Muhbir-i Sürûr Firkateyn-i Hümâyûnu'na ta'yîn ve i'zâmı istîzânına dair yazılan matvî tezkire-i aliyye-i âsafâneleri lede'l-'arz manzûr-ı 'âlî-i cenâb-ı tâcdârî ve sûret-i ma'ruza rehîn-i tasvîb-i âlî-i hazretre-i mülkdârî olarak keyfiyetin Tophâne-i Âmire Müşîriyet-i Celîlesi'ne teblîği ve izbâr kılındığı tezkire-i mezkûra hamîşine Mâbeyn-i Hümâyûn baş Kitâbet-i Celîlesi'nden muharrere cevâpda tahrîr ve iş'âr buyurulmuş ve sûret-i irâde-i seniyyenin Şûrâ-yı Bahriye ve Yoklama Cerideleri'ne bi'l-kayd ber müceb-i irâde-i seniyye zâbitân ve neferât-ı merkûmânın mekteb-i mezbûra i'zâmı zımında Tophâne-i Âmire Müşîriyet-i Celîlesi'ne tezkire-i aliyye-i dâverîleri tastîri ve mezkûr irâdeli tezkirenin Evrak Odası'nda hıfzı lâzım gelmiş olmağla ol bâbda. Fi 2 Rebî'u'l-evvel. Sene 1302.

Deniz Müzesi Arşivi Mektûbî - 359/37

Bâb-ı Âlî'ye

Teb'a-i Devlet-i aliyye'den Boğaziçi'nde Tarabya nâm mahalde eczacı Jolikiponi, Tarabya limanında bulunmakda olan Karakol Sefâyin-i Hümâyûn'nda mevcûd asâkir-i bahriye-i şâhânededen vukû' bulan hastagânın beş seneden beri tedâvileri tarafından icrâ ve edviye-i lâzımleri meccânen i'tâ olunmakda olduğundan ve el-hâletü hazihi liman-ı mezkûrda bulunan Tâir-i Bahri Vapur-ı Hümâyûnu'nun efrâd-ı askeriyesine dahi ol sûretle bakmakda idüğünden saye-i mekarimvâye-i Hazret-i Pâdişâhî'de taltîfi hakkında vukû' bulan istid'âsı üzerine mumaileyhin hidemât-ı vâkı'asına mükâfaten kendisine beşinci rütbeden bir kıt'a Mecîdî nişân-ı zîşânın i'tâsıyla tesrîrî hey'et-i sıhhiye ve Şûrâ-yı Bahriye'den beyân ve inbâ kılınmış olmağla mumaileyhin icrâ-yı tasrîri muvâfık-ı emr u irâde-i aliyye-i fehîmâneleri buyurulur ise icrâ-yı icâbı bâbında emr u fermân.

*Fi 29 Zi'l-ka'de. Sene 98 ve
fi 10 Teşrîn-i evvel. Sene 97.*

Deniz Müzesi Arşivi Mektûbî -359/68

Mekteb-i Bahriye Nezâret-i Behiyyesi'ne

Eda-yı evkât-ı hamsenin efrâd-ı İslâmiye'ye farziyeti âşikâr olduğu halde Mekteb-i Bahriye-i şâhânedede bulunan zâbitân ve şakirdanın işbu nâmazın edasında takâsül ve tesâmüh eylemekde oldukları te'essüfle istimâ' olunmaktadır ki bu hal kat'a câiz olmadığından Ezân-ı Muhamedî okunduğu halde ve şakirdan-ı mumaileyhimin taburla câmi'-i şerîfe giderek salât-ı mefrûzayı edâ eylemeleri zımnında tanbîhât-ı mü'essire icrâsına ve yine bu bâbda tekâsül ve tesâmüh edenler olur ve işidilir ise o misilliler haklarında mücâzât-ı lâzıme icrâ kılınacağının dahi tefhîmine himmet buyurmaları siyâkında.

Fi 8 Zi'lhicce. Sene 98 ve fi 17 Teşrîn-i evvel. Sene 97.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

a. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),

A.AMD., Belge No: 52/63.

A.MKT, Belge No: 76/46.

A.MKT., Belge No: 206/84.

A.MKT.MHM., Belge No: 59/87.

A.MKT.NZD., Belge No: 24/101.

A.MKT.NZD., Belge No: 48/7.

A.MKT.NZD., Belge No: 160/1.

A.TŞF, Belge No: 29/79.

C.BB, Belge No: 3121.

C.BH. Belge No: 1281.

C.BH., Belge No:1926.

DH. MKT, Belge No:65/3.

DH. MKT, Belge No:66/3.

DH. MKT, Belge No:92/56.

DH. MKT, Belge No:247/64.

DH.MKT, Belge No:791/61.

DH. MKT Belge No:931/66.

DH. MKT, Belge No:1097/2.

HAT, Belge No: 176/7658.

İ.DH, Belge No:65425.

İ.DH, Belge No:65629.

İ.DH, Belge No:70633.

İ.Tal., Belge No:2/(1313/Z-080).

İ.Tal., Belge No:85/(1313/R-24).

MU, Belge No:13/74.

Sadaret Teşrifat, Defter No:437, (*Defter-i Âidât-ı Müteferrika*, 1241), s.16.

Sadaret Teşrifat, Defter No:437, (*Defter-i Âidât-ı Müteferrika*, 1241), s.19.

Y. MKT. UM, Belge No:233/74.

Ymtv., Belge No:6/51.

Ymtv, Belge No: 20/99.

Ymtv., Belge No:34/43.

Ymtv, Belge No: 103/50.

Y.Prk. Ask., Belge No: 80/93.

Y.Prk. Ask, Belge No:188/52.

b. Deniz Müzesi Arşivi (DMA)

Gemiler, Erkân-ı Harbiye, Tersane, Limanlar, Belge No:564-2c.

Gemiler, Erkân-ı Harbiye, Tersane, Limanlar, Daireler Bölümü, Belge No:14-31.

Gemiler, Erkân-ı Harbiye, Tersane, Limanlar, Daireler Bölümü, Belge No:14-32.

Gemiler, Erkân-ı Harbiye, Tersane, Limanlar, Daireler Bölümü, Belge No:403-22.

Gemiler, Erkân-ı Harbiye, Tersane, Limanlar, Daireler Bölümü, Belge No:411-8.

Gemiler, Erkân-ı Harbiye-i Bahriye, Belge No: 21/86.

Mektûbî, Belge No: 4-399a.

Mektûbî, Belge No: 14-7.

Mektûbî, Belge No: 17-A.

Mektûbî, Belge No: 59-37.

Mektûbî, Belge No: 61-14.

Mektûbî, Belge No: 61-19.

Mektûbî, Belge No: 64/3.

Mektûbî, Belge No: 67a-123.

Mektûbî, Belge No: 69-23.

- Mektûbî, Belge No: 76-42.
Mektûbî, Belge No: 80/27.
Mektûbî, Belge No: 94-39.
Mektûbî, Belge No: 94-77.
Mektûbî, Belge No: 94-88.
Mektûbî, Belge No: 105/96.
Mektûbî, Belge No: 139/9-A.
Mektûbî, Belge No: 184/113.
Mektûbî, Belge No: 184/114.
Mektûbî, Belge No: 249-30.
Mektûbî, Belge No: 284/107.
Mektûbî, Belge No: 284/151.
Mektûbî, Belge No: 306/33.
Mektûbî, Belge No: 307/97.
Mektûbî, Belge No: 337/24.
Mektûbî, Belge No: 385/109.
Mektûbî, Belge No: 389-51.
Mektûbî, Belge No: 412/27.
Mektûbî, Belge No: 420/24.
Mektûbî, Belge No: 428/43.
Mektûbî, Belge No: 431/99
Mektûbî, Belge No: 492-50.
Mektûbî, Belge No: 492-80.
Mektûbî, Belge No: 511/103.
Mektûbî, Belge No: 538/12.
Mektûbî, Belge No: 538/120.
Mektûbî, Belge No: 538/15.
Mektûbî, Belge No: 540-149.
Mektûbî, Belge No: 551/46.
Mektûbî, Belge No: 575/46-4.
Mektûbî, Belge No: 577/9.
Mektûbî, Belge No: 575/72-4.

- Mektûbî, Belge No: 575/79-1.
Mektûbî, Belge No: 577/168-A.
Mektûbî, Belge No: 580/11.
Mektûbî, Belge No: 583/25.
Mektûbî, Belge No: 584/39; 831/28.
Mektûbî, Belge No: 584/53.
Mektûbî, Belge No: 585/5-A.
Mektûbî, Belge No: 587/50.
Mektûbî, Belge No: 588-122-1.
Mektûbî, Belge No: 589/ 4.
Mektûbî, Belge No: 590/137.
Mektûbî, Belge No: 590/140.
Mektûbî, Belge No: 596/115–116.
Mektûbî, Belge No: 602-12.
Mektûbî, Belge No: 608/46.
Mektûbî, Belge No: 620-96.
Mektûbî, Belge No: 641/25-1.
Mektûbî, Belge No: 641/40-1.
Mektûbî, Belge No: 641/42-1.
Mektûbî, Belge No: 641/60-1.
Mektûbî, Belge No: 641/62-2.
Mektûbî, Belge No: 655-50a.
Mektûbî, Belge No: 657-26.
Mektûbî, Belge No: 708/63.
Mektûbî, Belge No: 712/10.
Mektûbî, Belge No: 732/15.
Mektûbî, Belge No: 733/6.
Mektûbî, Belge No: 733/20.
Mektûbî, Belge No: 754-167.
Mektûbî, Belge No: 765/36.
Mektûbî, Belge No: 790/75.
Mektûbî, Belge No: 790/116.

- Mektûbî, Belge No: 790/151.
Mektûbî, Belge No: 810/18.
Mektûbî, Belge No: 811/7.
Mektûbî, Belge No: 826/61.
Mektûbî, Belge No: 846-212.
Mektûbî, Belge No: 856-4.
Mektûbî, Belge No: 856-12.
Mektûbî, Belge No: 867-2.
Mektûbî, Belge No: 880/66.
Mektûbî, Belge No: 882/17.
Mektûbî, Belge No: 882/29.
Mektûbî, Belge No: 886/25.
Mektûbî, Belge No: 888/8.
Mektûbî, Belge No: 901/45; 874/14.
Mektûbî, Belge No: 921/86.
Mektûbî, Belge No: 927/3.
Mektûbî, Belge No: 927/7.
Mektûbî, Belge No: 941-20.
Mektûbî, Belge No: 949-166.
Mektûbî, Belge No: 963-349.
Mektûbî, Belge No: 973/65.
Mektûbî, Belge No: 975/58.
Mektûbî, Belge No: 978/3.
Mektûbî, Belge No: 986/138.
Mektûbî, Belge No: 1009-13.
Mektûbî, Belge No: 1027/93; 1166/14.
Mektûbî, Belge No: 1155-2.
Mektûbî, Belge No: 1391/15.
Mektûbî, Belge No: 1448/276.
Mektûbî, Belge No: 1451-220.
Mektûbî, Belge No: 1566-34.
Mektûbî, Belge No: 1572-20.

Mektûbî, Belge No: 1584-174.

Mektûbî, Belge No: 7173/1.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 5/9a.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 5-15a.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 5-42a.

Şura-yı Bahri, Belge No: 36a/196a.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 41-11a

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 45-192a.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 54/21a.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 56.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 159/45-A.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 189-70a.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 197/18-A.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 238/67-A.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 243/1-A.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 266/66-A.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 275-3-A.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 282-96a.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 318-101a.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 489-248a.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 509/19a.

Şûrâ-yı Bahrî, Belge No: 608-276a.

Tersane, Belge No: 392/6-A.

Tersane, Belge No: 392/7-A.

Tersane, Belge No: 392/15-A.

Tersane, Belge No: 495-C/96-B.

Tersane, Belge No: 564/11-D.

Tersane, Belge No: 564/11-E.

GAZETELER

Ceride-i Bahriye, No: 11, 22 Ağustos 1305.

Ceride-i Bahriye, No: 22, 25 Şaban 1307.

- Ceride-i Bahriye, No: 29, 5 Zilhicce 1307.
Ceride-i Bahriye, No: 50, 19 Ramazan 1308.
Ceride-i Bahriye, No: 60, Safer 1309.
Ceride-i Bahriye, No: 80.
Ceride-i Bahriye, No: 129, 3 Zilkâde 1311.

ESER VE MAKALELER

- 1297 (1879-1880) *Tarihli Bahriye Kânûnnâme-i Hümayunı*), Beşiktaş Deniz Müzesi, Asar-ı Atika.
- Abdurrahman Şeref, *Tarih Muhasebeleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1339.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Yayına Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yay., İstanbul 1980.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Yay. Cavid Baysun, C.2, TTK. Yay., Ankara 1986.
- Akdeniz Boğazı Giriş ve Çıkışında Çanakkale Şehitleri Hakkında Yapılacak Askeri Merasime Dair Talimat*, Deniz Matbaası 1932.
- Aksun, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, C.3-4, Ötügen Yayınları, İstanbul 1994.
- Aksüt, A.Kemalî, Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati, Ahmed Said Matbaası, İstanbul 1944.
- Ali Seydi Bey, Teşrifat ve Teşkilâtımız, Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, 1001 Temel Eser.
- Alpagot, Ali Haydar-Fevzi Kurtoglu, *Türklerin Deniz Harp Sanatına Hizmeti*, Kısım 3, Bahriye Matbaası, İstanbul 1939.
- Apatay, Çetinkaya, *Ertuğrul Fırkateyni'nin Öyküsü (XIX. Yüzyıldan Günümüze Türk-Japon İlişkileri)*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998.
- Artuk, İbrahim; Cevriye Artuk, *Osmanlı Nişanları*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967.
- Aygen, Zeynep, İngiltere'de Bir Türk Kenti, Gosport'ta Osmanlı İzleri, *Toplumsal Tarih*, S.129, Eylül 2004.
- Batmaz, Şakir, "Tüccar Kaptan Mektepleri", *Tarih Boyunca Türklere ve Dünyada Denizcilik Semineri*, (8 Mayıs 2004), İstanbul 2004.
- Batmaz, Şakir, "Abdülaziz ve Boğaz'da Marş Okuyan Ermeni Çocukları", *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, C.4, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri 2007.
- Berker, Aziz Teşrifatî Naim Efendi Tarihi, *Tarih Vesikaları Dergisi*, C:3, S:14, Birinciteşrin 1944.

- Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriyesi Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, TTK Yay., Ankara 1992.
- Bostan, İdris, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, Bilge Yayınları, İstanbul 2005.
- Bostan, İdris, *Osmanlılar ve Deniz Deniz Politikaları, Teşkilât, Gemiler*, Küre Yayınları, İstanbul 2007.
- Bulgurcuoğlu, Hacer, *Deniz Tarihimizin Sembol Gemilerinden Mahmudiye*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, İstanbul 2004.
- Büyüktuğrul, Afif, " Osmanlı-Yunan Savaşı İçin Yeni Belge", *Belleten*, TTK. Yay., Ankara, S.36.
- C. Yavuz, *Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Misyollar (Çeşme Faciasından I. Dünya Harbine Kadar Osmanlı Bahriyesinde Çağdaşlaşma Gayretleri)*, Ankara (Tarihsiz).
- Çağlar Yusuf, Gülen Salih (Hazırlayan) Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun İst.2008
- Çoker, Fahri, *Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler*, Ankara 1994.
- Danişmend, İ. Hakkı, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.4, Türkiye Yay., İstanbul 1972.
- Edwin Pears, *Life Of Abdul Hamid*, Newyork 1917.
- Ekinci, İlhan, "Yabancı Vapur Kumpanyaları ve İmajları Hakkında", *Ke-bikeç*, S.21, 2006.
- Emin Yüce, *Meslek Hayatım*, Yayınlanmamış Hatırat, Beşiktaş Deniz Müzesi Asar-ı Atika.
- Ekinci, İlhan, "Yabancı Vapur Kumpanyaları ve İmajları Hakkında", *Ke-bikeç*, S.21, 2006.
- Eralp, Nejat "Osmanlılarda Nişan ve Madalya", *Türkler*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadîme)*, Sadeleştiren Yavuz Ercan, İstanbul 1979.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- Gardey, L., *Voyage du Sultan Abd-ül Aziz de Stamboul au Caire*, Paris 1865.
- Gencer, Ali İhsan, *Bahriyede Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâretinin Kuruluşu (1789-1867)*, Ankara 2001.
- Gencer, Ali İhsan , "Harp Gemilerine Papaz Tayini Meselesi", İÜEF.Yay., İstanbul 1981.

- Gövil, Fikret, Savaş Gemileri Tarihçesi, Deniz Basımevi, İstanbul 1948.
- Hasan Rami Paşa, *Hatırat*, C.1, Çev. Sabahattin Öksüz, DKK Yay., Ankara 1997.
- Hülagü, Metin, *1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, Erciyes Üniv. Yayınları, Kayseri 2001.
- Karal, Enver Ziya, III. Selim'in Hatt-ı Hümayunları (1789-1807), Ankara 1988.
- Karal, Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.7, TTK Yay., Ankara 1962.
- Komatsu, Kaori” 1896’da Osmanlı Bahriyesi’nde Yabancılar ve Gayri-Müslimler”, *Tarih ve Toplum* , S.139.
- Komatsu, Kaori, *Ertuğrul Fırkateyni (Bir Dostluğun Doğuşu)*, Turhan Kitabevi, Ankara 1992.
- Kılıçkaya, Müge, *İstanbul Deniz Müzesindeki Osmanlı Dönemi Sancakları*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- Kocabaş, Süleyman, Sultan Abdülaziz ve I.Meşrutiyet, Vatan Yay., İstanbul 2001.
- Kurtoğlu, Fevzi, *Türk Bayrağı ve Ay-Yıldız*, Ankara 1938.
- Mardin, Yusuf, “Osmanlı Donanmasında İngiliz Paşalar”, *Yıllar Boyu Tarih*, S.10, Ekim 1982.
- Metel, Raşit, *Türk Denizaltıcılık Tarihi*, DKK Yay., İstanbul 1960.
- Noyan, Bahri, “Deniz Matbaasının Tarihçesi”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S.6, Temmuz-1969.
- Noyan, Bahri, ” Hobart Paşa’ya Dair”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S.3, Nisan 1970.
- Noyan, Bahri, “Sultan Osman ve Reşadiye Dretnotları”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S.5, Haziran 1969.
- Nutku, Özdemir, *Tarihimizden Kültür Manzaraları*, İstanbul 1995.
- Orgun, Zarif, “Osmanlı İmparatorluğunda Kaptan Paşalara ve Donanmaya Yapılan Merasim (Teşrifat-ı Kadime)”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, C:1, S.2, 1941.
- Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı-Hayat-ı Siyasiye ve Hususiyesi, 1911.
- Öndeş, Osman, “I. Dünya Savaşından Önce Büyük Devletler Arasında Drednot Savaşı”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S.2, Şubat 1976.

- Özcan, Besim, “Osmanlı Bahriyesinde Bir İngiliz Müşavir: Sir Adolphus Slade”, *Askeri Tarih Bülteni*, S. 43, Ağustos 1997.
- Özçelik, Selahittin, *Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, TTK Yay., Ankara 2000.
- Özçetin, Zihniye, *Osmanlı İmparatorluğunda Son Asır Bahriye Nazırları (1840–1921)*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Mezuniyet Tezi, İstanbul 1949.
- Özköse, Kadir, “Anadolu’nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü”, *C. Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, C.7/1.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. Yay., İstanbul 1993, C3.
- Sarıyıldız, Gülden, *Hicaz Karantina Teşkilatı (1865-1914)*, TTK. Yay., Ankara 1996.
- Sayacı, Kenan, *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, DKK Yay.
- Süleyman Nutkî, *Kâmûs-ı Bahrî*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1333.
- Şehsuvaroğlu, Halûk, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, İstanbul 1965.
- Şihab-ı Bahrî Süvarisi Mustafa Bey’in İngiltere Canibine Hıyn-ı Azimetimizi Tahkikata Dair Risale, 1704, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.
- Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1933.
- Taşkızak Tersanesi, DKK Yay., İstanbul 1999.
- Uzunçarşılı, İ.Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, TTK Yay., Ankara 1945.
- Uzunçarşılı, İ.Hakkı *Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK Yay., Ankara 1988.
- Ülker, Mustafa Birol, “Osmanlıdan Cumhuriyete Askeri İmamlar”, *Tarih ve Medeniyet*, Nisan 1999.
- Ünlü, Rasim, *Deniz Lisesi Tarihçesi*, DKK Yay.(Tarihsiz)
- Yakıtal, Emin, *Abdülaziz Donanmasına Dair Bir İnceleme*, VIII. Türk Tarih Kongresi (Bildiriler), C.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1881.
- Wilson, H.W., *Zırh Devrinde Deniz Muharebeleri*, Çev. Lütfi Çekiç, Deniz Matbaası, İstanbul 1937.
- Woods, Henry F., *Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde Kırk Yıl)*, Çev. Fahri Çoker, İstanbul 1976.
- Zaloğlu, Mustafa, *Gemici Dili*, İstanbul 1988.

İNDEKS

A

- Abbas Paşa, 73
Abdülhamid (I.), 15
Abdülhamid (II), 2, 6, 10, 16, 24, 25, 27, 29, 32, 33, 34, 37, 43, 52, 54, 55, 57, 58, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 73, 75, 77, 82, 83, 86, 87, 91, 93, 95, 96, 105, 113, 129, 132, 134, 135, 137, 142, 147, 157, 161, 166, 171
Abdülmecid, 6, 22, 32, 44, 48, 56, 63, 73, 85, 89, 91, 95, 99, 104, 110, 113, 121, 134, 156
Adalar, 35
Adana, 54
Ahırkapı, 39
Akbaş Baba, 41
Alçıtepe, 42
Amerika Birleşik Devletleri, 19, 33
Asar-ı Tevfik, 122, 123, 130, 160, 161
Avize, 16
Avnillah, 21, 123, 130, 155
Ayios Nikolaos, 6, 93

- Aynalıkavak Sarayı, 24
Aynalıkavak, 13, 22, 24
Aziziye, 21, 28, 65, 122, 129, 130, 133, 144

B

- Bâbiâlî, 15, 17
Bahr-i Siyâh Boğazı, 52
Bahr-i Zafer kalyonu, 39
Bahriye Baruthanesi, 14
Bahriye Islahat ve Tedkîkât-ı Muhâsebât Komisyonu, 37
Bahriye Mızıkası, 27
Bahriye muhasebecisi, 81
Barbaros Hayreddin Paşa, 13
Berat, 51
Berid-i Zafer, 21
Berr-i Bahrî, 21
Beşiktaş Deniz Müzesi Arşivi, 10
Beşiktaş, 10, 11, 37, 38, 39, 92, 104, 105, 106, 107, 108, 111, 152, 154, 155, 161, 183, 184
Boğaziçi, 30, 31, 39, 153, 161, 175
Bozcaada, 41, 160

- Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa, 109, 129
Brüksel, 75, 78
Buhari-i Şerif, 5, 11, 37, 168
Büyük Piyale Paşa, 14
Büyükdere, 31

C/Ç

- Camialtı Meydanı, 23, 24
Ceride-i Bahriye, 45, 91, 93, 96, 147, 150, 155, 160, 161, 182, 183
Cezâyir-i Bahr-i Sefîd, 158
Cezayirli Gazi Hasan Paşa, 89
Çanakkale Boğazı, 42, 114, 156
Çanakkale, 41, 42, 98, 114, 156, 183
Çeşme Deniz Savaşı, 89
Çimentepe, 42
Çorlulu Ali Paşa (Sadrazam), 23, 24

D

- Damat Halil Rifat Paşa, 21
Dersaadet Ateşnavâli, 16
Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti, 142
Dünya Savaşı (I.), 144

E

- Ebu Eyyûbe'l-Ensârî Türbesi, 37
Erkân-ı Harbiye Reisliği, 42
Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi, 34, 74, 162, 165

- Ertuğrul Fırkateyni, 6, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 183, 185
Eyüb Sabri Paşa, 57
Eyüp, 5, 11, 37, 80, 161, 168

F

- Fatih Sultan Mehmed, 13
Fatih, 13, 122, 123
Fazıl Ahmed Paşa (Sadrazam), 26
Fehim Paşa Kışlası, 77
Ferik İsmail Paşa, 92
Fevaid Vapuru, 7, 91, 166
Fevziye, 21
Floransa, 33

G

- Galata Tersanesi, 13
Gayret-i Vataniye, 142, 143
Gazi Muhtar Paşa, 138
Gelibolu Tersanesi, 14
Gemlik, 125
George William Garret, 134
Girid, 32
Gümüşsuyu Kışlası, 31

H

- Haliç, 6, 10, 13, 25, 28, 79, 88, 92, 127, 129
Hamidiye, 21, 133
Hamîdiye, 28
Hanya, 61
Haydarpaşa, 35, 66
Hicaz, 54, 146, 147, 186

Hırka-i Saâdet Dairesi, 154, 155
Hizber, 124, 130
Hobart, 64, 65, 66, 67, 68, 171,
185
Hüma-yı Zafer Fırkateyni, 39
Hüseyn Rauf (Orbay), 143

I/İ

İslah ve Tetkik-i Muhasebat komisyonu, 81
İbrahim Paşa, 122
İdare-i Mahsusa, 25, 35, 72, 82, 88,
92, 144, 145
İmalat Komisyonu, 34, 83
İngiliz, 6, 7, 27, 63, 64, 65, 66, 67,
68, 72, 74, 75, 77, 114, 115,
116, 118, 120, 121, 124, 134,
143, 144, 147, 148, 149, 159,
185, 186
İşkodra, 124
İsmail Paşa, 92, 122
İstanbul Tersanesi, 26, 27, 81, 127
İtalya, 70, 131, 132, 162, 164
İttihat ve Terakki, 142
İzmit, 21
İzzeddin, 161

J

Japonya, 135, 136, 139, 141, 174

K

Kadıköy, 35, 167
Kadırga Limanı, 13
Kâğıthane, 6, 10, 22, 91, 92

Kahire, 124
Kale-i Sultanî, 9
Kaptan Ahmed Fevzi Paşa, 21
Kaptan Paşa, 14, 16, 18, 21, 27, 44,
53, 84
Karadağ, 10, 32
Keçecizade Fuad Paşa, 121
Kemal Reis, 143
Kılburun, 120
Kırım Savaşı, 85, 120
Kitab-ı Bahriye, 13, 40
Kolağası Halil Efendi (Berlin Ate-
şenavali), 134
Kolağası Ramiz, 75, 172
Kopenhag, 134
Kraliçe Victoria, 67
Kumkale, 161
Kumkapı, 25, 45, 113
Kütüb-i Sitte, 37

L

Landskröna, 134
Liman Riyaseti, 155
Londra, 33, 34, 66, 74, 77, 113, 115,
116, 120, 140
Lozan, 144
Lübnan, 125

M

Mâbeyn-i Hümâyûn, 28, 164, 174
Mahmud (II), 21, 22, 23, 48, 54, 85,
95, 144, 152
Mahmudiye Kalyonu, 31, 110, 152

Mahmudiye, 21, 31, 110, 122, 130,
152, 184
Malta, 114
Mansure, 21, 84, 125
Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ, 35
Meclis-i Vükelâ, 62
Medine, 144
Mehmed Ali Paşa, 122
Mehmed Selim Fırkateyni, 73, 164
Mekke, 144
Memduhiye, 21, 124
Mesudiye, 21, 28, 102, 107, 130
Mevlit, 51
Midilli, 160
Mir'at-ı Zafer, 10, 40, 41, 42, 48,
113, 114, 116, 117, 119
Mir'atü'l-Harameyn, 57
Miraç, 51, 53
Mîralay Ahmed Bey, 156
Mısır, 122, 123, 124, 125, 138, 153,
183
Mithat Paşa, 143
Muavenet-i Milliye, 142, 143, 186
Muhammediye, 40, 84
Muhbir-i Sürûr, 6, 73, 74, 75, 160,
173, 174
Mukaddime-i Şeref, 125
Mülazım Faik, 75
Mülazım-ı Evvel Ahmed, 77
Murad (II.), 40
Mushaf-ı Şerif, 5, 6, 11, 38, 56, 57,
168

N

Naime Sultan, 32
Napoli, 33
Nara Baba, 41
Necçari-i Şerif, 37
Nehnek-i Bahri, 21
Nesih Gubarisi, 38
Numune-i Hamiyet, 142, 143
Nusratiye Kalyonu, 21, 22
Nusretnâme, 21

O

Orhaniye, 122, 129, 130, 133
Osman Bey, 137, 138, 139
Osman Efendi (Çarkçı Mülazımı),
78
Osmaniye, 28, 41, 86, 122, 130,
143, 149, 151, 159
Osmanlı Bankası, 70, 76, 78, 135

P

Pentekostes Bayramı, 6, 60
Pertevniyal Valide Sultan, 30
Peyk-i Meserret, 125
Peyk-i Nusret, 125
Piri Reis, 13, 38, 40, 143
Podgoriçe, 124
Porsmouth, 6, 10, 113, 115
Prens Komatsu, 135

R

Regaip, 51
Rehber-i Tevfik, 125

Reşadiye, 6, 21, 142, 143, 144, 185
Reşit Paşa, 143
Riştéhane, 31
Rüsûmât Emânet-i Celîlesi, 34
Rusya, 16, 131, 132, 150, 158, 162,
163, 165, 166

S/Ş

Sadabat Kasrı, 22
Sadrazam Kamil Paşa, 81, 136
Sağrı Burnu, 160
Saka Baba, 41
Sakız, 54, 166
Sanayi-i Bahriye Sergisi, 33
Sancak Kur'ân'ı, 38
Sancak Mushafı, 38
Sardunya Adası, 114
Selim Efendi (Orman ve Ma'adin
Nazırı), 35
Selim (III.), 15, 16, 17, 21, 43, 48,
185
Selimiye Kalyonu, 15
Selimiye, 15, 21, 97, 125
Semendire (Memduhiye), 124
Septe Boğazı, 114
Seyfi, 124
Silahendaz, 85
Sivastopol, 39, 49
Suda, 125
Sultan Abdülmecid, 32, 44, 56, 73,
85, 91, 99, 104, 121
Sultan Osman, 6, 142, 143, 144,
185

Sultan Reşad, 143, 154
Sultanahmet Camii, 29, 30
Sultaniye Vapuru, 28
Sünne Boğazı, 67
Sürağ-ı Bahri, 10
Süveyş Kanalı, 138, 146
Şefik Bey, 91
Şehbaz-ı Bahrî, 21
Şûrâ-yı Bahriye Ceridesi, 82
Şûrâ-yı Bahriye, 34, 35, 57, 69, 75,
82, 131, 159, 164, 165, 173,
174, 175

T

Tensîk-i Ma'âşât Karamâmesi, 81
Tersane Haddehane Mektebi, 32
Tersane-i Amire Kethüdası, 51
Tersane-i Âmire Kışlası, 30
Tersane-i Amire, 9, 13, 15, 21, 22,
23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 33,
34, 51, 64, 67, 69, 72, 73, 104,
106, 107, 110, 111, 122, 123,
124, 125, 126, 127, 129, 132,
133, 135, 144, 161, 167
Teşkilât-ı Mahsusası, 83
Teşrîfât-ı Umumiye Nazırı, 28
Ticaret ve Nafia Nezâreti, 34
Tophane, 31, 52, 53, 73, 102, 158
Torpido Mektebi, 6, 10, 73, 74, 75
Tüccar Kaptan Mektebi, 10, 73
Tuna Nehri, 67, 124
Turgut Reis, 143
Türkiye Cumhuriyeti, 42, 113

V

Vasıf Bey, 143

Vesim Paşa, 121

Vitol, 67

Viyana, 33

W

Wilhelm, 7, 99, 160

Woods Paşa, 6, 67, 68, 71

Y

Yadigâr-ı Millet, 142

Yazıcızâde Ahmed-i Bican Efendi,
41

Yazıcızâde Mehmed Efendi, 40, 41

Yedikule, 37

Yemen, 54, 143

Yunan, 6, 7, 62, 64, 65, 70, 126,
129, 132, 166, 184, 185

Yüzbaşı Muslihiddin, 77, 78

Z

Zühdü Galip Efendi, 22